

Dobroslav Petričević

**U SJENI
GOLOG
OTOKA**

www.balkandownload.org

Dobroslav Petričević

U SJENI

GOLOG

OTOKA

Banja Luka

Decembar 2012

2

U SJENI GOLOG OTOKA

3

I

Upravo tako, tiho i gotovo nečujno prvog oktobra 2010. godine umro je moj otac. Onako kako je živio, tako je skončao svoj život. Sve u životu radio je brzo i odlučno. Uvijek je događaje „sjekao kao nožem“. Smrt je došla nenadano, jedan život je nestao za tren. Upravo onako kako mnogi priželjkuju. Da nikome ne „padne na ruke“, da izbjegne poniženja i muke koje često poruže mnoge živote. Samosažaljenje i nemoć je prezirao i najgora kazna bi mu bila da ga neko njeguje i da zavisi od tuđe volje. Nije bio veliki vjernik ali Bog je uslišio njegove molbe. Sve se skončalo u trenu.

Vijest o smrti moga oca me je zatekla na radnom mjestu. Imao sam pedeset i četiri godine, dovoljno da na život mogu gledati realno i da i sam mogu sagledati sa promišljanjem događaje koji su dugo bili nepremostiva tajna u mom životu.

Pokušavao sam to i ranije ali kruška sama otpadne sa grane tek kada bude zdrela. Osjećao sam da je upravo sada došao takav trenutak. Ništa ne bistri um kao teškoće. Tuga i bol su naj ača osjećanja, ona pokreću dodatne čelije u čovjeku i iz njega crpe mnogo više snage nego je mogao pomisliti da je to moguće. U tim trenucima razbistre se misli i ukaže nepregledna ravnica koja je bila sakrivena do tada.

O pokojniku sve najbolje. Laka mu crna zemlja. Bio je dobar čovjek.

4

Svoj put okončao je tamo odakle su davno krenuli prvi Petričevići. Početak i kraj spojili su se gotovo u jednu tačku. Najbolji režiser bez premca je život. I mada mnogi vjeruju da su „kovači svoje sreće“ meni je mnogo bliža opcija da smo svi zavisni od spleta slučajnosti, od „životnih magistrala“ koje su postavljene davno prije nas. Mi smo tu da se krećemo u tom okviru koji nam je određen, da ponekada pređemo sa jedne na drugu stranu i da to nazovemo svojim izborom. Dovoljno da pomislimo kako sami upravljamo svojim životima a i ne primjećujemo da nas je magistrala odvela tamo gdje nismo ni slutili da ćemo završiti

Pokušavam u trenu sagledati cijeli život.

Nemoguća misija. Sjećanje određuje naše biće.

Sjećanja sežu u davnu prošlost. Vrijeme i prije nego dođemo na ovaj svijet. Ipak život zvanično počinje našim rođenjem. Čovjek kada dođe na ovaj svijet u sebi već prvog dana počinje da vodi borbu između života i smrti. Ta iskonska borba je u nama i nikada nismo sigurni koja će sila odnijeti pobjedu.

Saznanje koje nas uvijek opominje koliko smo slabi i nemoćni, koliko maleni. ' Malehni' - rekao bi moj dobri prijatelj, Pero. Jednom je pitao oca (nekada mladi skojevac, poslije policajac), zašto nije dobio ime Petar, što je bilo uobičajeno u srpskom narodu. Pero je više ličilo na nadimak ili neku izvedenicu od Petar. Strah od prevelike sličnosti sa bivšim kraljem uzrok je te male izmjene.

Srce je vuklo, ali u životu uglavnom povlačimo iznuđene poteze. I tako idemo kroz život maleni,

5

uplašeni i prepušteni spletu slučajnosti. Kao zrno prašine koju može oduvati najmanji povjetarac,

najmanji nemirac. Konačan ishod uvijek je poznat samo je pitanje kako ćemo to međuvrijeme između života i smrti, taj trenutak našeg postojanje proživjeti. Naša galaksija Mliječni put je za svemir periferija koja ne predstavlja ništa bitno. Sunčev sistem je obična tačka. Zemlja kao da ne postoji. I mi, mali ljudi na zemlji. Često nesvjesni svoje beznačajnosti, nesvjesni da smo niko i ništa osim običnih transportnih radnika koji imaju zadatak da obave reprodukciju i obezbjeđe nastavak vrste. Sve drugo je toliko nebitno i samo zahvaljujući našem samoljublju mislimo da imamo neku mnogo važniju misiju. Saznavanje golih činjenica „modeliranim“ rukom nekog hroničara (koji je ugradio svoju verziju) bez otkrivanja same suštine, nije nikakvo znanje već mirenje pred neznanjem, tek ako upoznamo sebe, zaronimo duboko u našu dušu i izdignemo se iznad aglosaksonskog aksioma (korist kao osnova svega) možda shvatimo gdje nam je mjesto i zašto se to dešava baš nama.

Teško da morska riba uspijeva u planinskom potoku. Tako i kalemljenje stranih kultura, shvatanja morala i etike, nije jednostavan proces. Postoje korijeni koji nas vode svojim putem. Utisnuto naslijeđe naših predaka koje formira naše biće. I ma koliko se trudili, nećemo uspjeti pobjeći od sebe. Sve je povezano. Sve ima svoj uzrok. Svjesni smo samo posljedica. Uvijek je najbolje krenuti od početka. Podsjetiti se svojih korijena. Sve je pohranjeno duboko u našem genetskom kodu. Možda nismo ni

6

svjesni da je to predodredilo naš život. Za sve što ne shvatimo imamo opravdanje. Sudbina. Božije davanje.

„Istorija o nastanku prezimena Petričević je dosta jasna. Postoje pisani tragovi koji nas vode u centar današnje Crne Gore. Trougao između Cetinja,

Podgorice i Skadarskog jezera.

Donjaci u Ceklinu su potomci iseljenih Pipera.

Rodonačelnik Donjaka u Ceklinu i Liješevića u Piperima je knez Liješ koji je živio u Piperima oko 1330-1440 godine.

Radivoje, praunuk kneza Liješa rodio se na Zadolju u Stijeni Piperskoj oko 1450 godine. Tu je odrastao i živio sa svojom ženom sve dok nije poginuo u blizini Podgorice, u borbama Pipera protiv Turaka. U domu na Zadolju ostao mu je sin Vukosav i žena Tijana. Srbin Leka Klimentčanin se oženio Tijanom i nastani u Ceklinu 1485.godine. Poslije nekog vremena on ugrabi Tijaninog sina Vukosava i dovede ga u Ceklin gdje ga je podigao kao svoga rođenog sina Krstića. Pred smrt on podjeli djeci imanje i Vukosavu dade donji dio Ceklina a Krstiću gornji dio imanja Gornjeg Ceklina. Otada se potomci Lekinog sina Krstića zovu Gornjaci, a potomci piperskog iseljenika Lekinog pastorka Vukosava u Ceklinu zovu Donjaci i u njih spadaju: Vujanovići / Petričevići, Kovači, Markovići i Mašanović i/ Vukmirovići / Vukmanovići u Crmnic, Dragojevići i Kraljevići / Lopičići i Strugari.

7

Na zauzetom zemljištu ne naseliše se odmah Ceklinjani, jer još ne bjehu tako mnogobrojni, da se u većijem zadrugama sele, pošto vladaše samovlasno i neusudno doba, nego cijelo zemljište podjeliše na brastva, a brastva opet na kuće, pa je svako svoj dio održavao, a stražila su sva bratsva zajedno. Osim ljetnoga izdiga na Ozovicu imali su i ljetnji izdig u Pržniku i Tmoru, više današnjijeh Meteriza. Do 1712.godine Meterizi su se zvali Gornja Župa, a te 1712. Crnogorci tudijen pograde meterize/šančeve/ za doček se raščela Ahmet-paše, zato se to mjesto od tada zove Meterizi. Najprije su se na Meterizima nastanili Belo Vujadinov Strugar,

Milo Đikanov Kraljević, Savić Markov Vukomirović, Kojica Ivanov Kovač, Petar Petričević i Mrko Nikolin Strugar. Ostali današnji stanovnici Meteriza naselili su se tu poslije Mahmut-pašine pogibije 1796.godine.'

Ovo su samo mali izvodi iz rodoslova o nastanku prezimena Petričević. Važno zbog podneblja gdje su formirani korijeni, zbog karaktera ljudi iz tih krajeva, njihovih genetskih kodova na kojima je udaren temelj loze Petričevića. Zbog tradicije i shvatanja osnova morala i etike. Zbog tradicije, vjere i običaja. Osobina koje čine temelj svake ličnosti. Zbog podneblja koje nam je utisnuto u karakter, zbog kamena koji nas je okruživao i na koji smo vremenom počeli ličiti. Zbog visokih planina u čije smo visine ostali zagledani i zbog ljepote Skadarskog jezera, ljepote koja je urezala se u našu podsvijest. Zbog mudrosti i dubine koju su odredili

8

naši predci. Sve to nosimo u sebi i sve to utiče na formiranje naših misli, naših želja i u mnogome nas usmjerava u životu. Sve to dovelo nas je na magistralu po kojoj hodimo.

Moje prvo sjećanje o životu doseže u vrijeme kada sam imao četiri godine. Kao kroz san i izmaglicu lovim prve slike. Jedno od najdubljih sjećanja koje nikada nije izbljedilo je uspomena na jedno besano jutro. Jutro koje je sačuvalo prvo i najljepše sjećanje na mog oca. Soba za spavanje bila je u potkrovlju na koje se stizalo stepeništem iz dnevne sobe. Gotovo uvijek sam dugo spavao i majka je ponekada primicala uho na moje grudi da osjeti da mi srce kuca. Bio sam „pitomo dijete“. Šta se desilo da sam tog jutra probudio se prije zore i prije odlaska na posao moga oca, nikada neću saznati. Prst sudbine je odredio ovaj događaj. Otac se spremao za posao. Bio je već na vratima kada

me je ugledao da sam ustao i da izvirujem iza kreveta. Jutro je obasjalo stepenište i tamo sam ugledao oca na polasku. Vratio se, popeo par stepenica, tek da može da me dohvati, zaglio me i poljubio. Osjetio sam na nježnoj koži golicanje brade od dva dana. Zapljusnu me je miris muškog parfema. Sva čula pila su blizinu voljenog biča. Taj trenutak iskazane nježnosti, sekund otvorenog srca čuvam ljubomorno u grudima cijeli život. Dodir i miris koji nikada nisam zaboravio. Lice kao isklesano iz kamena. Tek u samom kraju tog prodorno zelenog oka iskrla je toplina. Nije izustio ni slovo ali cijela slika govorila je samo jedno. Pamtim tu sliku kroz cijeli život. Preko cijele slike piše:

9

„Volim te.“

Cijeli svijet me ja tada zagrlio, cijeli svijet je bio moj. Takvu sreću nikada poslije nisam osjetio. Znao sam da me otac voli. Sve što se poslije dogodilo nikada nije pomutilo tu misao. Ta slika je ostala uklesana u mom sjećanju za sva vremena. Visoki letovi i duboki padovi, sve se to prelamalo u mom životu. Osjetio sam sve krajnosti koje život nudi. Samo uklesani reperi u mramornom kamenu i pojedini detalji koji nam postavljaju konture kao ličnostima i slike koje nas prate ostaju nepromijenjene. Sudbina nam odredi uloge koje ne želimo. Gotovo po pravilu vučemo poteze kojih nismo ni svjesni i koje nismo mogli izbjeći. Mnogih svojih postupaka se nerado sjećam. Ne zato što se stidim. Samo danas znam da u trenucima kada sam donosio odluke mnogo toga nisam znao. Malo se zna sa šesnaest godina. Samo su misli visoko, visoko, nedostižne u visini. Zato su padovi teški. Život je težak. Često prava muka. Stvarati, učiti i mučiti se, govorio je veliki Tesla. Ništa ne oštri um kao nevolja. Ništa ne formira tako jak karakter kao nesreća. Ništa

je ranjava dušu kao tuga. Ali ne ona laka tuga koja brzo mine, već teška tuga koja traje cijeli život. I najveća sreća i najveća ljubav tada ima bar mali okus gorčine.

Sjećanja se vraćaju na ljetovanje u Zaostrogu, imao sam dvanaest godina, kada se desio drugi važan momenat u životu koji je dopunio tanano sećanje na mog oca. Nježnost mi prostruji venama, naježim se od miline i grudi mi prožima toplina koju može izazvati samo rijetka ljepota koju bude

10

uspomene na najljepše trenutke postojanja. Šetali smo rivom, zaneseni ljepotom koja nas je okruživala, otac je bio u sredini, ja i sestra sa njegove lijeve i desne strane, desilo se. Sunce je opijalo dušu, val se udvarao žalu. Radosni žamor išao je rivom. U visini je kliktao galeb. Vrijeme radosti. Ta atmosfera, ljepota koja sve ispunjava možda je doprla i u srce moga oca. Plašio se pokazati osjećanja, smatrao je da je to odlika slabića. Ljubav je opasna, svaka velika ljubav nosi zrno pakla. Manje se izlažeš opasnosti da patiš ako skrivaš emocije. Rijetki su bili trenutci kada je otvarao dušu i srce i kada je pustio ljubav da ga vodi. Zato je moja radost bila beskrajna kada se desilo. Otac je podigao ruke, zagrlio nas i rekao:

„Vi ste moja dobra djeca.“

Vredjelo je, znao sam. Vredjelo je sve preživjeti i dočekati takav trenutak. Osjetio sam stisak njegove ruke na mom ramenu, osjetio sam toplinu kako mi prolazi tijelom. Taj rijedak osjećaj kada se dvije generacije stapaju u jednu. Ništa nije slično takvom osjećaju. Ako sam nekada zamišljao kako izgleda sreća, sada sam bio siguran da znam.

Potvrdilo se da otac ima dušu, da se iza grubosti, arogancije i nakupljene gorčine krije tanana, ranjiva duša koja se boji sebe. Video sam oca u pravom svjetlu: prerano odrastao dječak natjeran da postane

čovjek. Bez podrške svog oca koji je mlad ubijen, koga su ustaše pred sam rat odvele u Jasenovac, bez bilo koje vodilje u životu krenuo je u izazov što se zove život.

11

Ta dva detalja dovoljan su alibi za sve ostale događaje opisane u ovoj knjizi.

Nisam mnogo toga mogao znati u svom pohodu za osvajanje slobode. Sloboda buntovnog tinejdžera. Nisam mogao znati sa deset ili petnaest godina ovo o čemu sada pokušavam pisati. Sve se i dešavalo u spletu velikih emocija, emocije kojima sam uvijek podlijegao. Drugačije nisam znao. Kroz život me je uvijek vodila ljubav ili bar želja da se „dočepam“ ljubavi. Vjerujem da je jedini opravdan razlog za naš život ljubav. Takav stav uvijek je na velikom iskušenju. Medij sam kao stvoren za povređivanje. Ponekada vidim sebe kao metu na streljani. Mnogi vole da nanose bol. Pa kada već imaju podesnu metu zašto ne iskoristiti priliku.

Trebalo je proći četrdeset godina, trebalo je da se prođe cijeli život pa da se mozaik počne sam slagati. Ništa se me dešava preko noći. Najduži put u životu svakoga čovjeka je „iz dupeta u glavu“.

Pokušavam život svoga oca sagledati iz više uglova. Pokušati uhvatiti njegovu projekciju. Shvatiti kako je formirana i mijenjana njegova ličnost. Ništa se nije desilo preko noći. Težak je i dug put morao proći čovjek da bi toplu dušu, srce dječaka, pretočio u kamen, takva preobrazba može biti samo posljedica iskušenja dostojna velikih mučenika. Put kojim je prošao zaledio mu je dušu, okovao srce i unio strah i skepticizam u svaki postupak. Dječak u ratnom vihoru. Ratu koji je nosio svo zlo ovoga svijeta. Nagledao se i naslušao svega. Ranjavan, izgladnjivan, traumiran. Na svakom koraku slike koje uništavaju razum. Jer i on je tada imao šesnaest

12

godina. Ništa se nije izmijenilo promjenom generacija. Šesnaest je postao „naš“ broj. Godine kada nisi ni čovjek ni dječak. Vjeruješ da si odrastao da imaš svoj sud o svemu i nisi svjesan svojih zabluda, svog neznanja i svoje ranjivosti.

Taj period je moj otac provodio kao partizan u drugom svjetskom ratu. Izabrao je stranu i svim srcem se borio za ideale kojima je vjerovao. Nadao se da će poslije pobjede kojoj je dao cijeloga sebe, kupiti plodove takvog žrtvovanja. Samo se nadao, nije bilo bolje. Zadesila ga je sudbina koju nije zaslužio i koju je dugo skrivao i od najrođenijih. Djeca su bila „zaštićena“, da ne nose taj teret, da izbjegnu usud tog krsta. Bar je pokušao da zaštiti djecu time što nisu znali njegovu traumatičnu sudbinu. Ustvari odlagao je neodloživo i problem je vremenom postajao veći. Život svaku preskočenu stepenicu memoriše, sakuplja sve u jednu nepremostivu prepreku i vrati kao bumerang. Nema opraštanja. Nema zaborava. Nema milosti. Obično udari direktno u glavu. Što kasnije saznaš, više te boli. Vjerovao je da je kraj rata donio i kraj patnji. Vjerovao je da je najgore iza njega. Nije mogao znati. Bio je mlad. U rat je ušao sa taličnih šesnaest godina, a kada je došla sloboda bio je još dječak-čovjek, imao je samo devetnaest godina. Cijeli svijet mu je bio na dlanu. Mogao je da bira, ostvari sve snove buntovnog dječaka. Znao je da je na pravom putu.

Ništa nije znao. Ništa nije dalo naslutiti nadolazeće događaje. Nije mogao znati. Najgore je tek slijedilo. Čekao ga je Goli otok. Mjesto koje je u mnogome odredilo njegov život ali i život njegovih

13

potomaka. Iznad njihovih života nadvila se velika sjena.

14

II

Kada rijeka Bosna na svom vrelu ispod Igmana uz huk izbije ispod teške planine, brzo stišava svoju plahovitost i pitoma i blaga nastavlja svoj put prema sjeveru sve do svoga ušća u Savu. Negdje na petom kilometru, između Bojničkog mosta i starog željezničkog mosta koji povezuje Rajlovac i Butila, kojim već dugo nije prošao voz, Bosna u svoja njedra prima mlađu sestru Miljacku. Nije to baš njena miljenica, jer donosi sa sobom mnogo toga što je čini jednom od najzagađenijih pritoka. Prolazeći kroz Sarajevo, Miljacka pokupi svu kanalizaciju i otpad i donese na dar Bosni. Ljeti bi kupači obavezno odlazili na kupanje bliže samom izvoru bježeći od ušća Miljacke kao od kuge. Negdje baš kod tog ušća pa nizvodno nekoliko kilometara na obalu Bosne naslonio se prigradsko naselje, selo Dobroševići. Pitomo mjesto od obale rijeke sezalo je do prvih brda koji su predstavljali rubove planine Krstac. Negdje na samom ulazu u zaseok Bare put se račva u dva smjera. Jedan pravac je vodio prema Reljevu i Rajlovcu a drugi pravac je vodio preko Bojnika za Stup. Danas je tu veliki saobraćajni čvor i mali milion novoizgrađenih objekata i kuća. Za pola vijeka sve se promijenilo. Samo, ovo je priča o prošlim vremenima, priča o davnim šezdesetim. Tada je još uvijek bilo mnogo livada na kojima se igrao fudbal na male goliće. Na mjestu gdje se zadnji visovi Krstca utapaju u ravnicu postavljen je spomenik palim borcima iz 15

drugog svjetskog rata. Svake godine polagani su vijenci na spomenik i učenici iz lokalne škole, koji su imali čast da nose te vijence dugo su se šepurili po školi.

Preko puta spomenika uzdizalo se najveće zdanje u selu, u to vrijeme ponos cijeloga kraja: osnovna škola „Nikola Tesla“. Ime čuvenog naučnika

bilo je motiv više da škola postane obrazovni, kulturni, politički i sportski centar ne samo Dobroševića već i susjednih sela. Škola je imala oblik velikog slova „G“/ćirilicom/ ili kako bi to mještani kazali „na ključ“. Jedan krak činila je duga prizemnica u čijem dijelu je bio stan za direktora, njegove kancelarije i par učionica. Drugi noviji dio bila je velika dvospratnica u čijem su prizemlju bile učionice i zbornice a na spratu su bili stanovi za učitelje i nastavnike. U dvorištu bili su uređeni sportski tereni. Dominiralo je nogometno igralište a odvojeno petnaesetak metara bilo je i igralište za odbojku gdje smo mi iz manjih razreda igrali „između dvije vatre.“ Od sportskih objekata bila je tu i fiskulturna sala. To i nije bio pravi sportski objekat već velika drvena baraka koja je imala univerzalnu namjenu. Tu su održavane pozorišne i kino predstave, priređivani politički i drugi skupovi a nama je služila osim za zimske časove fiskulture i za školske igranke, đачke priredbe i tajne turnire u stonom tenisu. Od puta pa cijelom dužinom škole bio je zasađen park rađen sa puno mašte i ukusa stalno uljepšavan vrijednim dječijim ručicama. U parku su bile postavljene klupe a na sredini je od drveta bio podignut trem ispod koga je bio okrugli sto okružen 16

klupom sa naslonom istog oblika. Tu bi s proljeća i rane jeseni na velikom odmoru nastavnici pili kafu. Uz samu ogradu cijelom dužinom prateći put bile su posađene jabuke. Iako je cijeli kraj s jeseni mirisao na zrele jabuke, kruške i drugo voće mi smo redovno svake jeseni iz radoznalosti ili da se dokažemo kao mangupi krali još dok jabuke nisu zrele i izazivali posebno gnjev starog nastavnika Svetozara koji je i posadio te divne voćke i osjećao se posebno pogođen našim nestašlucima.

U prvi razred sam krenuo u školskoj 1962/63

godini. Meni još nije bilo vrijeme po godištu da pođem u školu, ali otac je tako odlučio i ja sam kao najmlađi učenik postao školarac. To je odmah pokazalo svoje dobre strane jer mi se krug prijatelja naglo proširio pa sam osim Pere i Rade koji su bili moje svakodnevno društvo došao u kolektiv gdje nas je bilo tridesetak. Ni danas nisu izbljedila sjećanja na Mišu, Slavka, Kemala, Željku, Vesnu, Dragana i sve drage likove iz mog razreda.

Naša učiteljica zvala se Nada Mitrović. Bila je već u godinama kad se razmišlja o penziji i mi smo bili njena poslednja generacija. Sa svojim mužem učiteljom Svetozarom stanovala je u južnom krilu na spratu i sa njihovog prozora često je reski zvuk pištaljke prekidao mnoge naše nestašluke ili nas tjerao sa jabuke. Mene su još prije škole počele interesirati priče i pjesme pa sam već u prvim razredima čitao i prave knjige. Djelo koje je sve oduševljavalo bila je knjiga Mate Lovraka „Vlak u snijegu“. Naša razrednica, iskusan pedagog nije ostala ravnodušna na iskustva iz ove knjige već je

17
slične metode koristila u svom radu. Vremenom su ideje iz knjige postale i njena vodilja u kreiranju razredne nastave. Svemu tome je išla u prilog i politička klima gdje su ideali bili kolektivnost, samoupravljanje, dobrobit i poštovanje većine. Na svakom koraku isticane su parole o radničkom samoupravljanju, o diktaturi proleterijata i svijetloj budućnosti koja nas čeka. Naravno iznad svega, nedodirljiv i poseban, naš voljeni vođa, Tito. Zakletva. Kada se neko zakune u majku još se moglo sumnjati u istinitost ali ako je neko rekao: „Tita mi“, tu više nije bilo spora. Svi smo mi slijepo i pokorno ali sa radošću i ponosom izgovarali ime Tito. U takvoj atmosferi na početku trećeg razreda naša učiteljica je odlučila da je vrijeme da u našem razredu zaživi razredna

samouprava.

Za taj svečani čin bila je priređena prava mala svečanost. Na čelo razreda postavljen je ukrašen stol za kojim su sjedjeli izabrani predstavnici razreda i oni su činili komisiju za praćenje izbora predsjednika razreda i ostalih važnih funkcija. Komisija je imala pet članova: Dušanka, Vesna, Željka, učiteljica i moja malenkost. Vazduh u učionici bio je ispunjen tremom i neizvjesnošću. Bio je pred nama prvi pravi ispit i za to smo se danima spremali. Vođena je prava mala kampanja, jer su svi budućeg predsjednika vidjeli kao svog vođu, kao onog koji će za korak ići ispred svih i imati nesebičnu podršku cijelog razreda. Pomalo smo svi unaprijed zavidili tom srećniku ali bili smo spremni da prihvatimo želju i mišljenje većine.

Naša učiteljica znalački je vodila sastanak i uz podršku cijelog razreda izabrana su tri kandidata:

18

Dušanka, Željka i ja. Sve sami odlikaši sa primjernim vladanjem i omiljeni među učenicima. Moje srce je želilo da pobjedi Željka iako je ona bila svjesna da će glasovi biti podjeljeni između mene i Dušanke. Nisam osjećao veliku želju da sam budem izabran, a nisam u to puno ni vjerovao. Vodeći predstavu željenim tokom prvo su na red došli Željkini glasači. Nisam se pokolebao ni kada sam shvatio da je jedino moj glas i visoko podignuta ruka ostala usamljena u svojoj želji. Čak ni mogućnost da sam postanem predsjednik nije mogla prikriti moje razočarenje. Prije nego se nastavilo glasanje, a trebali su glasati za mene, moja učiteljica je održala i mali govor. Bilo je to u stilu: „Nije on loš ali.....“

Sve je tu divno aliKao pravi majstor usmjeravala je volju njenih poslušnih učenika. Možete zamisliti njeno zaprepašćenje kad je sa nevjericom brojala moje glasove. Nije mogla vjerovati da pored svega u vazduhu odvažno i visoko

podignuta stoji dvadeset i jedna dječija ruka. Bilo je jasno da je razred odlučio i svojem voljom izabrao onog koga su smatrali svojim pravim predstavnikom. Iako Dušanka nije mogla dobiti više od dvanaest glasova prije tog izjašnjavanja bilo je dozvoljeno da se svi mogu i predomisli i glasati dva puta. Brojke su neumoljive i nakon posljednjeg izjašnjavanja ostalo je za Dušanku samo dvanaest glasova. Radost zbog pobjede nisam osjećao, jer još mi je bilo žao Željke, a nisam ni mislio da se tom odlukom nešto bitno mijenja. Muški dio razreda bio je sretan i bučno je slavio, a moje zadovoljstvo je bilo što sam vidio da su za mene glasale Željka i Vesna.

19

Naivno smo pomislili da je time izvršen izbor za predsjednika razreda. Kada je prva euforija prošla i kad je trebalo birati ostale predstavnike razreda, riječ je uzela naša razrednica. Ona je prvo sve nas pohvalila, objasnila da je to divno što razred ima svog ljubimca i da ona to cijeni i poštuje, ali... Ovaj nauk mi je ostao za cijeli život. Kada želiš reći „ne“ mnogo ljepše zvuči „da ali“. Značenje je potpuno isto ali je reakcija sa druge strane mnogo razumnija. Osjećaj da je u pravu ali... I loše iskustvo zna donijeti pozitivan nauk.

Učiteljica nije željela ni sekund da osporava moje kvalitete. Možda i zaslužujem da budem predsjednik, ali bilo bi bolje, da to ipak bude Crkvenjaš Dušanka. Zašto? To nije objašnjavala. Pokušala je još jednom sugerisati „pravi izbor“ poslije čega smo imali još jedno glasanje. Ponovljeno. Razred se nije pokolebao. Samo par pojedinaca. Drugi krug glasnja bio je još povoljniji za mene. Dvadeset četiri glasa na mojoj strani. Trebalo je biti dovoljno.

I bi svjetlost. „Dobro djeco. Ovaj put predsjednik razreda će biti Crkvenjaš Dušanka.“

Tako je završen moj prvi susret sa demokratijom. Sva nevjerica i zbunjena pitanja razbijala su se o snagu autoriteta „pedagoga“. Bože, kako sam se glupo osjećao. Nije u meni bilo žalosti zbog silom izgubljenog mjesta predsjednika, niti sam smatrao da time nešto gubim, ali tada sam prvi put osjetio i saznao da iza svake velike parole, iza svakog pokreta i iza svake velike ideje stoji samo

20
jedan mali čovjek koji želi da postane veliki diktator. Razlog zašto nikada nisam istinski povjerovao da postoji demokratija. Poštovao sam diktaturu, jedini iskreni pristup politici. Sve ostalo je utopija. Časovi razredne nastave otvarala je Dušanka ponosnim glasom: „Ja kao predsjednik razreda...“ U tim trenucima sam skrivao pogled (stidio sam se tuđih postupaka), jer sam vjerovao da ako nam se pogledi sretnu ona mora osjetiti da je ta krađa omogućila da se ostvare nečija vjerovanja. Samo viši ciljevi su uvijek iznad svega i niko ne mari što u tom času su srušeni mnogi principi u koje smo do sada vjerovali. Demokratija na djelu u mnogome se razlikuje od demokratije u teoriji.

Nisam mogao znati.

Imao sam samo osam godina. Svijet je za mene bio velika tajna. Nisam ni zagrebao po površini. Čista dječija duša zapela u pokušaju da shvati neshvatljivo. Ostao je samo ožiljak i ružno podsjećanje da nikada nije sve onako kako izgleda. Oko je varljivo. Shvata duša ranjena.

' Zatvor „Goli otok“ je bio zatvor koji se nalazio na hrvatskim ostrvima Goli otok (muški zatvor) i Sveti Grgur (ženski zatvor) u Jadranskom moru. Postojao je od 1949. do 1988. godine. U toku političkog sukoba između rukovodstva Jugoslavije i Sovjetskog Saveza, od 1949. do 1956. godine, zatvor je bio u nadležnosti federacije i služio je kao

politički zatvor namenjen pristalicama Informbira i Sovjetskog Saveza. Kasnije je, prešao u nadležnost
21

SR Hrvatske i korišćen je kao običan zatvor namenjen težim kriminalcima. Zatvoren je 1988, a od 1989. godine je potpuno napušten.

Službeni naziv zatvora u periodu od 1949. do 1951. bio je „Radilište administrativno kažnjenih muškaraca / žena društveno korisnim radom“, a od 1951. do 1956. godine „Radnički prihvatni logor za političke zatvorenike“.

Zatvor „Goli otok“ formiran je 1949. godine.

Odluka o njegovom formiranju doneta je najužem rukovodstvu Komunističke partije Jugoslavije (KPJ) sa ciljem da se uhapšenici, koji su podržali Rezoluciju Informbira i bili pristalice Staljina i Sovjetskog Saveza u borbi protiv Jugoslavije, izoluju od ostalih zatvorenika.

Kao predlagači „izolacije informbirovaca“ smatraju se Stevo Krajačić, šef UDBE za Hrvatsku i Edvard Kardelj, član CK KPJ. Vrh Partije je računao da peta kolona broji dosta staljinista i da će zadavati velike probleme, posebno ako dođe do tada očekivanog napada Sovjetskog Saveza na Jugoslaviju. Zato je odlučeno da se ta grupa izoluje na nekom dalekom ostrvu, posebno jer se među pristalicama Informbira nalazio veliki broj vojnih lica, kao i aktivnih učesnika Narodnooslobodilačke borbe, sposobnih za organizovanje i vođenje oružanog otpora. Predlog za daleko i usamljeno ostrvo u Kvarnerskom zalivu potekao je od Miroslava Krleže, koji je od vajara Antuna Augustinčića čuo da postoji „ostrvo mermera“. Prema zamisli, „Goli otok“ je trebao da bude društveno-popravni zatvor, u kom će
22

se zavedeni osuđenici brzo popraviti i vratiti svojoj Partiji.

Izgradnja zatvora započela je početkom 1949. godine, a prva grupa osuđenika iz Hrvatske, stigla je 9. jula iste godine. Ubrzo potom stigle su grupe zatvorenika iz Srbije i Crne Gore. Pre formiranja zatvora „Goli otok“, jedan deo uhapšenika bio je smešten u privremenom zatvoru „Ramski rit“, kod Požarevca. Iz razloga bezbednosti, jer je postojala opasnost sa SSSR brzim upadom oslobodi logoraše, oni su ubrzo prebačeni u zatvor „Zabela“, a potom na Goli otok. Uhapšenici iz Jugoslovenske armije slati su u zatvore u Staroj Gradiški i Bileći, koje je kontrolisala vojska, a samo jedan deo ovih uhapšenika je bio kasnije prebačen na Goli otok. Zvanične procene, koje je napravio Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove SFRJ juna 1963. godine, navode brojku od 16.101 zatvorenika - 15.173 muškaraca i 928 žena, od kojih je tokom izdržavanja kazne stradalo 413. Prema nekim drugim procenama broj zatvorenika je bio oko 30.000, od kojih je stradalo oko 5.000.

Prema zvaničnim podacima, najveći broj uhapšenika bio je iz redova Jugoslovenske armije, njih 3.592 odnosno 22%. To su bili uglavnom oficiri, koji su u zatvor slati odlukama vojnih sudova, koji su ih osuđivali na kazne zatvora od 3 do 20 godina zatvora. Oni su uglavnom bili zatvoreni u Staroj Gradiški i Bileći i samo delom na Golom otoku. Iako su civilini uhapšenici pušteni 1956. godine, vojni uhapšenici su zadržani još dve godine - do 1958. Po 23

zvaničnim podacima, nacionalna pripadnost najvećeg broja zatvorenika je bila srpska - njih 44%, a na drugom mestu su Crnogorci 21,5%. U poređenju sa brojem stanovnika, Crnogoraca je bilo najviše, jer je u Crnoj Gori vladalo veoma rasprostranjena proruskog raspoloženje, na šta je uticala dugogodišnja istorijska povezanost Crne Gore

i Rusije. Takođe među uhapšenima je bio i određeni broj pripadnika nacionalnih manjina, među kojima su bili najbrojniji Albanci, Bugari i Mađari, a bilo je i Italijana, Rumuna i drugih.

Aleksandar Ranković, je posle zastrašujućeg izveštaja kojeg je dobio od Dobrice Ćosića, posle njegove posete Golom otoku, 1951. godine, odlučio da i sam poseti zatvor. Posetio ga je avgusta 1951. i potom je naredio da se stanje u zatvoru popravi.

Politički zatvorenici, koji su na Goli otok upućeni kao pristalice Informbiroa i Sovjetskog Saveza, puštene su na slobodu 1956. godine, posle normalizacije odnosa između Jugoslavije i Sovjetskog Saveza. Zatvor je tada prešao u nadležnost Narodne Republike Hrvatske i korišćen je za smeštaj zavorenika. Tamo su bili upućivani teži osuđenici, ali i kasniji politički zatvorenici - albanski separatisti, hrvatski nacionalisti i drugi.

Zatvor je definitivno zatvoren 1988. godine, a totalno je napušten 1989. godine.

Zatvorenici su na Goli otok dolazili brodom koji se zvao „Punač“. Tokom izdržavanja kazne obavljali su najteže fizičke poslove - radili su u kamenolomu, ljeti na temperaturi od oko 35 do 40 °S,

24 a zimi po jakim burama. Preko 90% uhapšenika je u zatvor došlo bez sudskog procesa već po „partijskoj kazni“, bez presude i određene dužine kazne.

Zatvorenici su se delili na „bandu“ i „revidirane“.

Svako veče su se držali sastanci na kojima se obrađivala dnevna politika i to je bila prilika da pripadnici „bande“ revidiraju svoje, pre svega, staljinističke stavove. Velika većina logoraša pod velikim fizičkim i psihičkim pritiskom je bila slomljena i na sastanku tražila da bude primljena među „revidirane“. Skup zatvorenika je bio „demokratski“, pod nadzorom stražara, gde se javno diskutovalo o

svakom pojedincu, koliko je njegova molba iskrena i slično. Vrlo često su bili kažnjavani oni koji su se slabo ili nikako javljali za reč.

„Revidirani“ su imali bolji položaj, radili su lakše poslove kao što je bilo vađenje kamena štanglama u kamenolomu ili klesanje kamena i imali neke izgleda da budu pušteni na slobodu. Za bandu je bilo rezervisano nošenje kamena na tačkama (vrsta nosila za kamen koji nose dva logoraša). Ipak, postojao je mali broj pripadnika „bande“ koji nikad nisu popustili i koji ni nakon dugogodišnje robije nisu revidirali stav. Jedna od takvih bila je Miljuša Jovanović, sestra generala Arse Jovanovića. Za „najtvrdje“ zatvorenike postojalo je posebno radilište u okviru zatvora pod nazivom „Petrova rupa“ (dobila ime po zatvoreniku Petru Komneniću) gde su uslovi bili posebno surovi i gde je smrtnost bila veoma visoka.

25

„Golotočani“ (kako je glasilo „nadimak“ zatvorenika sa Golog otoka) su i posle izdržane kazne bili prokazani i žigosani u društvu, niko sa njima nije smeo javno da se druži i sastaje i teško su dobijali bilo kakav posao. Na članove porodice se vršio pritisak da ih se odreknu, a na bračne drugove da se razvedu.

„Topli zec“ (ili „Špalir“ kako su ovo mučenje zvali u ženskom zatvoru na Svetom Grguru) je bio ritual „dobrodošlice“ novopridošlim zatvorenicima. Tokom ovog rituala stari zatvorenici bi se postavili u dve vrste okrenuti jedni prema drugima, a zatim bi novi zatvorenik prošao između njih. Tokom prolaska novi zatvorenik bi bio pljuvan, udaran šakama, pesnicama, nogama, letvama i dr. Po izlasku iz košmara novopridošli je ostajao krvav i izubijan, polomljenih zuba ili bi se čak onesvestio. Ovakav način mučenja je uzrokovao čak i smrtnost kod

velikog broja novih zatvorenika, pa su se kasnije letve i ostali ubojiti alati izbacili iz upotrebe. Stari zatvorenik u vrsti koji nije „adekvatno udarao“, bivao je kažnjen. „Topli zec“ se primenjivao i u situacijama kada je nekoga trebalo kazniti zbog neposlušnosti ili pasivnosti.

„Bojkot“ je bio jedan od način psihičkog kažnjavanja logoraša. Značio je da sa osobom koja je pod bojkotom niko ne sme da razgovara. Často joj se oko vrata kačio odgovarajući transparent npr. „Ja sam izdajnik“ ili slično.

□

Dušan Brkić (1913—2000), pre hapšenja bio potpredsednik Vlade NR Hrvatske i član 26

Centralnog komiteta KPJ. Uhapšen krajem 1950. godine. Na Golom otoku bio od 1951. do zatvaranja logora 1956. godine.

□

Vlado Dapčević (1917—2001), pre hapšenja bio pukovnik JA i načelnik Uprave Jugoslovenske armije (JA) za agitaciju i propagandu. Godine 1948. prihvatio Rezoluciju Informbiroa i pokušao da pobjegne iz zemlje. U istražnom zatvoru bio do 1950, a kasnije u zatvorima u Staroj Gradiški, Bileći i Golom otoku. Pušten 1956. godine. Kasnije ponovo hapšen.

□

Rade Žigić (1909—1954), pre hapšenja bio član Politbiroa Centralnog komiteta KP Hrvatske i ministar industrije u Vladi NR Hrvatske. Uhapšen krajem 1950. godine. Na Golom otoku bio od 1951, a 1954. za vreme izdržavanja kazne izvršio samoubistvo.

□

Petar Komnenić (1895—1957), pre hapšenja predsednik Narodne skupštine NR Crne

Gore. Godine 1948. prihvatio Rezoluciju Informbiroa. Uhapšen početkom 1949. godine. Na Golom otoku bio do zatvaranja logora 1956. godine.

□

Božo LJumović (1896—1986), pre hapšenja bio član Centralnog komiteta KPJ i član Pokrajinskog komiteta KPJ za Crnu Goru. Godine 1948. prihvatio Rezoluciju Informbiroa. Uhapšen u leto 1948. i bio zatvoren u beogradskom zatvoru „Glavnjača“, a od decembra 1950. do aprila 1953. bio na Golom otoku.

□

Dragoslav Mihailović (1930), pre hapšenja bio učenik gimnazije. Uhapšen je 1949.
27

□

Dragoljub Mićunović (1930), pre hapšenja bio učenik gimnazije. Uhapšen je 1948. i u zatvoru proveo 22 meseca, od čega jedan deo na Golom otoku.

□

Branko Petričević (1914—1982), pre hapšenja bio general-major JA i pomoćnik načelnika Glavne političke uprave Jugoslovenske armije (JA). Godine 1948. prihvatio Rezoluciju Informbiroa i pokušao da pobegne iz zemlje. U istražnom zatvoru bio do 1950, a kasnije u zatvorima u Staroj Gradiški, Bileći i Golom otoku. Pušten 1956. godine.'

Ove osnovne informacije o Golom otoku preuzete su sa internet stranica tek kao mali podsjetnik na mjesto koje je direktno uticalo na sve što se poslije dešavalo mojoj porodici. Druga generacija golotočana nije bila amnestirana od kažnjavanja. Decenijama poslije osluženja kazni golotočani su bili pod posebnim nadzorom. Obilježeni za cijeli život. Čak ni njihova smrt nije označavala kraj veza sa prošlošću. Svoj „griješ“

pokojnici su ostavljali u amanet potomcima. Takav tretman je vremenom postajao manje okrutan, ali „poseban tretman“ se zadržao sve do Titove smrti. Ispiranje mozga poremetilo je normalno funkcionisanje ljudi koji su preživjeli Goli otok. Posebno su trajne posljedice ostale na psihološkom planu gdje je i pored svih pokušaja zaborava, ostala rana koja ne zacjeljuje već vremenom postaje sve veća. Bez najave i pravila dolazili su trenuci kada mozak ne kontroliše postupke. Kada strah i podsvjest

28
izbiju na površinu. Razorne posljedice takvog ponašanja uništile su mnoge porodice, napravile strašne ruševine sa kojima su živjeli svi u okruženju bivših golotočana. Moja nesreća je bila da sam živio jedan takav život, a da dugo nisam ni znao uzroke koji su odredili moj život. Možda bi saznanje o istini pomoglo da pronađem drugi put. Možda bi mogao shvatiti da sam znao. Prikrivanje istine dovelo je do toga da sam došao u dileme koje sada mogu shvatiti i prihvatiti. Samo neznanje i šesnaest godina, odredili su moje postupke. Bio sam pun neznanja i mladalačke neukrotivosti.

Pokušavam posložiti misli. Tragati i dalje za trenucima koji opijaju dušu. Tragati za razlozima koji me odnose u porodično okrilje i toplinu doma. Tjeram sebe da ponovim napamet pjesmice koje sam slušao prije spavanja. I to bi bilo gotovo sve. Pokušavao sam, naravno uzaludno, da se dosjetim još bar jednog trenutka nježnosti koji pamtim. Unaprijed sam znao da je to samo moja želja. Za nekoga kome je pokazivanje emocija bio izraz slabosti, teško je i bilo očekivati više. I kamen kada ga dugo lupaš na kraju puca. Čelik se može oblikovati. Ne postoji ništa što ljudska ruka nemože da polomi. Posebno ako dugo traje. Čovjek se može odupirati zlu. Može se izdići iznad svega. Samo su takvi trenuci ograničeni.

Vrijeme je najveća opasnost koja se nadvija iznad čovjeka. Sve što predugo traje ostavlja neizbrisive tragove. Na kraju ostaju posljedice dugotrajnog lomljenja. I šta može čovjek osim pobjeći od sebe, pobjeći od ljudi, pobjeći od osjećanja. Živjeti život kornjače u oklopu. Sakriti svoje pravo lice i pokazivati

29

svijetu samo ono koje ne može niko povrijediti. Taj pristup maskiranja izgrađen kao odbrambeni mehanizam zaklanjao je možda sasvim suprotne vidike. Možda je negdje iza svih željeznih okova čučalo sakriveno toplo srce. I duša dječaka zagubljena u istoriskim bojevima koje su ga zaledile. Pokušao je shvatiti gdje je pogriješio. Učinio je sve kako treba. Uvijek na pravoj strani. Biografija vrijedna divljenja, bez ijedne mrlje, bez sjenke na savjesti. Vjerovao je da postoji samo jedan put. Put istine, poštenja i predanosti. Greške nije opraštao ni sebi ni drugima. Nije znao da životni put ne zavisi isključivo od njegovih postupaka. Često đavo umiješa svoje prste i tako put do pakla zastre dobrim namjerama.

30

III

Sreću kada dijelimo postaje veća, tugu kada dijelimo postaje nam manje bolna. Vijest o smrti svoga oca, morao sam podijeliti sa svojim najboljim drugom. Znao sam da mogu računati na njegovu podršku. Uvijek uz mene da mi se nađe. U dobru i u zlu. Više u zlu, jer dobro je bilo tako rijetko da nisam ni zapamtio te trenutke. Zlo je bilo naš zajednički pratilac i ta okolnost me je zbližila sa Perom. Dijelili smo slične sudbine. Prvo večer bez oca jedino on je mogao biti moje društvo. Došao je odmah, zagrlio me i potapšao po ramenima. Nije bilo velikih riječi. Samo je više za sebe prokomentarisao.

„Život je takav. Udari kad se najmanje nadaš“.

„Nisam mogao da vjerujem, bio je kao od

čelika.“

„Mnogi su bili kao od čelika. Samo i čelik puca.“

„Trebam li šta pomoći oko sahrane.“

„Sve sam završio, nije to ...“

„Nisu se nadali da ćeš doći?“

„Nisu bili sigurni. Ne poznaju me. Nije uvijek sve onako kako se čini. Nemam drugog oca.“
Dugo me je gledao kao da pokušava dokučiti odgovore. Znao je da godinama nisam vidjeo oca. Znao je da je među nama bio duboki jaz. Neka neobjašnjiva sila koja nije dozvolila da zajedno

31

budemo na istom mjestu. Znao je da je time moja tuga bila veće.

„Nisi stigao da...?“

„Nisam.“

„Sudbina, jebem li je.“

„Znaš da sam pokušavao?“

„Ma, znam, nije vam se dalo. Dva dobra čovjeka, a tako loš spoj. Šteta.“

„Sad više neće biti prilike.“

Ta spoznaja me je pritiskala. Saznanje da je izgubljena i teoretska šansa da izgradim neke nove, bolje odnose sa svojim ocem. Nisam ništa očekivao, samo sam želio da se upoznamo. Nisam sumnjao u ljubav. Nisam sumnjao da postoji obostrana želja. Samo život ima svoj plan. Ponekada naše želje nikako se ne uklapaju u životne tokove. Sad je bilo kasno za sve osim kajanja.

„Bio je kvalitetan čovjek. Imao je ono „nešto“. Možeš biti ponosan.“

I bio sam ponosan. Sa puno razloga. Nisam to izgovorio ali sam znao.

„Jesi našao vrijeme da mi to kažeš.“

„Došao sam da ti se nađem. Možda ne pogodim svaku misao kako želiš. Samo znam da si i

ti meni se našao u sličnim situacijama. To se ne zaboravlja.“

Imali smo taj čudan način komunikacije. Puno iskrenosti bez uvijanja. Znao je reći da više cijeni kritiku nego laskanje. I kada bi neko počeo da ga hvali postajao bi razdražljiv i odmah prekidao takve

32

priče. Nije volio kad neko „palamudi“. Bio je to njegov omiljeni izraz za uvijeno iznošenje stvarnosti.

„Moram nešto da ti priznam. Znaš da sam lak na suzi? Mnogo puta si zbog toga zbijao šale na moj račun. Samo ovaj put nisam mogao zaplakati.

Pokušavam sebi objasniti. Bol je duboka i nikada jača, ali nema suza, oči su mi presušile.“

„Ne žuri, suze će stići kasnije. Dug je put tuge.“

Začutili smo. Svako u svojim mislima.

Zanimljivo je kako jedna smrt pokreće sjećanja na druge. Pokazuje da nema nepobjedivih da i naj ači imaju kraj. Ne postoji niko ko je uspio oduprijeti se zovu smrti. Pogledao sam Peru. Odlutao, zanesen. Sigurno se sjetio smrti svojih najdražih. Smrt uvijek ostavlja ožiljke. Svi smo mi slabi samo različito iskazujemo svoja osjećanja. Znao sam koliko je teško podnio neke smrti u svojoj porodici. Posebno padnu teško iznenadne smrti, smrti koje dođu kao grom iz vedra neba. I mada je imao nježnu građu, tijelo koje je mogla oduvati i najmanja oluja, uspravno je trpio udarce, podnosio bol mnogo bolje od bilo koga drugoga. Nosio je svoj „šamar“. Znao je da su tuge manje kada se dijele. Zato i postoje prijatelji. Za veselje se uvijek nađe društvo ali tuga se dijeli samo sa onima kojima vjeruješ.

„Bog uvijek zna koliko možemo ponijeti. Zna pravu mjeru.“

Meni se činilo da ponekada ne procijeni baš najbolje.

Nestanci bliskih duša posebno su teške, još ako imaju nesvakidašnji tok, ostavljaju neizbrisive tragove. U djetinstvu nam smrt izgleda uvijek tako daleka i strašna. Nešto mračno i daleko što se dešava nekom drugom. Nažalost život i smrt su pravedni. Oni nikada ne biraju, uvijek su tu i neprekidno se nadmeću. Ravnopravna borba koja ostaje bez konačnog pobjednika. I dok je sreća nepravedna i bira samo srećne, smrt ne bira. Udari i često gdje ne treba. Smrti dragih osoba u djetinstvu udaraju dubok ožiljak na našoj duši. Kidaju neraskidivo i rano počinjemo shvatati da je smrt svakoga čovjeka umiranje i dijela naše ličnosti. Postajemo širomašniji, ogoljedniji i na kraju se svedemo na mjeru smrti koja na nas čeka.

Pero je posebno bio vezan za djeda po majčinoj strani. Već sam mnogo puta slušao njegova sjećanja na rane šezdesete godine. Znao sam da upijem dio njegove tuge. Bilo je ljepo znati da pomažeš nekome do koga ti je stalo. Uvijek je pravio uvod u ono što želi da ispriča. Ponekada i previše dug i možda naporan za slušanje, ali znao sam da je to njegov način i poštovao ga, pažljivo slušajući ponekada i dosadno ponavljanje. Pero mi je ispričao svoju priču o djedu , koju sam zapamtio i kao da i sada čujem Perine reči:

„Sve porodice su srećne na sličan način.

Samo su nesrećne uvijek posebne.

Vraćale su se slike iz života majke i sudbine koja je zadesila njenu porodicu. Bili su primjer sretne obitelji. Uvijek radost, ubijek pjesma i osmjesi. Glava

porodice topli domaćin, vrijedan i poštovan. Širio je pozitivnu energiju oko sebe i prenosio na sve ukućane. Mnogo je voljela svog oca. Nikada je imenom nije nazvao. Uvijek, zlato moje, srećo tatina,

dušo moja. Iz svake riječi izvirala je ljubav. Kroz čitav život njena vodilja, njena zakletva.

Samo nikada zlo ne miruje. Njegov „posao“ je da nesreću sprema. Često udari na najbolje, da dokaže svoju moć. I kao što je tuga jače osjećanje od sreće tako i zlo dobro pobijedi uvijek. Poneku bitku dobije dobro, tek da ostane nada da ne nestane ali ratove uvijek dobije zlo. Čak je i život dokazao da je nemoćan. Uvijek na kraju se preda smrti. Zato tamo gdje konačno svi stižemo, dobro je da stignemo što kasnije. Dobro je ići polako. Moj djed bio pozitivan primjer srećnog čovjeka. Bar smo svi tako mislili. Vjerovali.

Ništa nije slutilo tragičan kraj. Ostalo je cijeli život da se pitamo ko je pogriješio. Svi pokušavamo doprijeti do dubina koje nismo nikada dotakli. Pokušavamo prodrijeti do uzroka. Uzroka kada puca duša u čovjeku. Kada pesimizam pobijedi nadu. Ponekada osjetimo te nagovještaje. Ponekada sve dođe kao grom iz vedra neba. Ništa ne sluti veliku nesreću i predaju pred životnim zamkama koje vrebaju na svakom čošku. Najbolje je da krenem hronološki o ljetu čiji kraj je poljuljao dotadašnju sliku. Sreća i nesreća su previše bliske. Ponekada zbunjuju. Isprepletene u svojoj neprestalnoj borbi. Od samog rođenja do kraja života vodimo taj neprekidni rat.

35

Najljepše školsko zvono bilo je ono što označava kraj godine i početak velikog ljetnog raspusta. Mnogo sveski i knjiga letjelo je u vazduh i ma koliko shvatili da možda nije to pravi način radovanja iz godine u godinu uz pjesmu i radost mnogi su bacali pisane uspomene na prošli razred. Poneko iz starijih razreda znao je biti tužan i zabrinut zbog uspjeha, tačnije neuspjeha i slabih izgleda za upis u srednju školu ili zbog rastanka od svoje

simpatije koja za ta osjećanja nikada neće ni saznati ali i takvi su se brzo utapali u opšte slavlje i razdraganu atmosferu. Od samog početka školovanja radovao sam se svakom raspustu, jer znao sam da za nagradu odlazim na more što je u to vreme bila prava rijetkost. Mnoge porodice su bile mnogo boljeg imovnog stanja ali niko osim moje porodice nije odlazio na more. Drugi su imali svoje prioritete i za većinu je to bio uludo bačeni novac. Moj otac je bez obzira na krizna vremena uvijek uspijevaio da nam priušti petnaest dana ljetovanja.

Nakon ljetovanja drugi dio raspusta redovno sam provodio kod maminih roditelja tako da je svaki završetak školske godine za mene značio početak nove ljetne avanture. Putovanje do mora šezdesetih godina za sve koji su imali tu privilegiju, bila je velika avantura. Spori „ćiro“ satima i satima je lagano milio iz mjesta u mjesto i ponekad se činilo da nikad nećemo ugledati željeni cilj. Obično je u kupeu na dugom putu zavladao porodična atmosfera i tu su stečena mnoga kasnija prijateljstva. Negdje kod Bradine mladići bi iskakali iz voza koji se teškom mukom penjao uz Ivan planinu i skraćivali vrijeme u

36
krađi voća iz okolnih voćnjaka, a zatim se zadihani i ponosni vraćali u voz i dijelili svježe otkinuto voće. Majke su manju djecu penjale na mjesta predviđena za ostavljanje prtljaga i tu pokušavale da pronađu za njih miran kutak. Kod Mostara stara pruga se odvajala za Dubrovnik i dalje za Herceg Novi što je redovno bilo naše odredište na putu za Ulcinj. Napetost u kupeu je rasla kako je cilj postajao bliži i tada je počinjalo nadmetanje ko će prvi ugledati more. Sretnik je od svih dobivao po novčić pa je većina netremice izvirivala kroz prozor želeći da bude sretni glasnik.

Kada je na kraju voz uz pisak ulazio u Herceg

Novi to je značilo tek predah do dolaska broda za Ulcinj. Vrijeme smo prekraćivali u skidanju pocrnele garderobe i u pranju garavog lica od dima parne lokomotive. Ovako oprani i dotjerani kretali bi u kraći obilazak grada. U vrijeme bure, veliki valovi na otvorenom moru sprečavali su sigurnu plovidbu i tada sam u samoj luci prisustvovao meni do tada neviđenom događaju. Zaklonjena od pogleda radoznalih turista, skrila se improvizovana arena sa dvije strane omeđena betonskim dokom, a sa treće velikim brodom sa načičkanim mornarima i putnicima koji su se nadvijali nad ograđeni prostor da vide šta se u toj vodenoj areni dešava. Cijeli prostor doka bio je ispunjen ljudima kao na nogometnoj utakmici, samo sad su svi gledali u plivače koji su se otimali za loptu i pokušavali je ubaciti u protivnički gol. Kako do tada nisam vidio televizor, a o vaterpolu nikad nisam imao priliku ništa saznati, to je ova igra i sav ambijent oko same utakmice za mene bilo nešto zadivljujuće.

37

Prepun novih utisaka pokušavao sam sve to upiti i zapamtiti, ali moje oduševljenje je trajalo samo do dolaska broda, a tada je nastupao najteži i najopasniji dio putovanja. Sam brod je bio divan ali se neprekidno ljuljao a veliki talasi koje je sjekao prijetili su da se preliju do samih putnika. Većina je hrabro šetala i kao da nije primjećivala sve to ali bio sam siguran da se i oni boje i da tako samo tjeraju strah. Za brodom su išle ajkule, (uzalud su mi objašnjavali da su to delfini koji vole ljude i znaju spasiti čovjeka) koje su samo čekale da se desi nesreća i da pojedu sve nesrećnike koji završe u moru. Zato sam se držao podalje od ograde i sa olakšanjem sam uvijek dočekao pristanište a kad bi osjetio tlo pod nogama osjetio bih se ponovo rođen i boja iščezla iz lica na ulasku u brod lagano se vraćala. Tih petnaesetak dana koji su protekli kao

tren bili su najljepši dani u godini. Dani su proticali u kupanju i igri a večeri u obilasku starog grada, posjetu solani i Velikoj plaži a ponekad smo iz daljine posmatrali Adu Bojanu gdje su bili stacionirani „golaći“. Posebna pogodnost bile su zaista niske cijene voća koga je bilo u izobilju i koga sam tamanio u neograničenim količinama. Potamnjeni od sunca prepuni predivnih utisaka nakon dvije sedmice raja vraćali smo se svojim Dobroševićima. Tada su dolazile komšije i ljubopitljivo nas zagledali i sa neskrivenim oduševljenjem pratile svaku našu riječ. Drugi dio velikog raspusta odlazio sam redovno kod maminih roditelja kod djeda gdje bi ostajao do samog početka naredne školske godine. Djedova kuća nalazila se na brdu koje se nadvilo
38

iznad samog Ilijaša i sa prozora spavaće sobe dugo sam u noć gledao plamen iz željezare, slušao vozove kako odlaze za Sarajevo ili Zenicu i znatiželjno posmatrao panoramu malenog usnulog gradića. Put do kuće od željezničke stanice bio je strm i krivudav posut kamenom i na samom početku prelazio je preko visećeg mosta čije sajle su se neprekidno njihale i izazivale nespokoj. Mada je mostom mogla da se kreće i zaprega većina je koristila drugi prelaz ili gaz, dok je most najviše služio za prelaz putnika, jer su vode Bosne kod mnogih izazivale oprez. Domaćinstvo na kome je živjeo djed sa porodicom bilo je smješteno na malenoj zaravni i imalo je osim glavne zgrade i sve prateće sadržaje potrebne za vođenje takvog načina života. Štala je uvijek bila puna razne stoke koju sam sa znatiželjom posmatrao jer tu je osim krava bilo obavezno i dva konja za vuču koje smo i mi djeca mogli jahati jer takav teret na leđima ove dobroćudne i mirne životinje nisu ni osjećale i lijeno bi išle svojim putem i bez naše komande. Bilo je tu i ovaca sa predivnim jaganjcima,

svinja koje su vječno ležale na suncu i samo su ustajale da pojedu hranu i ponovo se vraćale u svoj polusan. Pernate životinje trčkarale su bezbrižno po cijelom dvorištu i samo su one sa najmanje sreće završavale u loncu.

U podrumu glavne zgrade bila je smještena malena radionica za obradu drveta, jer djed je bio čuveni majstor za tišljeriju. Znao sam se diviti preobrazbi obične oblice u lijepo obrađen komad namještaja ili u kakvu poljoprivrednu alatku. U potkrovlju štale bili su ostatci prošlogodišnjeg sijena

39

koje ni tako nije izgubilo svoj specifičan miris i u našim igrama skrivača to mjesto bilo je idealno za igru. Za vrijeme zima u podrumima su bile velike kase pune kiselog kupusa i turšija, a u pšenici kruške su dobivale zlatno žutu boju i onaj nezaboravan ukus. Pred ulazom u kuću u drvenom otvorenom ormariću stajale su posude sa vodom: dvije velike breme, par kanti i kofa za grabljenje vode. Izvor sa koga se voda donosila bio je udaljen oko dvjesto metara i svaki dan tu je odlazila stoka na pojilo ispod izvora, a mlađi ujak koji je bio još momak i živio u kući punio je breme izvorskom vodom. Tu oko izvora bilo je veoma živo jer mnogima je to bila jedina mogućnost da dođu do pitke vode, ali su djevojke tu znale donositi rublje i u blizini izvora ostajale dugo uz rad i djevojačke priče. Sva stoka znala je sama put do izvora, a i tu tačno se znao red kako je ko mogao doći do pojila i nikada se to nije mijenjalo, jer je predvodnik u slučaju iskakanja iz šeme nestrpljivca odmah napadao i vraćao na svoje mjesto. Kako je djed imao još jednu kuću pet kilometara udaljenu u mjestu zvanom Sreman, to je ljeti stoka se tjerala tamo na ispašu i tu ostajala po nekoliko dana dok bi muška čeljad kosila prispjelu travu, sjekla drva za zimu ili popravljala kuću koju bi za dužeg odsustvovanja pojsećivali lopovi i odnosili

po neki dio.

Na tim izletima obično sam išao sa ujakom i uživao u društvu jedne zaista nesvakidašnje i neobične osobe. Kao dijete imučnih roditelja redovno je pošao u gimnaziju u Sarajevo, ali već nakon godinu i po vratio se kući i nije više pomišljao da se vrati. Od tog vremena ostala je samo ljubav prema

40
čitanju knjiga i u njegovoj sobi bila je prava mala biblioteka koja je i mene opskrbila sa knjigama za cijelo ljeto i već tada u meni pobudila ljubav prema knjigama. Osim čitanja ujak je imao i izuzetan talenat za muziku a na violini bio je pravi virtouz. Istina da ni drugi instrumenti za njega nisu predstavljali tajnu pa je gitaru, frulu i mnoge druge instrumente sa uspjehom svirao. O veličini njegovog talenta govori činjenica da je poznati harmonikaš i vođa orkesta Jovica Petković u više navrata pokušavao da ga angažuje, ali je on ostao dosljedan sebi i odbijao sve ponude. Ponekad je odlazio na skupove, slave i proslave i u dobrom raspoloženju uzimao violinu i tada oduševljavao sve prisutne. Pokušao je jedno vrijeme svirati po hotelima u inostranstvu i mada je zarađivao ogromne novce, još više je trošio i sav svoj trud nikad nije znao da pretvori u neku svoju materijalnu sigurnost, niti je čuvao novac za crne dane. Na tim našim odlascima na staro imanje, cijelim putem je izmišljao priče da me zabavi i razveseli i tu je njegova mašta dolazila do punog izražaja. U to doba prvaci svijeta u boksu među profesionalcima bili su Paterson i Liston, tačnije oni su se borili za taj tron i tu aktuelnost ujak je koristio za temu svoje izmišljene priče.

„Sinoć krenem na sijelo kod komšija.

Ponesem violinu zbog štimunga kad tamo neki čokoladni se razmaho. Uplaši me ugasiće lampu i zamolim ga da se upristoji. Unese mi se u lice i kaže

da nestanem i ja i moje gudalo. Sad da nije uvrijedio moju violinu ne bi ja ni pobjesnio ali ovako izvukao sam ga na dvorište i propisno isprebijao.“

41

Nezadrživi smijeh prekidao je njegovu priču a on kao uvrijeđen nastavljao:

„Nije tu ništa smiješno pa vidiš da u novinama piše da je odložen meč za titulu.“

Znao je mnogo toga povezati u cjelinu i po cijeli dan zadržati veselu atmosferu. Cijela kuća je imala toplu i porodičnu atmosferu i nikada nije niko povisivao ton, niti je ikada svađa remetila tu divnu idilu.

Majka je i mnogo godina kasnije evocirajući uspomene na svog oca znala reći:

„Nikada me ni imenom nije nazvo. Ni zaružio me nikada nije, pa čak i nestašluke i greške velikodušno opraštao, a sve poslove koji su drugima bili teški preuzimao je na sebe“. U mojim sjećanjima djed je ostao kao krepki starac pun razumijevanja ali sve češće zamišljen kao da je pritisnut bremenom problema i godina koji su lagano izmicali njegovoj kontroli. Sve je manje stizao sve održavati u besprijekornom stanju. Perfekciji je težio čak i u najteže vrijeme rata. Red i običaji se moraju poštovati. Šta je čovjek bez tradicije. Bez svojih korijena. Obična prašina koju svaki vjetar može odnijeti. Nije mogao proći Božić bez uhranjenog brava, kako je to već određivao stari srpski običaj. Slava bez ića i pića, bez dobrog raspoloženja, muzike, pjesme. Sve je uvijek stizao i uspješno balansirao u svim vremenima. Čovjek za svaku priliku i za sva vremena. Samo došla su nova vremena i novi ljudi. Teško je prihvatao neuspjeh.

42

Na kraju raspusta, pred početak škole, majka je dolazila po mene i vidjevši majku da mi prilazi suze

bi mi navrle na oči. Svi su mislili da ne želim ići kući, ali iako mi je bilo divno kod djeda, plakao sam od radosti, jer uvijek su mi mnogo nedostajali roditelji i sestra. Kraj raspusta djed je iskoristio da okupi cijelu porodicu i tu subotu i nedjelju uz radove na njivi okretao se ražanj, a ujak je bio zadužen za muziku i dobar štimung. U radovima je prednjačio djed i na primjedbu svog starijeg sina da se umorio vedro je rekao:

„Eto ja nisam nimalo sust'o. Gledajući vas mogao bi ovako srećan umrijeti.“

Preko lica mu je prešla neka sjena. Duboko u oku osjetila se tuga. Pripisivali smo to godinama i trenutnom trenutku. Uvijek je iz svih bitaka izašao kao pobjednik. Niko nije posumnjao da će tako i ostati.

Punilo mu je srce puno dvorište djece rasute daleko od njega i unuka koje je viđao jednom ili dva puta godišnje. Taj vikend za svakog je odvojio po malo vremena. Svakom unuku kupio je poklon i kada smo u nedjelju veče odlazili svakoga je dugo pratio i opraštao se na kraju svoga imanja koje je cijeli život „kućio“ i vremenom doveo do uzornog domaćinstva. Okrenuo sam se na mjestu gdje put zalazi u šumu i vidjeo dragog starca kako jednom rukom maše a drugom zaklanja oči kao od sunca samo što je sunce odavno bilo zašlo. Nestajao sam iza prvih šumaraka a u oku mi je ostala slika za uspomenu. I kasica za 43

štednju, koju i danas ljubomorno čuvam kao dokaz svoje vezanosti za pokojnog djeda.

Sledećeg dana počela je nova školska godina. Prvi dan je prošao u trenu i polako smo hvatali zalet za vraćanje knjizi. Drugog dana već na prvom času u razred je stigao neki čovjek i nešto šaputao učiteljici. Znatiželjno smo očekivali novosti ali je posjetilac samo klimnuo glavom i ozbiljna lica

napustio učionicu. Učiteljica mi je lagano prišla i objasnila da moram ići kući te da me ispred škole već čeka sestra koja je nešto ranije o tome obavještena. Ozbiljnost u glasu nije slutila ništa dobro i bez riječi sam napustio razred. Tuga i strah u očima sestre samo je paniku i najcrnije slutnje još više uvukla u moje srce i bez riječi požurili smo kući. Na vratima nas je čekala majka skrhana od bola u crnini i jecajući rekla:

„Mog oca više nema.“

Dan nakon našeg zajedničkog vikenda djed je obukao svoje najljepše odjelo ispod kandila pomolio se Bogu i rekavši da odlazi u grad, otišao na štalu i iznad tek pokupljenog sijena se objesio. Uzalud je moja baka kada ga je pronašla pokušala da ga vrati u život. Svoju životnu priču završio je kada je naumio.

„Hrabro ili kukavički. Ko je taj ko može da cijieni. Još manje da sudi.“

Ovako je Perina priča ostala urezana u mom sećanju. Obično bi poslije ovog monologa Pero pustio suzu da sklizne niz obraz. Nije ni pokušao da je zaustavi ili obriše. Kao što je običaj prosuti koju kap rakije prije se počne piti, za pokojnika tako je

44

Pero puštao suze za svojim djedom. Djed je bio sinonim za čovjeka punog topline i ljubavi. U svojim idealima kakav bi želio biti Pero je uvijek zamišljao da bude kao njegov djed. Da produži tu toplu dušu, usadi ljubav u sve koji dolaze poslije nas. Zato mu je takav tragičan kraj teško pao. Tražio je uzalud odgovore. Niko ne poznaje ljudsku dušu i ne može znati šta je to toliko važno u trenutku odluke.

Saznanje o teškoj bolesti, neispunjeni snovi, razočarenje u najdraže i najbliže, samo su opšti razlozi koje najčešće bez ikakvog opipljivog razloga nabrajamo. Niko nema dovoljno informacija da bi mogao znati. Možda je i bolje da neke stvari odu u

grob.

45

IV

Kažu da u zadnjim sekundama života sve proleti u jednom trenu. Niko nije uspio da se vrati sa onog svijeta i da potvrdi ispravnost ove tvrdnje. Znam sigurno da sam na vijest o očevoj smrti u magnovenju prelistao cijeli svoj život, slike su se vrtjele kao ubrzani film. Otac je bio čovjek koji je obilježio moj život u svakom smislu. Moja tiha patnja je upravljala iz dubine moje duše, usmjerava i pokazuje samo njoj znane pute. Uhvatio sam sebe bezbroj puta kako se zateknem u situaciji koju, niti sam želio, niti znam kako sam se tu našao. Viša sila. Božje providenje. Nisam nikada mogao znati. Nešto iz čije sjene nikada nisam uspio pobjeći. Bila je toliko velika da sam i na kraju svijeta osjećao njezin uticaj. I mada sam sa šesnaest godina mislio da sam izašao iz kruga i da sam van domašaja sjene, nije mi uspjelo da pokidam nevidljive niti. Fizička odvojenost, materijalno raskidanje veza pa čak i emotivno udaljavanje nije uspjelo izgraditi branu u mom mozgu i u mojoj podsvjesti. Bježeći od doma tražio sam slobodu, slobodu misli, slobodu izbora po mojoj mjeri. Vjerovao sam da na to imam pravo, vjerovao sam da sam najbolje mogu znati šta mi je činiti i šta želim od života. Najbolji roditelji u najboljoj namjeri često svoju djecu okuju u svoj svijet ograničen njihovim mjerama. Pokušavaju od svijeta svoje djece izgraditi svijet svojih neostvarenih želja. Nikada nisu shvatili da svako ima pravo na svoju šansu, na vlastitu kreaciju, svoj izbor po svojoj mjeri.

46

Posljedice mogu biti tako drastične da pojedine generacije u porodičnom stablu budu preskočene ili ta porodična grana bude poslednja. Naravno, svi vjeruju da su postupili ispravno, da su učinili sve

najbolje. Strašno je ne znati da ne znaš. Još strašnije je svoje neznanje tretirati kao vrhunsko znanje. Tu zamku želio sam izbjeći po svaku cijenu.

Sloboda nikada nije se mogla mjeriti ekzaktnim parametrima. Sloboda je subjektivni osjećaj naše sreće. Krici slobode miješali su se sa kricima osuđenika koji su bili bojkotovani. Takvi su trpjeli najveće udare. Stotine priča o strijeljanima koja su odlagana kod naredbe „Pali“ i ponavljanja noćima, tjeralo je razum u ludilo. Pogled na zatvorenika koji skače sa litice da prekрати muke, prereže sebi grkljan, baci se u živi kreč, scene su koje ostaju neizbrisivo urezane u mozgu.

Ponekada, i posle boravka na Golom otoku, moj otac je čuo glasove, video lica, kompletna zatvorska soba mu nekada okupirala misli.

Pokušavao je da zaboravi ispovjesti drugih da se ne vraća u to vrijeme. Uzalud, uvijek je mogao od riječi do riječi citirati događaje, ponoviti šta je vidjeo ili čuo od drugih zatvorenika. Zapamtio sam njegovu priču koju je često ponavljao:

"Kao iz nekih podzemnih dubina, čuo sam žamor. Niti sam mogao da se pomaknem, niti sam mogao da povežem misli... Nisam mogao da se setim šta je to sa mnom bilo, niti gde se nalazim. Usta su me strašno pekla. Upotrebio sam svu snagu vlastite volje i svesti da izgovorim:

47

"Vode-vode"!

Nastala je tišina. I dalje sam šapatom vapio:

"Vode-vode"!

Pri tome sam pokušao da podignem glavu, ali bez uspeha. Pokušao sam da otvorim natekle očne kapke, ali je i to ostalo bez rezultata..

Kroz krvlju slepljene trepavice zapazio sam nečije noge. Četvoro, petoro, šestoro, a možda i više pari nogu.

Ili se to meni tako pričinjavalo... Niko se nije oglašavao. Opet sam počeo da vapim:
"Vode- vode"!

Reči nisam mogao da izgovaram, pa je to više bio šapat nego poziv za pomoć... Umesto pomoći, više sam osetio nego video, prisutni su počeli jedan za drugim da izlaze. Upotrebio sam svu snagu da otvorim oči i ko zna po koji put zavapio:

"Vode-vode!"

Jedan krajičak slepljenih trepavica desnog oka se otvorio i mogao sam da vidim poslednjeg od prisutnih, koji je napuštao prostoriju, da čujem njegove reči:

"Pička ti materina banditu jedan"!

Vrata su se sa treskom zatvorila.

Čuo sam i kada je reza na vratima škljocnula.

Više se ničega nisam sećao. Koliko sam dugo bio u toj dubokoj komi ne znam. Znam samo da je preda mnom stajao neki čovek, kada sam ponovo dolazio svesti. Stalno je ponavljao:

"Ručak, hoćeš li ručak"?

48

Bio je na korak-dva ispred mene. Desno oko mi se otvorilo i pogledao sam ga. Bio je to milicioner. Hteo sam da se prisetim gde se nalazim, ali nisam mogao da shvatim svoj položaj. Osećao sam da ležim potrbuške sa poluraširenim rukama i levim obrazom na podu. Nisam mogao ništa da progovorim. Gledao sam u milicionera, on je ponavljao:

"Ručak, hoćeš li ručak?"

Sećam se da sam rekao:

"Neću, ne mogu!"

Na te moje reči on je uzvratio:

"Onda uzmi, nesrećniče, ovaj hleb, jer ćeš umreti od gladi ako ne umreš od drugoga!"

Ove njegove poslednje reči "... ako ne umreš

od drugoga", dale su mi povoda da se napregnem i razmišljam:

"Šta je to sa mnom bilo i gde se nalazim?!"

Pri tome sam, kao zmija žabu, posmatrao ona tri parčeta hleba što su ležala ispred mene na podu. Kad mi je milicioner, uputio ono prijateljsko upozorenje, uzeo je porciju sa jelom, okrenuo se, izašao iz ćelije. Zalupio je onim teškim gvozdanim vratima i reza je ponovo škljocnula. Bio je dan. Međutim, nikakav se šum nije čuo. Sve, a posebno milicionerove reči, koje je šapatom izgovorio, terale su me da naprežem misli i sećanje i da dokučim šta je to sa mnom bilo, gde se nalazim i otkuda sam baš tu i u takvom položaju!

49

Sporo, ali sećanje mi se vraćalo... Pošto sam sada već osećao i strahovite bolove u celom telu, a naročito u grudnom košu i glavi, to sam prvo pokušao da promenim položaj. Svi moji naponi u tom smislu ostali su bezuspješni. Ostao sam i dalje u istom položaju. Jedino što sam mogao, bilo je da malo pokrenem glavu.

Ostali delovi tijela ostali su nepomični.

Zapravo, tog momenta imao sam osećaj da sam prikovan ekserima za pod. Ličio sam, u stvari, na jagnječju kožu, koja je prikovana za dasku i ostavljena da se suši. Pomislio sam da je bolje bilo umrijeti, već ovako umirati!"

Slušao sam ovu potresnu očevu priču o njegovoj sudbini na Golom otoku.

Trebalo je pristati da promjeniš i "revidiraš" sebe, pristati da budeš doušnik i sluga svojim krvnicima, ponižavajuće je to za čovjeka. Niko nije napustio Goli otok bez zadatka kojim bi dokazao svoju lojalnost. Precizno, svako bi dobio "svog čovjeka" koga bi pratio, ispitivao i cinkario udbi. Prihvatiti takav položaj bio je uslov za slobodu.

Moj otac je tražio izlaz iz bezizlazne i bezumne situacije. Sinula mu je spasonosna ideja: pristaje na izdaju drugog čovjeka, da se samo dokopa slobode, ali neće to učiniti. Pokušavao je ispuniti svoju "obavezu" ali nikoga ne ugroziti. Rizikujući život, uspio je sačuvati porodicu koju su mu odredili da špijunira.

Jednog dana zamolio je "svoga čovjeka metu" da ga prati u šumu. Na ulazu u šumu, počeo je trčati
50

i rekao mu da ga slijedi. Plašio se da neko ne prati njihov susret. Morao je biti siguran da niko neće čuti njihov razgovor. Poslije dugog trka okrenuo se onako zadihan i u hipu izgovorio:

"Niko, znaj da si određen za odstrel. Treba da te uhodim i pošaljem u zatvor. Sve što kažeš moram prenijeti udbi. Pametan si i znaš šta ti je činiti."

Na njegovu sreću Niko je bio pametan i nikada nije završio u zatvoru. Naprotiv, zbog dobrih karakteristika, njegova porodica Stanišića je brzo napredovala i postala miljenik vlasti. Ponosio se svojim postupkom, a i porodica Stanišić nikada nije zaboravila taj hrabri čin. Rizikovao je mnogo da bi sačuvao bar malo samopoštovanja. Stanišići su postali su zaštitnici i prijatelji porodice Petričević i koliko toliko olakšali život.

Moj otac je dokazao sebi i drugima da je najvažnije ostati čovjek. Ne postoji dilema. Samo postoje slabići. Prezirao je slabost.

51

V

Roditelji strepe nad svojom djecom. Žele postaviti „zaštitni kišobran“ oko njih. Kišobran kroje po svojoj mjeri i ne primjete trenutak kada djeca prerastu taj kišobran i kada taj kišobran postane kočnica u njihovim životima. Nisu svi spremni odbaciti i odreći se udobnosti koje nudi takav način života.

Privilegija da crpiš i dobra koja nisu samo tvoja, da koristiš sve pogodnosti zajedničkog života, uz sve lijepo imaju i drugu stranu medalje. Djeca koja ostanu do smrti roditelja sa njima znaju da je to velika žrtva i da su se odrekli velikog dijela sebe da bi ostali u zajedničkom domaćinstvu. Rijetko ko pomisli na privilegije koje je koristio u isto vrijeme, rijetko ko pomisli na nasljedstvo koje je proisteklo iz takvog odnosa. Zaboravi se sve šta je takav odnos donio i kada se konzumiraju materijalna dobra ne spominje se uloga zajednice u njihovim životima. Zato su uvijek spremni da naglase svoju žrtvu koju su prinijeli na oltar porodice. Uglavnom je to nevoljna žrtva učinjena iz straha od samostalnog života i preuzimanja odgovornosti nada svojom sudbinom. Svako je mogao pokušati pronaći i drugi put i zato je odluka između imati i nemati za nekoga laka za nekoga teška.

Nikada odnos roditelja nije bio tako blagonaklon prema djeci kao u vrijeme odrastanja mojih sinova. I nisu samo oni imali takav status, gotovo sva djeca u tom periodu bila su svetinja svoje

52
porodice. I dok je u vrijeme mog odrastanja centar svijeta bio otac u vrijeme kada sam ja bio otac centar se izmjestio i djeca su zauzela taj prostor. Izuzeci od tog pravila samo potvrđuju ovu tezu. Kada su moji sinovi stasali u momke, brinući se da ne upadnu u neprilike i u dobroj namjeri pokušao sam kroz priču ukazati na ono što će sigurno jednom da dožive na svom putu odrastanja. Da moja priča dobije na snazi objasnio sam da sam ja takav put već prešao i da sam zapinjao za kamen koji i svakoga čeka. Moj stariji sin Igor zamišljeno me je pogledao, razmislio neki trenutak i upitao:

„Taj kamen za koji si zapinjao, čiji je to bio kamen?“

Sve mi je bilo jasno. Puklo mi je pred očima. Ispred mene nisu bila djeca. Gledao sam u odrasle ljude koji su me već prevazišli. Došlo je vrijeme kada su moji savjeti postali suvišni. Sin je nadrastao oca. Odmjeren, mudro i sa puno takta dobio sam poruku: imao si svoj kamen, dozvoli da mi svoj problem sa svojim kamenom sam rješavam.

Naučio sam lekciju i zapamtio za cijeli život.

Nije baš lako udariti glavom o zid. Ostaju ožiljci.

Najveća mudrost je shvatiti svoje greške. Prihvatiti svoje neznanje. Znati da ne znaš je ravno znanju.

Nisam dozvolio da upadnem u zamku „dobrih namjera“. Poznato je da je i put do pakla popločan dobrim namjerama. Nisam želio ponavljati greške koje sam preživio na svojoj koži, i koje sam osuđivao cijeli život. Ako je sve što sam preživio moralo da se
53

desi samo da bi naučio lekciju zbog sledećeg pokoljenja, onda je sve imalo smisla, u suprotnom... Najveća korist najčešće je dati slobodu.

Prenijeti odgovornost i pravo onome kome pripada. Svako ima pravo na svoj kamen.

Neznanje zbunjuje. Navodi na krive poteze.

Svoj kamen (koji me vjerno čekao) tražio sam daleko od porodice. Nešto me je tjeralo da potražim drugi ambijent za svoj život. Jednostavno, nisam uspijevaao posložiti kockice u svojoj dječijoj glavi. Sada znam da je postojala „karika“ koja bi dala logičan odgovor na sve moje dileme. Iza svega ili bolje reći iznad svega, nadvijala se sjena Golog Ootoka. Sa tom „karikom“ svaka dilema imala bi odgovor. Svako neznanje skupo se plaća.

Razmišljao sam o svojim sinovima. Šta ako i oni izaberu takav put? Put koji isključuje porodično okruženje. Šta ako ambijent u kome žive postane tjesan za njihove želje. Ma koliko se trudio da shvatim, generaciski jaz je neminovnost.

Razmišljanja roditelja i njihove najbolje namjere gledane iz ugla djeteta mnogo puta se čine nerazumnim. U odgoj djece potrebno je uvijek ukalkulisati i njihovo i naše neznanje. Uhvatio me strah od mog neznanja. Znam da je put do pakla popločan dobrim namjerama.

Zato sam u jednom razgovoru kada su već postajali momci, pokušao razgovor okrenuti na tu temu. Šta ako stvarno požele da odu od kuće.

Onako, naprečac. Ako nisam ostavio dovoljno prostora koji je njima neophodan? Šta ako nisam

54
sagledati njihovu vizuru, uskladiti svoje želje i shvatanja sa njihovim?

Morao sam da znam. Najbolje je pitati.

Otvoren razgovor, ma kako ponekada bio težak zna se pokazari kao pravo rješenje.

Gledali su me malo zbunjeno i ne sluteći kakve se bitke u meni vode. Ispričao sam svoj put, možda mnogo liče na mene i jednom požele da i sami tako nešto naprave. Zamolio sam samo jedno:

„Ukoliko odlučite da odete od kuće, samo vas molim da mi javite dan ranije.“

????????????????????? zbunjeno su me pogledali.

„Tataaa.“

Taj mili zvuk njihovih glasova koji su se stopili u prekornu riječ, još više su me ubijedili da sa sigurno bio u pravu kada sam rekao:

„Samo da spakujem svoje stvari. Idem i ja sa vama. Meni ne treba kuća. Trebaju mi sinovi. Postoji nešto što je iznad života.“

Nikada nismo pakovali stvari. U mojoj duši vladao je mir. Znao sam da sam uspio kao otac. A to je bio moj glavni životni zadatak. Moja misija na ovom svijetu. Svoju „puževu kućicu“ sam predao kao štafetnu palicu. Znao sam da je u sigurnim rukama.

Bio sam ubijeđen u ispravnost svojih odluka kao što je siguran čovjek ispod strehe kad pada kiša, jer je vidi očima. Ipak često ispružimo ruku da kapi osjetimo i drugim čulima. Da potvrdimo ono što već znamo. Kao kada sjedimo pored vatre, osjećamo

55

njenu toplinu, vidimo njen plamen samo ipak ispružimo ruku da i tim čulom potvrdimo da znamo. Nekako u isto vrijeme ili nedugo iza tog razgovora došla je Nova godina. Vrijeme svođenja računa. Vrijeme novih nadanja i želja. Pamtim to kao da mi telefon zvoni ovoga trena. Moj mlađi sin nazvao je u slavljeničkoj noći da čestita Novu godinu. Uz čestitku imao je i veliku molbu. Zamolio je za uslugu. Znao sam da je nešto važno jer je obilazio oko zahtjeva kao mačka oko vruće kaše. I bilo je. Najvažnija molba koju sam čuo u svom životu. To ću pamtiti cijeli život. Zapisano u genetskom kodu. Za sva vremena. Da ostane kao amanet onima koji dolaze poslije nas.

„Imam jednu veliku molbu.“

Nisam imao dilemu. Naravno da ću učiniti sve da udovoljim svom djetetu. Nisam pitao za cijenu. Ništa nije moglo biti prepreka da ispunim zahtjev.

„Molba je velika, najveća.“

„Ma, samo kaži, znaš da ću sve učiniti, nemam ja puno sinova.“

Začutao je na trenutak i konačno izgovorio.

„Samo nemoj da se mijenjaš. Ne možeš biti bolji da jebe rak raka.“

Toliko ljepote u jednoj molbi nikada nisam čuo. Najveće priznanje u mom životu. To što sam u glasu osjetio novogodišnje raspoloženje, samo je raznježilo i kupilo moju dušu za cijeli život. Dotakao sam svim čulima vatru, osjetio na prstima kapi kiše. Ništa nije bilo uzalud. Ne postoji cijena za osjećaj takve sreće.

56

Sanjao sam da i ja mogu tako reći. Maštao o porodičnoj atmosferi u mom djetinstvu. O osmjesima koji govore. O ljubavi i toplini koja opija. Sanjao sam i vjerovao da postoji takav put. Da mogu slobodno pokazati osjećanja. Nekome koga voliš reći: „Volim te.“

Samo toliko. Sve drugo je nebitno. Želio sam da zna. Moj otac je morao znati da ga volim. Čak i kada sam samo krijući prolazio pored svoje kuće. Da vidim dvorište ili majku i sestru. Na tren, iz kola koja su nestajala iza ugla za pet sekundi. Nije mi smetalo. Samo sekund bio je dovoljan. Jedan sekund da nastavim da živim i vjerujem. Morao sam znati da postoji neko kome pripadam. Pa šta ako sam van te cjeline i ne dijelim mjesto i vrijeme. Moja duša je ostala u mojoj sobi. Srce dječaka koje je ostalo žedno ljubavi koju može dati samo sretno djetinstvo.

Preskočeno se nikada ne može nadomjestiti.

Praznina koju ponesemo zauvijek ostaje u nama. Sva uzaludna traganja daleko od kuće, daleko od kaveza i okova davala su mi osjećaj druge slobode. Slobode koja je isključivala slobodan odnos u porodici.

Osjećaj da sam biram svoju sudbinu. Privilegija da upravljam svojim životom je nemjerljiva u oblikovanju mentalnog sklopa. Moj lični doživljaj života. Osjećaj da sam postavljao svoje granice, donosiš odluke za i protiv sebe. Neprocjenjivo bogatstvo. Istina, cijena je bila strašna.

Okovi porodice ustrojene na dominaciji jednog čovjeka, domaćina porodice, hranitelja, stvarale su neprobojne barijere u životima svih članova

57

zajedničkog domaćinstva. I mada je zajednica bila istoriski prevaziđena, njene posljedice traju i do dana današnjeg. Prava koja su tada prigrabili „dominantni mužjaci“ nisu ispuštali ni njihovi nasljednici. Sistem

podčinjavanja, rada i raspodjele ličio je na uređenje životinjskog čopora. Mjesto „glave porodice“ bilo je neprikosnoveno. Najbolje mjesto u kući, jelo spremljeno samo za njega, raspodjela svih vrijednosti uvijek je išla od vrha prema dnu. Na moju nesreću, meni je sudbina odredila baš to posljednje mjesto u mojoj porodici. Tako je bilo od mog rođenja, tako je i danas bez obzira na sve promjene koje je život donio. Svako iskakanje od stereotipa je suzbijano u začetku. Tron nije nikako mogao biti doveden u pitanje. Takav život uvijek sam smatrao zatvorom. Rešetke su bile ništa u poređenju sa ustaljenim pravilima takve patrijahalne porodice.

„U LUDNICI IZA REŠETAKA, LUDAK
GLEDA VANJSKI SVIJET. ODJEDNOM POČINJE
DA VIČE: SVI STE VI TAMO UNUTRA LUDI“

Čovjek tako vidi svijet. Njegovo pravo na posebnu percepciju. Ili je možda stvarno lud? Pa šta ako jeste? Gdje je granica. I ko postavlja granice?

„ONI TAMO UNUTRA SU KAO
PAMETNI???”

Tito se je izživljavao na prisvojenim otocima Brijunima, samo za njega, za razonodu i zabave, gdje je ugošćavao razne državnike i poznate glumice, obavezno darivajući svoje goste skupim darovima i nakitima. Ne baš jako daleko od

58

Brijunskog otočja u Hrvatskom moru, po nalogu Josipa Broza Tita, na Golome Otoku, brojni logoraši su umirali u mukama, gladni i žedni, radeći po suncu, koje su Titovi čuvari prisiljavali piti svoju mokraću i jesti svoj izmet.

Dva otoka u Hrvatskom moru, dva otoka, oba u vlasništvu Tita. Na jednom otoku, Tito, pred svojim poklonicima i ulizicama, koji su puzali pred njim, vjerujući da taj Tito uzdiže i mrtve, a malo dalje, drugi Titov otok, Goli Otok, na kojemu su ljudi umirali

od muka, s umirućim jecajima koji su dopirali do Brijuna, gdje je taj ljudski izrod Tito uz glazbu, elegantno obučen, namirisani i dotjerani, sa uređenim psima, napudranim pudlicama u njegovom krilu, uživao u mukama ljudi jer se nisu pokorili Titu 'božanstvu'. To je osobina čudovišta, krvnika i sadista - uživati u mukama svoje žrtve.

Koliko je ljudi podleglo ovim metodama Titove torture ne će se nikada znati jer je mirnodopski Titov diktatorski režim tajio počinjene žrtve, koje su bile pogubljene metodama neposrednog ubijanja i vješanja i napose one, koje su podlegle metodama izgladnjivanja i raznim metodama fizičkog mučenja. Za sve oblike Titovih megazločina trebali bi psihoanalitičari napisati enciklopediju ili barem leksikon.

Može li zločinac Tito biti ikakav uzor ljudima najposle djeci?!

Nije svrha ovog ovog podsjetnika nabrajati i opisivati sve oblike mučenja ljudi na Titovom Golome otoku. Za tako nešto potrebne su stručne knjige, a 59

samo za pobrojiti Titove zločine s najkraćim opisom trebalo bi napisati barem nekoliko stranica s naslovima za "Leksikon Titovih zločinstava" jer ih je neopisivo mnogo.

Ako se znade bar minimum o Titovim zločinima, postavlja se temeljno pitanje, zašto se Tita još i danas slavi u školskim i drugim knjigama, u spomeničkoj kulturi, u nazivima raznih toponima, napose gradskih trgova i ulica, u pjesmama, u povijesti i malne u operetama. Na taj način Tito postaje uzor ljudima i napose djeci, koji ne znaju da je on gradio svoju karijeru na ponižavanju, mučenju i ubijanju ljudi.

Doduše, po međunarodnom kriteriju, megazločinac Tito nalazi se na ljestvici među deset

najvećih zločinaca 20. stoljeća, ali ta ljestvica zločinaca se vrlo rijetko ili nikako ne objavljuje u Hrvatskoj. Štoviše, ni sama ljestvica najvećih zločinaca u svijetu ne govori ništa o njima. Trebalo bi objaviti enciklopediju ili barem leksikon o najvećim zločincima kroz povijest s opisom njihovih zločina. Iako je 20. stoljeće po poznatim zločinima ili bolje rečeno po megazločinima najpoznatije u čitavoj ljudskoj povijesti, valjalo bi popisati i opisati zločine po stoljećima, dokle seže spoznaja o njima. Na zločincima i njihovim zločinima treba učiti, kakav se ne smije biti.

Svi imamo svoju vizuru. Liniju koja nas određuje. Naš odnos prema okolini. Prema rodbini, prijateljima, nauci. Teško prihvatamo tuđa iskustva. Omeđena su mnogim ogradama. Vremenom,

60
okruženjem, stanjem u društvu... , milion razlika je u naizgled istom problemu. Zato kada čitamo iste misli, iste riječi znamo da to nije isto. Možda je nekada u datoj situaciji dobro davalo loše rezultate, kao i suprotno. Razlika između dobra i zla. Ta tanka nit je ono što sam pokušao pronaći.

61

VI

Slušao sam priču đelepčara (stočari nomadi koji lutaju poljima oko Sarajeva da bi prehranili stada ovaca) sa Bjelašnica. Vodili su oko dvjesto ovaca, par pasa čuvara i jednog magarca ili konja, na kome je bila sva potrebna oprema. Ustajali bi rano prije zore. Za doručak su pili čaj (preprženi šećer) ili kafu Divku (bijela kafa iz Frankove fabrike kafe). Uz to bi obično pojeli krišku marmelade iz velike konzerve na kojoj je bila slika dječaka umrljanog tom jeftinom poslasticom. Goran se zadovoljno smiješio sa konzerve od par kilograma koja je danima bila jedini doručak.

Imali su ustajali miris koji nagriza nozdrve. Rijetko su imali priliku da presvuku svoju odjeću u kojoj su kisli, smrzavali se ili preznojavali na zubatom suncu. Imali su dobroćudna lica. Sramežljiv osmijeh i lice koje se neprekidno izvinjava. Van svoje planine, van svoga svijeta uvijek su strepili za svoje ovce, za svoje konjče, za pse. Nisu bili svuda dobrodošli. Mada su samo pokušavali da prežive, mnogi su sa prezirom gledali na njihov dolazak. Slušao sam pažljivo njihove priče. Neke iz prošlosti, neke iz budućnosti. Nisam mogao odrediti njihov period nastajanja. Shvatio sam da su vanvremenske i da imaju svoju poruku i svoju primjenu u svakom vremenu. Kazivanja prosta i duboka. Pričali su o politici (postala je neizbježna čak i kod svakodnevnih razgovora, posljedica demokratizacije, svi se osjećaju 62

prozvanim), ali se priča može odnositi na bilo koji segment života. Još mogu da je ponovim kao pjesmicu. Njihova priča je otvara nove dileme. Podstiče na razmišljanje. Kao i svaka priča iz zaboravljenih krajeva i ova je počinjala sa usmenim predanjem. Nekadašnjim novinama, televizijom, internetom. Sva moderna sredstva informisanja nekada su stala u usmeno predanje. Sijela, prela, teferiči, svadbe i sahrane bila su revijalna izdanja. Svakodnevna komunikacija, dnevne novine. Glas od usta do usta širio se brzinom svjetlosti. Nije mala stvar da u zabačeni zaseok ispod samog vrha planine stižu tako važni gosti. Tamo gdje rijetko svraća bilo ko osim čobana i poneki izgladnjeli vuk, prvorazredna senzacija je imati posjetu. Ono što je bilo posebno u toj posjeti je da su svoj dolazak zajedno najavili: Dobro i Zlo. Čobani su se potrudili da na vrijeme pozavršavaju svoje poslove, da stoku zatvore u torove i ostave pred njima dovoljno hrane da mogu do sutra da se

posvete svojim gostima. Okupili su se na maloj zaravni ispred najveće kolibe. Nije bilo dovoljno stolica i klupa pa su samo najstariji dobili tu čast i privilegiju. Ostali su posjedali na stabla dovučena za ogrev ili na komad drveta na koji bi stavili svoj gunj. Vladala je svečarska tišina. Pušila se „krdža“, pila neka tamna tekućina, mješavina žira, kuruza sa malo kafe. Iz plastične flaše „potezala“ se brijla. Svako bi rukavom obrisao grlić flaše i nakon par gutalja predavao je prvom do sebe. Na stolu je bilo sira, tanjir kajmaka i vruća kuruza. Za goste naravno.

63

Put kojim se stizalo do zbornog mjesta, bio je pregledan. Tamo gdje pogled jedva dopire, uranjala je pastirska staza nade u mračnu šumu. Sve oči bile su uperene u tu tačku. Nisu bili sigurni da neće i ovaj put iskrsnuti nešto veliko zbog čega će morati biti zaobiđeno njihovo mjesto. Ali pojavili su se.

Osjeti se olakšanje kod svih prisutni. Prostruja tihi žamor, uzbuđenje se moglo rezati žiletom. Bio je to veliki dan. Na licima se pojavi osmjeh. U daljini su dva lika bila gotovo ista ali svakim korakom kako su prilazili pojačavala se ta razlika. Kada su stigli svi su znali da ništa zajedničko nemaju. Kao nebo i zemlja. I mada su bacali bisere i pričali slične priče sve je bilo jasno. Te crte lica, taj blaženi osmjeh, te riječi što tope trogodišnji snijeg sa vrha planina, to je moglo biti samo dobro. Oči što pogledom mogu da obore hrast stogodišnjak, riječima koje ledi krv u žilama, prst podignut kao mač, najava strašnih vremena. To je moglo biti samo zlo.

Sir, kajmak i vrelu pogaču su pojeli. Sve što su naumili rekli su. Popili po nekoliko dugo čuvanih rakija i ustali. Pa sretno vam bilo i pamet u glavu. Sve vam je jasno. Okrenuli su leđa i lagano zamicali u tamu. Za stoku nisu pitali. Za zdravlje nisu pitali. Ustvari ništa nisu pitali.

Sunce je utonulo iza visokih borova. Na planinama rano pada noć. Sve je izgledalo jasno. Ali dok su se gubili u tami čobani su primjetili da sa svakim korakom postaju sličniji. Pred ulazak u mrak šume više niko nije mogao da primjeti razliku. Stopili

64

su se u jednu sjenku. Gotovo avetinjsku. Konačno su nestali u mraku šume.

Sjećanje na taj dan bilo je nejasno. Košmar i tama. Mrak. U tom mraku niko nije više mogao da se sjeti: Ko je od njih bio Zlo a ko Dobro?

Možda je moja percepcija pogrešna, možda nisam bio sposoban odvojiti loše od dobrog. U traganju smo cijeli život i u pravdanju svojih postupaka. Vremenom sam sve više pronalazio „dokaza“ koji opravdavaju moje postupke iz vremena djetinstva.

Vaga uvijek vuče prema želji.

65

VII

Poneke situacije su izgledale apsurdne, jer nije bilo logike da zlo iznjedri dobro. Kao što često loši postupci dovedu do nesvakidašnjih, pozitivnih posljedica. Takva je i ova priča o životu bogatih ljudi u podstanarskoj sobi. Potvrdu prevaziđenosti porodične zajednice doživio sam po završetku zadnjeg rata, rata kojim je završena Titova era i vrijeme raspada zadnje Jugoslavije. Moj rođak od najstarijeg strica pred ratom je pobjegao iz Sarajeva u Beograd gdje je u to vrijeme živio kao postanar. U Sarajevu je ostalo ogromno bogatstvo. Desetak kuća, toliko i vozila najboljih marki. Bogatstvo sticano ogromnim radom cijele porodice na čijem čelu je bio najstariji sin. Primjer čovjeka koji je svojim radom izdigao se iz sivila prosječnosti. Nijedan posao nije bio težak, nijedan rok za njegovo izvršenje kratak kada je vodio posao. Nije štedio mašine, životinje,

ljude. Sve je podredio izvršenju preuzetih obaveza i sa ponosom je gledao u djela njegovih ruku. Vrijeme kada smo živjeli pod uticajem parola, krilatica.

Naravno sve u funkciji držanja masa u ubjeđenju da su sretne. Uvijek su bile prelomne, ljubilarne i najteže godine. One koje predhode vječito odlaganoj svijetloj budućnosti. Nada je posljednje što čovjek gubi. Znalci su znali za jadac i uvijek su izvačili taj oprobani keč iz rukava.

U životu jednog čovjeka bitno je zdravlje, ljubav i posao od koga živi. Ovo su i oblasti gdje su

66
utješne misli našle najplodnije tlo. Rad je bio posebno inspirativna tema sa posebnim akcentom na fizički rad. Uvijek je naporan rad bio izvor zarade, posebno za one koji vode posao, samo je motivacija uvijek zavisila od zarade radnika. Tu na scenu stupaju utješne misli direktno u službi stvaranja profita.

Rad je stvorio čovjeka. Utješna misao koja se ponavlja samo kao dodatni motiv povećanju profita bez dodatnih sredstava. Uvijek je pametnim korisnicima radne snage bilo lakše deklamovati utješne misli nego povećati platu. U radu je spas. Nagovoriti druge da rade i ubijediti sebe da je to sreća vrhunska, to je genijalna zamisao. Pokušati sve, a ne dati ništa osim fraza, ideja je koje se teško odriče svaki korisnik ljudskog roda. Na ulazu u Aušvic i danas stoji natpis:

“Rad oslobađa”.

“Ko radi ne boji se gladi”.

Ova krilatica gubi na snazi od kako je protok informacija dostupan običnom čovjeku. Od kako je statistika postala dostupna svima, jasno je da su radnici na dnu svih ljestvica i da utješne misli gube bitku sa životom. Istina je da napredak donose pametni, oni što svaki fizički posao smatraju ponižavanjem uma, samo što je interes nalagao da

zabluda traje što duže.

“Neka živi, živi rad”.

Zadnji je vapaj onih što fizičke aktivnosti upoznaju samo na sportskim terenima. Samo modernizacija i poboljšanje osnovnih ljudskih standarda može relativizovati uticaj utješnih misli. Do 67

tada stvaraoci istih moraju uložiti dodatne napore da opravdaju njihovo postojanje.

Zaljubljeni smo u sebe. Vjerujemo da smo posebni, odabrani. Gledamo na sebe nerealno ne sagledavajući se u odnosu na druge već u odnosu na svijet kakvim ga mi smatramo. Kakvim ga vidimo svojim očima. Oko je varljivo, misli subjektivne, ocjene blagonaklone. Bolešljivi smo prema sebi. Ono što sebi dozvoljavamo kod drugih bi osudili. Ne prihvatamo da nismo bitni da je samo par pojedinaca mijenjalo svijet a svi drugi da smo samo statisti za kojima neće ostati trag. Živimo u polusnu, polusvjesni svega što nam se događa.

Ponekada uhvatim sebe da nikako ne mogu da se sjetim imena, detalja i predjela kuda sam prošao. Nisam više siguran da li se to uopšte i desilo. Ugrađen nam je i ovaj mali životni čip zaborava kojim pokušavamo da se štitimo od nemilih događaja iz prošlosti. Biramo svoj put uvjereni da je samo on baš taj pravi. Zašto bi inače išli njime. Kažu da i kada bi birali mozak uvijek bi odabrali ovaj naš. To se podjednako odnosi i na naučnika i na ludaka. Svaka glava ima svoj mozak i drugi nikako ne pristaje. Životom ponekada uspijevamo da se izgradimo, iskontrolišemo neke postupke ali ona osnova nikada se ne mijenja. I sve što duže traje naše obuzdavanje više nagomilavamo negativne energije, jer radimo

protiv našeg prirodnog, spontanog ponašanja. Dugotrajno kontrolisanje obavezno dovodi do pucanja. Pucanje može imati nesagledive posljedice.

68

Želja za radom, ostvarivanjem skoro nemogućih zadataka bila je vodilja najstarijeg brata. Bio je glava porodice poslije očeve smrti. Primjer drugima. Radio je za pet ljudi. Sticao i uvijek težio još većim ostvarenjima. Vjerovao je u sebe, snagu svojih ruku, snagu svojih ideja. Nije znao za predah.

„Kada odem na groblje, biće vremena za odmor:“

Znao je često reći kada bi dobronamjerni pomislili da pretjeruje u radu. Nije se obazirao. Prezirao je lijene ljude, neradnike nije mogao trpjeti u svojoj blizini. Rad je mjerilo vrijednosti.

I kada je imao više nego što mu je trebalo, više nego je mogao konzumirati, nije zastajao. Radilo se danonoćno. Sinovi su bili marljivi, poslušni i revnosni u izvršavanju zadataka koje je otac pred njih postavljao. Mlađi sin je završio mašinski fakultet i imao odličan posao u najboljoj firmi iz tog perioda, Energoinvestu. Bio je oženjen vrijednom i sposobnom ženom, zaposlenom kao diplomiranim pravnicom u državnom preduzeću. Dovoljno prihoda za lagodan život. Uz sve što su već imali mogli su da žive život podređen svojim željama. Samo život u zajednici ima i svoju cijenu. Uz milion pogodnosti trebalo se odreći sebe i svojih želja. Gledalo se na njih kao na dijelove zajednice koji imaju svoju obavezu u funkcionisanju mašine zvane zajedničko domaćinstvo. Obaveze se nisu smanjivale u svakodnevnim poslovima, radovima na polju, štali, kući. Svoje plate uredno su predavali u kasu i na slamčicu trošili iz iste. Težak život za mlade,

69

školovane i sposobne ljude. Sloboda je bila samo

samo san. Postoji uzajamna obaveza uzimanja i davanja. Dugo su uzimali, vrijeme je da vrate „dugove“. Novac je bio najmanji problem, ali vrijeme koje niko ne može vratiti, radosti koje su nepovratno promakle mimo njih, sreća u stvarima koje se nisu uklapale u zajednicu, te sitnice ostale su zauvijek nedosanjan san. U nastupu iskrenosti znao sam čuti od novopečenih podstanara.

„Hvala Bogu, dođe rat pa nam sve uništi“.

„Sad živimo kao ljudi. Živimo svoj život“.

„Dočekasmo na ružan način da osvojimo svoju slobodu“.

“Blago tebi ti si na vrijeme pobjegao“.

U očima sam osjetio divljenje. Iskreno i toplo.

Nije ostavljalo dilemu da su doživjeli najljepše trenutke u svom životu tek kada su ostali bez ičega i ikoga u svom postanarskom stanu. Sve je lako ako se zna prioritet, kada se zna čemu se teži. Narodna poslovice kaže: Treba znati odvojiti bitno od nebitnog. Kada je nos u dupetu, nije važno čije je dupe. Važno je čiji je nos.

Postoji i za ovu priču jedno veliko ALI.

Moj drug Boro jednog dana pozove jednog mladog rođaka da mu pomogne oko nekih poslova na imanju. Rođak je rado pristao, jer je Boro bio poznat kao galantan platiša. Rođak je imao oko dvadesetpet godina, još je bio nezaposlen i svaki dinar mu je bio dobrodošao. Živio je sa ocem i majkom koji su mu omogućavali pristojan život. Istina, ponekada bi kritikovali i sina i cijeli svijet, što je 70

bila gotovo razumljiva reakcija koja roditelja koji žele da njihov sin uspješno ide kroz život.

Poslovi su lijepo odmicali ali prigovaranje na račun roditelja i na njihov odnos prema njemu nisu prestajala. Mudar kakav je već bio, Boro je na kraju dana, dok su ispijali hladno pivo, predložio:

„Slušam kako si nezadovoljan. Vidim da imaš dobrih ideja. Lijepo se ti spakuj i napusti roditelje.”

„Kako da napustim? Od čega da živim? Gdje da idem?”

Mnogo puta sam čuo primjedbe kako sam se spasio što sam otišao od kuće.

„Na vrijeme si pobjegao.”

Kao da su drugi bili spriječeni da urade isto.

Naravno da nisu. Nikome se samo nije odvajalo od „tople pogače”, od povlastica i privilegija koje donosi život u zajednici. Mnogi su i u poodmakloj dobi ostali u zaštiti zajednice, jer su cijenili da duhovni komfor nije vredniji od stambenog. Bilo bi idealno osloboditi se stega koje nosi svaka zajednica, ali prigrabiti sve dobrobiti koja ista nudi. Određivanje prioriteta je stvar svakoga pojedinca. Pijanac će sve žrtvovati za flašu rakije. Kockar rizikuje svo bogatstvo za adrenalin koji ga pokreće i nadu da je sreća na njegovoj strani. Ovisnici smo o svojim porocima, sluge svojih želja i ambicija. Često upadamo u kontradiktornost želja, mogućnosti, mašte i stvarnosti. Odrediti mjeru u svemu tome je vrhunsko umjeće. Pero je život posmatrao uvijek sa neke svoje posebne vizure. Nije ga zadovoljavalo svagdašnje, uproščeno poimanje života. Često je pisao priče koje

71

nisu imale velikoga odjeka. To ga je uvijek činilo ponosnim.

„Zlo bi bilo da svi shvate. Nisam ni pisao prosječnima ni za svakoga. Dobro je da postoji neko ko shvata. Broj takvih ne označava kvalitet ideje već više govori o stanju u društvu.”

Uvijek je uzimao za primjer velikana šansone i dobre muzike Arsena Dedića. Na jednom njegovom koncertu došlo je samo šezdesetak ljudi. Kada su ga pitali zašto je tako slabo posjećen koncert Arsen je rekao:

„Došli su svi koji su trebali doći.”

Imao je pravo. Ponekada je bolje ne bacati bisere pred svinje. Meni su se njegove priče uvijek dojmile, imale su logiku koju mogu da slijedim. Zato odlutam ponekada u njihove dubine i pokušam pronaći neke odgovore. Možda samo kao inspiraciju za razmišljanje i traganje za odgovorima. Ne postoji crno bijeli svijet. Sve je ipak mnogo složenije i šarenije. U tom koloritu boja uhvatiti bar jednu nijansu značilo je mnogo.

Podložni smo medijima. Ušli su u naše živote. Igraju se sa nama, usmjeravaju naše misli. Diktiraju pravila, određuju sistem vrijednosti. Uče nas da mislimo tuđim glavama. Isključuju naš mozak i serviraju tuđe odluke. Sve je to jasno, nikome ne treba mudar, zdrav, pametan, sposoban i čovjek koji razmišlja. Potrebno je stvoriti armiju slušalaca, poslušnika, robota. Igra može da počne.

Večeras je dan odluke. U “Velikom bratu” iz “kuće” izlaze dva stanara. Možda baš vaš favorit
72

ostane u “kući”. Bila bi to i vaša “velika pobjeda”. Cijelu sedmicu samo o tome razmišljate. Zvali ste onaj broj koji stalno reklamiraju i koji znate napamet. Samo nije vam žao, učinili ste sve da vaš favorit ostane u “igri”. Bila bi to i vaša “velika pobjeda”. Navijačka naravno.

U nedjelju se igra “veliki sportski meč”. Meč sezone, prvenstva, decenije i ko zna čega sve ne. Naravno i u tom dvoboju vi “učestvujete”. Navijate za svoje ljubimce. Imate njihov dres, znate sve igrače na pamet i njihove vrline, mane, rodbinu... sve što je “važno”, svaka sitnica može značiti pobjedu ili poraz. Njihovu naravno ali i vi u svemu imate svoje mjesto. Bez vas oni nikada ne bi bili to što su sada: idoli svih neuspješnih i bivših sportista. I onih koji se nikada nisu usudili da sami ostvare neki sportski rezultat.

Zato i jesu navijači.

Uskoro će izbori političkih stranaka. E, tek tu treba da date puni doprinos pobjedi vaše stranke. Znaate da su “oni” pravi izbor i da samo sa “njima” predstoji nam “svijetla budućnost”. Vaše zasluge za naše bolje sutra time postaju nemjerljive. To što su “vaši” favoriti obični šarlatani, što ste se na njih ljutili sve predhodne godine, što po televizoru zbog njih ostaju tragovi pljuvačke, to ostaje za poslije izbora. Sada je samo bitno da budu ispred protivnika. Znaate da su došli po sistemu: Jedan pametan se makne, dvije budale uskoče. Ali sve je to nebitno. Vi ste navijač.

Osim ovih “bitnih” i “presudnih” izbora postoje i druge “manje važne” utakmice u kojima vi direktno

73
učestvujete i gdje je vaš doprinos razvoju događaja nemjerljiv.

Izbor za glumca (glumicu) godine, decenije, vijeka.

Izbor pjevača (pjevačice) godine, decenije, vijeka.

Izbor pjesama u svim kategorijama.

Izbor učitelja, domaćice, kućnog ljubimca, ...

Izbori, izbori, izbori.....

I u svim izborima očekuje se vaše učešće, vaš odlučujući glas, vaš doprinos, vaša odluka. Vaše navijanje. Jer vi ste bitni, gotovo najbitniji.

Svi računaju na vaše vrijeme, novac, energiju.

Očekuju da budete “pravi navijač”. Proces ispiranja mozga je doveden do savršenstva. Do kraja osnovne škole zakržlja vam desna hemisfera mozga (Robert Sperija, nobelovac za otkrića na radu mozga), a sistem i mediji se potrude da i onih desetak posto koliko prosječan čovjek koristi mozak, bar se prepolovi u sledećih dvadeset godina. Samo odabrani da vode svijet za život su spremni u

posebnim školama u kojima je primjenjivano svo pozitivno znanje. Za odabrane je poželjno da su kreativni da imaju razvijenu logiku, duhovnost, sveobuhvatnost. Kao što je potpuno logično da svi drugi treba da budu samo poslušni i da imaju razvijene manuelne sposobnosti. Što je za Boga nije za vola.

Zamislite da ste pozitivnu energiju, svoje vrijeme, novac, kreativnost usmerili ka sebi, umjesto na sumnjive likove, na budale, od kojih nikad neće

74

postati prave vrijednosti i kojih ćete se vjerovatno poslije stidjeti. Shvatićete da to nisu istinski umjetnici već obični foliranti, nisu sportisti već hemiski strojevi koji koriste "sve" da uspiju pa i droge, nisu političari (bez komentara)... i drugi skorojevići, koji su našli luđe od sebe da bi postali to što predstavljaju.

Zamislite tu energiju, vrijeme i novac usmjerenu u podizanje djeteta (ako ste mladi i u braku), biljke od koje može nastati cvijet, plod, lijek, životinje, od ribice u akvarijumu, papige koja vas dočekuje sa "dobar dan" ili jagnjeta, psa... možda ste mogli napisati priču, nacrtati crtež, nešto izvajat... Biti kreativni, biti akter nečega na što bi sutra bili ponosni. Stvoriti novu vrijednost svojim rukama, znanjem, željom i posvećenošću. Aktivno sudjelovati u svom životu. Biti svoj.

Svi imamo svoj izbor. Sa vašim vremenom, sa vašim novcem, vašom kreativnošću i vašim nosom vi odlučujete. Vi pravite lični izbor.

Kada je nos u dupetu, nije važno čije je dupe.

Važno je čiji je nos.

Gledao sam u vrh planine iznad moje kuće.

Gubio se u magli. Samo sam slutio šta je na tom vrhu. Saznaću samo ako se tamo popnem. Bila bi to nemoguća misija. Ljudi u mojim godinama sjede ispred televizora ili ponekad odšetaju do stadiona.

Navijaju. Niko se ne odlučuje da učini nešto za sebe. Nešto gdje bi navijao za sebe, gdje bi izmjerio i odredio svoje mogućnosti.

Nešto me tjeralo da vjerujem u sopstvenu snagu. Riješio sam da krenem na put. Znao sam
75

kamo ide samo prvi korak. Drugi se tek naslućivao. Ali poslije prvog koraka naredni korak bio je prvi. Znao sam da ne smijem dizati visoko glavu, jer će me daljina i visina uplašiti. Kontrolisao sam samo "prvi korak" koji se ponavljao. I nije bilo lako. Posrtao sam i padao. Dizao sam se i kretao ponovo stremeći svom cilju. Bilo je i onoga: jedan naprijed, nazad dva. Sve je to samo sastavni dio puta ka cilju.

Na kraju sam stigao na cilj. Digao sam pogled i ugledao ispod sebe divnu panoramu. Stajao sam na vrhu planine. Nisam ni slutio da ću stići na te visine. Sada sam bio ponosan što sam vjerovao u sebe. Samo visoki ciljevi mogu dovesti do visokih ostvarenja.

Više se ne plašim tražiti sledeći veliki vrh.

Vjerujem u sebe. Vjerujem da imam prava navijati za sebe i stvarati svoje pobjede. Pobjede koje niko neće ni primjetiti osim mene. Meni navijači i nisu potrebni. Potrebno mi je samopoštovanje koje nisam mogao steći navijajući za sve i svakoga. Volio bih da svako postane svoj navijač i da pokloni onima koje voli najbolji dio sebe.

Kada je nos u dupetu nije važno čije je dupe.

Bitno je čiji je nos.

Žalim sve koji pristaju da ne koriste svoj mozak. Žao mi je što svoje potencijale stavljaju u službu gorih od sebe, oni od njih oblikuju profesionalnog navijača, aktivnog posmatrača i glupog statistu. Poslušnika bez identiteta.

Svi se trude da nas nauče navijanju. Da nam oni određuju ciljeve koje oni ostvaruju. Niko da nas

76

nauči kako da poštujemo sebe, kako da navijamo za svoja djela i svoje ciljeve. Kako da volimo sebe i svoje više od nekoga koga nam mediji nameću. Moj nos neće u njihovo dupe. Svi imamo PRAVO NA IZBOR. Sa svojim vremenom, sa svojim novcem, svojom kreativnošću, energijom i svojim nosom možete činiti što vam je volja. Vaš pravite lični izbor. Razmislite prije nego počnete navijati.

Opčinjeni novoosvojenim slobodama, dešavanjima devedesetih, pomislili smo da je čitav svijet čekao samo na nas. Bivša Jugoslavija prošla je najteži put iz tadašnjeg socijalističkog uređenja u neku novu vrstu koju optimisti zovu demokratija, realisti anarhija, a pesimisti ludnica. Trava u tuđem pašnjaku je uvijek zelenija. Bar dok ne počneš pasti tu travu. Povjerovali smo da je ono što smo imali ništa. Trava u tuđem pašnjaku uvijek izgleda zelenija. Tek kada smo počeli da pasemo sanjane pašnjake shvatili smo da je naša trava imala ljepši ukus, više odgovarala našem želudcu. I dok smo prešli taj najduži put u životu, dok nam je došlo iz dupeta u glavu, platili smo previsoku cijenu. Dalje nismo znali, nazad nismo mogli. Prepustili smo drugima da brinu o nama. Od gospodarada postali smo sluge. Još nas ubjeđuju da je to naša sreća. A uvijek su nam govorili da u tuđoj ruci raste samo ... zna se. I kako bi rekao moj prijatelj dok smo na terasi pili jutarnju kafu, dajući ocjenu iz svog ugla, njegove kose projekcije: „Nije mi krivo što me jebu, krivo mi je što me tjeraju da aplaudiram. I da budem sretan.“

77

Sad samo sa sjetom možemo gledati novopečene akademske građane, polupismeni mašu diplomama „medžamenta“ (kako se oni sami hvale), i drugim egzotičnim zvanjima stečenim u mjestima koja do juče nisu imala ni čestitu trgovinu. I da zlo

bude veće sa tim diplomama postaju uvaženi akademski građani, stiču dobra radna mjesta i vode nas u svijetlu budućnost. Neka nam je na zdravlje i Bog na pomoći.

Sjećamo se školstva iz prošlih vremena kada su učitelji, nastavnici i profesori bili ličnosti. Ljudi oko od kojih se sticalo znanje ali i učilo o životu, moralu, etici. Ljudi koji su bili uzori društva, njegova elita. Danas iste profesije su degradirane, dovedene do ivice egzistencije, ponižene i svedene na prosto vegetiranje. Nije ni čudo što su najbolji postali najgori, što se liferuju kadrovi koji nemaju ni elementarna znanja.

Jasno je da je uništeno školstvo. Uništeno je i zdravstvo. O sportu i kulturi brinu pojedinci i njihove porodice. Svijet nas je sveo na svoju mjeru. Glupi, bolesni, nekulturni. Ali zato poslušni, zatrovani i otuđeni. Izgubila se solidarnost, zajedništvo, razbijaju se porodice, osnovne čelije društva. Cilj je postignut. Nikome ne treba pametna, zdrava, obrazovana nacija koja promišlja, vjeruje i zna kuda ide i šta želi. Imamo rulje kojima manipulišu hulje.

Postoji obrazac za pljačkanje vlastitoga naroda: Pokvaren političar pronađe pokvarenog pravnika. Pokvaren pravnik napiše pokvaren zakon. Pokvaren političar izlobira pokvarene poslanike i

78
donesu pokvaren zakon. Poslije toga imaju opravdanje za pljačku glupog i zaluđenog naroda. Uvijek mogu da kažu:

„To je po zakonu.“

Pamtim promjene država, ustava, granica. Najteže je ipak promijeniti pokvaren zakon. Sve što je bilo naše sada je došlo u ruke predlagaća zakona.

I tako od gotovine nastaje veresija. Od života vrijednog poštovanja postali smo prosjaci. Dužnici

kojim se samo povećavaju zaduženja. Živimo na kredit, na tuđi račun, na račun onih koji su nam uzeli sve i poslije toga davali nam mrvice po zelenaškim kamatama. Sve znamo, svima je sve jasno. Samo kada je postalo jasno, bilo je kasno.

„Zašto sam se baš ja rodio?“

Pitanje koje mi je u časkanju na pauzi za kafu postavio kolega sa posla. I zašto ću baš ja jednom umrijeti. Ko je taj mozaik sastavio i ko o svemu tome može odlučivati. Razmišljanja moja nemaju nikakvu osnovu, nikada nisam našao potvrdu mojih percepcija ali sam čvrsto vjerovao da rođenje nije početak kao što ni smrt nije kraj našeg postojanja. Činjenica da se ne sjećamo ranijeg postojanja za mene je veoma lako objašnjiva. Naš mozak radi sa deset, jedanaest posto njegovih mogućnosti. Logično je da veći dio skriva mnogo tajni. Jedna od tajni koja nije dozvoljena da se sazna je i ugrađen čip zaborava koji nam ne dozvoljava da odemo u prošlost.

Kada neko umre iz tijela ode oko četristotine grama plavičaste mase koju nazivaju duša. Znam da

79
će iz mog tijela izaći bar duplo više jer imam dušu kao Rusija i to iz vremena kada se zvala Sovjetski Savez. Ta plavičasta masa u obliku dima je naš prenosnik i dokaz neprolaznosti. Ne čudi zato što istorija poznaje ljude koji su mogli predvidjeti budućnost. Njima se otvorio bar za trenutak taj skriveni, zaboravljeni i zabranjeni čip. Mogli su putovati kroz vrijeme. Kosmos je u stalnom pokretu i neprestalno izložen promjenama koje imaju svoje zakonitosti. Nestajanje neke planete, zvijezde ili galaksije ne znači definitivni nestanak. Istovremeno se rađaju nove zvijezde, super nove koje započinju svoj život. Sve je u kretanju. Rađanju i umiranju. Materija je neuništiva i samo mijenja svoj oblik. Kao što bi imala običaj reći naša zubarka Svjetlana:

„U prošlom životu sam sigurno bila kokoš. Ne vidim da sam se mnogo promijenila“.

Možda smo postojali i u prošlim vremenima, možda živjeli na drugim planetama, imali najčudnije oblike. Možda ćemo ponovo pojaviti se na drugoj planeti i nastaviti živjeti novi život. Nećemo se sjećati Zemlje, izbrisaće se svi tragovi prošlog života i tako novi i preobraženi započeti Novi život.

Rodio se. Česta uzrečica kad neko umre.

Posebno ako je ovozemaljski život bio okrutan i ako je upokojeni dugo unirao. Nije teško umrijeti, teško je umirati.

Svuda pođi kući dođi, đemi majne Rajvosa.

Poznata pjesma koju su pjevali Vokinzi. Pola šatrovački (žargon sarajevske raje) pola na književnom jeziku. Punili su Slogu, kultno mjesto gdje 80

su se okupljali mladi Sarajeva. Godinama su Vokinzi bili glavna grupa u Sarajevu, bez obzira što su Indeksi već bili proslavljena grupa u širim okvirima. Pimpek je ostavio košarku gdje ga je čekala sjajna karijera i posvetio se muzici. Postao je jedna od ikona Sarajeva. Njegovom smrću, smrću Delibašića, odlaskom iz grada Bregovića, Kusturice, Kemala Montena i mnogih drugih Sarajevo je izgubilo dušu. Izgubilo je prepoznatljiv šmek. Od centra kulture, sporta, postalo je centar uspomena i stjecišta novopečenih Sarajlija sumnjivog porijekla i još sumnjivijeg duhovnog kredibiliteta. Vokinzi su odolijevali i sa njima Sloga. Ko nije upoznao taj ambijent i ugođaj plesnjaka u Slozi nikada neće shvatiti i spoznati dušu Sarajeva.

Bijelo dugme je pjevalo :

„Glavni junak jedne knjige, došao mi da se žali“.

Snimili su milion verzija za omladinski radio.

Duško Trifunović je pokrenuo nove tokove u pisanju

tekstova za novi talas mladih muzičara. Bosna se sa Željezničarem borila za ulazak u prvu košarkašku ligu Jugoslavije. Nedugo poslije toga za samo par godina stasao je novi šampion Evrope. Sastav Mirza Delibašić, Hađić, Krvavac, Bosiočić, Raša Radovanović, Žarko Varajić i ostali pronijeli su košarkašku slavu Sarajeva. Fudbalski timovi Željezničara i Sarajeva osvajaju prvenstva, imena Ferhatovića Haseta je sinonim ali stižu i Osim, Bukal, Radović, Musemić i mnogi drugi. U bioskopima igraju filmovi Veljka Bulajića, Bitka na neretvi, Hajrudina

81

Krvavca, Puriše Đorđevića... život je imao smisao. Išlo se uzlaznom linijom. Znalo se šta nas čeka. Vidjelo se svjetlost kojoj se ide.

Niko nije bio bez nade. Još ako je uz sebe imao porodicu i ljubav najbližih i najdražih. Za običnog čovjeka, „puna kapa“.

To vrijeme blagih sedamdesetih sve je bilo u razvoju. I sport i umjetnost i lični prosperitet. Kretalo se u nove pobjede. Čak i oni koji su živjeli teško koji su jedva sastavljali kraj sa krajem vidjeli su da imaju svoju šansu i život nije gubio smisao. Iz tih vremena pamtim naše prve komšije Gavriće. Sada je među nama načičkalo se mali milion kuća, a nekada smo se dozivali mahanjem ruke. Ujutro bi neko izašao na prozor i mahnuo rukom. Taj poziv bio je na jutarnju kafu ili samo na druženje. Dokle moje sjećanje seže, uvijek se vraćam u ta vremena. Možda ta vremena i nisu bila toliko posebna koliko sam sačuvao tu uspomenu na njih, možda je sama mladost lijepa bez obzira na uslove pod kojima se živi. Satkani smo od sna i uspomena i njima se uvijek vraćamo.

82

VIII

Negdje ispod samih vrhova planina koje okružuju Sarajevo, sa visina gdje se spremaju kiše

na svoj pohod prema dolini Bosne u potragu za boljim životom krajem pedesetih godina krenuo je moj prvi komšija Niko. Veselog Ličanina put je doveo do mjesta gdje rukavac Bosne skoro dodiruje cestu. Malena zaravan u obliku trougla činila se kao mjesto izašlo iz bajke za njegovu buduću kuću. Južnu granicu predstavljao je rukavac koji je imao više namjena. Iz njega se lovila riba. Za vrijeme suša koristila se voda za zalijevanje ali se često tu bacalo smeće a i svi odvodi otpadnih voda tu su završavali. Na širokom prostoru od zaseoka Bara pa sve do podnožja Varošišća, bila je to prva kuća sa lijeve strane puta.

Tu je Niko sam sa svojom ženom pravio čerpić. Uporno je danima slagao u drveni kalup gnjecavu zemlju koju je njegova žena miješala sa slamom. Nakon izlaska iz kalupa i sušenja dobila bi se čvrsta opeka koju su oni strpljivo slagali dok nisu napravili dovoljno komada za svoju kućicu. Epska borba sa blatom i slamom trajala je mjesecima ali želja je tjerala umor i njihov veliki trud bio je nagrađen. Prije zidanja iskopali su podrum dubok oko jednog metra da uštede materijal tako da su već nakon jednog metra nazide postavili grede čime je prvi „sprat“ kuće bio završen. Bio je to dan njihove velike pobjede i odmah su se uselili u taj zemljani

83

bunker u kome su i zidovi i pod bili od istog materijala. Iz tog podruma podigli su još jedan nivo sastavljen od dvije sobe, dnevne i spavaće. Do ulaza u dnevnu sobu vodile su drvene stepenice preko malene verande koja je služila kao ostava za obuću. Nešto kasnije podrum su pregradili na pola tako da je prvi dio služio za ljetnji boravak a drugi kao magaza u koju se odlagalo sve što nekad može zatrebati a trenutno nije imalo nikakvu namjenu.

Posebno, skoro mistično mjesto u kući bio je

maleni tavan u potrkovlju. Nikada se tamo nije niko peo osim Nike koji je naročito za vrijeme Božića ili slave ispod krova skidao predivne kruške. Mada je to bilo i jabuka i orasa ja i danas mogu u ustima da osjetim sok iz zdrele žute kruške. Mističnost tavana nije bila u tome već u činjenici da je kao i svi Ličani obožavao oružje, pa smo slutili da se tu krije pravi mali arsenal oružja. Mnogo godina kasnije rat je pokazao da su naša nagađanja tačna i to pohranjeno oružje spasilo je mnogo života. Sreći u svojoj „logi“ kako su voljeli da kažu za kuću, puni optimizma oni su izrodili četvoro djece i to dva dječaka i dvije djevojčice. U časovima dokolice Niko je išao na rukavac i tu vodio borbu sa šaranima, klijenom ali najčešće sa malenim karasima. Blizina vode bila je „kriva“ da su i Nikini sinovi bili zaraženi ribolovom. Posebno se u tome isticao najstariji sin Pero. Bio je to dječak veoma sitan ali prgav i kočoperan, za njega se riba prosto lijepila još od najranije mladosti. Možda zbog ljubavi prema oružju ili igrom slučaja Niko se zaposlio u vojnom preduzeću „Orao“ u Rajlovcu. Sa puno ljubavi prijanjao je na posao i ubrzo zaradio

84

nadimak „Puška“. Vrijedan radnik bistrog oka i vedrog duha bio je poznat i po tome što je sve političke dileme htjeo riješiti preklapanjem preko koljena na najradikalniji način. I mada su njegove diskusije bile oštre ponekad i grube a prijetnje zastrašujuće, ipak smo svi znali da se iza svega krije jedno toplo i meko srce. Taj kontrast činio ga je poznatim i omiljenim u cijelom kraju, a u cijeloj kasarni malo je bilo onih koji nisu poznavali „Pušku“. Zanimljiva anegdota desila se kad je libijski vođa Moamer Gadafi posjetio Sarajevo. Navratio je i u Rajlovac mjesto svog školovanja. Pri kraju posjete pitao je: „A šta je sa Puškom?“ Izrazio je želju da ga obiđe na radnom mjestu.

Neposredan i prost sa dušom kao Rusija kad ga je ugledao da prilazi njemu sa osmjehom Puška ga je izljubio kao rođenog sina. Ponekad kad zaželi da sebi da oduška prokomentariše:

„Pa polovinu stvari koje zna, naučio je od mene.“

Početak šesdesetih godina označavao je velike promjene u društvu i mogla su se naslutiti bolja vremena samo do tada će mnogi morati još dugo čekati. Život je bio težak i skroman i svako se dovijao kako je znao i umio. Tako je i Puška vičan nožu počeo da prvo sebi i komšijama kolje svinje a vremenom je izrastao u pravog mesara i to je značajno popravljalo njegov budžet. Radio je brzo i stručno sa nekim posebnim zadovoljstvom možda i zato što je uvijek u blizini crčala poneka peka, bubreg ili komad „krte“. Nikad nije bio lakom u naplaćivanju

85

već je bio zadovoljan sa poklonom u mesu što je uvijek sa nestrpljenjem očekivala njegova porodica. Poslije svakog klanja u njegovoj kući pravila se prava mala fešta a „Puška“ je uživao da gleda srećna lica svojih ukućana. Toliko malo je potrebno za sreću onima kojima najviše nedostaje.

Kako u blizini nisam imao širi krug prijatelja, a Nikina kuća bila je najbliža našoj od ranog djetinjstva mi smo se družili a po godinama bio sam najbliži njegovom najstarijem sinu Peri. Istina bio je nešto stariji od mene, ali kako je bio krhke građe roditelji su odlučili da krene godinu dana kasnije u školu. S jeseni 1962.godine moj otac je odlučio da krenem ranije na jednu godinu i tako se desilo da zajedno sa Perom krenem u prvi razred osnovne škole. Mada je Pero bio najstariji učenik u razredu ipak je stršio krhkom konstitucijom. Taj svoj hendikep nadoknađivao je ogromnom srčanošću pa čak i drskošću i ubrzo su svi shvatili da je bolje izbjeći

svaku kavgu sa njim. Čak i mnogo veći dječaci nerado su se sukobljavali sa njim, jer on nije prezao da posegne za kamenom ili čak za šarafcigerom. Tada su naše kuće bile jedine u krugu od tristo metara i kad bi majka htjela da pije kafu bilo je dovoljno da na dvorištu mane rukom i Persa bi vidjela sa prozora poznati znak tako da se kućom ubrzo širio miris kafe. Bilo je to vrijeme kad su ljudi bili upućeni jedni na druge, jer uvijek je nešto nedostajalo što komšija ima i uvijek je čovjek nešto imao što komšija treba. Tada se komšijom zvao svako u krugu jednog kilometra, pa čak i dalje. Danas je na tom prostoru mnoštvo novih kuća i već se ne poznaju ni najbliže 86

komšije, a o nekoj prisnosti nema ni pomisli. Negdje pred sam polazak u školu moje stalne posjete Nikinoj kući su naglo proređene jer su se u dvorište uselila pernata čudovišta u obluku par patki i gusaka. Posebna opasnost vrebala je od jednog ogromnog gusana koji nikada nije propuštao priliku da svojim ogromnim kljunom ulije strah u moje kosti. Nisu tu pomagali bijegovi jer tom krilatom čudovištu jednostavno se nije moglo izbjeći i poslije svakog našeg susreta na mojim nogama ostajali su pečati njegovog kljuna.

Mnogo prije polaska u školu znao sam čitati i pisati a računao sam već kao pravi trgovac. Samo učenje za mene je bila prava igra pa sam ne samo te već i sledećih par razreda samo stagnirao. U školi je Perica dobio taj nadimak zbog svoje sitne građe i ubrzo smo svi zaboravili njegovo pravo ime. Na samom početku školske godine Perica se dobro snašao pa se čak isticao lijepim rukopisom. Mislim da je prvo polugodište završio sa vrlo dobrim uspjehom. Taj zimski raspust pun snijega i naših snježnih ludorija kao da je bio koban za njega. Na samom početku polugodišta dok se klupe

pod nama nisu ni zagrijale na jednom povratku iz škole izbila je tuća. Tamo gdje bezimena potok prelazi sa lijeve strane puta na desnu i gdje pravi svoj najveći vir okrutno i bez trunke razuma vodili su svoju bitku Perica i Mišo. Nikada niko nije saznao za razlog njihovog boja, a možda nisu znali ni oni sami, ali je poslije svega ostala uvaljana malena zaravan isprskana krvlju iz razbijenih noseva. Iako fizički inferioran Perica se junački borio, grizao i nasrtao

87
kao bijesna zvijer. Verovatno bi sve prošlo gore da je uz sebe imao šarafa i samo Božija volja spriječila je pravu tragediju. Tek kada je naišla grupa ljudi uspjeli su da razdvoje umorne ratnike. Pobjednika nije bilo ali je gubitnik postao Perica koga je tuća nepovratno konfrontirala sa cijelim razredom. Jedino je zadržao nepromjenjen odnos prema meni a u svima drugim vidjeo je samo neprijatelja. Kako nesreća nikad ne dolazi sama to mu se nedugo zatim desio još jedan maler. Neko je iz osвете ili zlobe Perici ukrao svesku iz srpskog. Prošlo je par dana dok za to nije saznala učiteljica i još nekoliko u nadi da će biti pronađena. Tako je prisilno Perica produžio raspust. Sve više je zaostajao i učiteljica je pozvala Niku da pokušaju spasiti što se spasiti da. Puškin dobroćudni osmeh je nestao sa lica i vjeran svojim stavovima izjavio je da lopova čeka strašna kazna i da će on to dovesti na čistac. Naravno da je već od prve plate kupio novu svesku jer prije nije ni mogao a do tada je za Pericu već bilo kasno. Bože, kako sve leti na bijedu. Otuđenost od kolektiva, preskočene lekcije i buntovnički duh spriječili su jedan normalan put i Perica je već u prvom razredu izgubio godinu i sledeće jeseni nije više išao sa nama u razred. Taj neuspjeh meni je teško pao jer možda sam i sam mogao učiniti više da mu pomognem, ali čak i kad sam pokušavao da ga vratim društvu i učenju on je to

tvrdoglavo odbijao. Svaki pokušaj zajedničkog učenja okretao je na ribolov ili neku neobaveznu temu samo da izbjegne školske obaveze. Znao je gdje ga to vodi ali škola jednostavno nije bila njegov izbor i uskoro smo se potpuno udaljili.

88

Rano sam u sedamnaestoj godini napustio je Dobroševiče i veoma rijetko dolazio u svoje rodno mjesto. Ponekad bi do mene dopro glas o Pericinom posrtanju, napuštanju škole, krađama i na kraju se pronio glas da je završio u zatvoru. Negdje s početka ljeta slučajno u proputovanju za more svratio sam 1988.godine u Dobroševiče. Na raskršću gdje putnik može da bira da li će nastaviti za Bojnik, Rajlovac ili Ahatoviće oduvijek je stajala prodavnica-granap. Zastao sam da kupim poklone za djecu iz komšiluka a u kolima su ostali da me čekaju žena i dva već velika sina. Još uvijek je kraj puta tekao bezimni potok i mada se od trave nije vidjela voda čuo sam njegov tihi žubor kao da mi se raduje i kaže:

„Još sam tu.“

Jedini me je on poznao i obradovao mi se dok su ljudi nezainteresirano gledali neznanca i samo su konstatovali registraciju grada sa sjevera Bosne. Većinu ljudi ispred prodavnice odmah sam prepoznao. Tu je bio stari Rajko duboko zašao u godine sa stalnim osmjehom jer nije dobro čuo pa je osmjehom prikriivao svoj nedostatak. Poznao sam i ostale komšije i učtivo pozdravio. Odgovorili su iz pristojnosti koju imaju sve male sredine, ali znao sam da me niko nije poznao.

Ušao sam u prodavnicu koja se nije promjenila ni za dlaku. Još je tu bio spretni trgovac Dojčilo, police nisu izmjenile svoj raspored i kao i uvijek tu su bili dežurni kupci iz Bara i Podbrđa. Uvijek je tu bio i poneki dežurni pijanica i tako je bilo i sada. Na gajbi od piva, neobrijan i zapušten

odsutnog pogleda sjedio je jedan promašen život. Neuredna brada skrivala je lice ispijeno od životnih padova. Ispucale ruke crne od prljavštine dale su naslutiti da je čovjek na promašenom putu. Na nogama je imao poderane ribarske čizme i pantalone koje se zadnjeg pranja sigurno ne mogu sjetiti. Sitno tijelo prekrivala je prevelika jakna kupljena za nekog drugog prepuna rupa i zakrpa šivenih nevještom rukom. Sve što sam vidjeo govorilo je samo jedno: ovaj čovjek nije uspio naći sreću. Na moj pozdrav umorna glava pijanca se trgla, protrljao je mamurne oči kao da ne vjeruje u ono što vidi, protresao je glavu u nevjerici i onda skočio na noge razvukavši lice u širok osmijeh. Izljubili smo se kao braća. Nije mi zasmetao zadah alkohola i mada je još sasvim malo ličio na sebe poznao sam ga u trenu i rekao: "Pa kako si mi moj Perice."

Čim sam to rekao znao sam da sam rekao glupost, jer sve je tu bilo jasno, dobru ovaj čovjek nije imao priliku sresti. Promrljao je nešto neodređeno i čvrsto mi stezao ruku kao da se boji da sve to nije istina. Znam da je Puška uložio mnogo truda da ga iščupa iz kandži nesreće i par puta mu je nalazio solidan posao zalažući sav svoj autoritet. Neko nedokučivo zlo uvijek ga je tjeralo da pije, krade i da sve dublje tone u živi pijesak stranputice. Kad je prvi put završio u zatvoru posjetio sam ga nadajući se da će ga možda to izmjeniti. Pokazalo se da ništa ne može zaustaviti kolo nesreće ako se sam čovjek ne bori, a Perica se baš prepustio matici nesreće.

Požalio mi se u par rečenica ali sam vidjeo u njegovom oku radost što me vidi i što zna da pred sobom vidi starog druga koji je uz to i uspio u životu. Najmanje što je od mene očekivao bilo je da platim koju turu pića. Ruke su mu se tresle dok je trgovac

spretnim pokretom otvarao flašu. Prošlost mi je tutnjala kroz glavu i osjetio sam ogromnu tugu nad tim nesrećnim čovjekom. Znam da je to bilo glupo ali zamolio sam da trgovac naplati unaprijed dva piva za sledećih mjesec dana. Kupovao sam prošlost i rugao se životu koji se rugao nama. Dok je trgovac otvarao drugo pivo i pakovao moje stvari još jednom sam se pozdravio sa Pericom koji me poljubio dok mu je u oku blistala suza. Račun za pivo bila je mala tajna, dar našem zajedničkom djetinjstvu. Dok sam izlazio iz trgovine čuo sam kako se prisutni smiju suzi u Pericinom oku. Zamagljenom pogledu nije to promaklo skočio je onako malen i prkosan i važno rekao:

„Šta se smijete budale, pojma nemate ko je to bio.“

Ne znajući kako da reaguju svi su se u prodavnici pogledali zbunjeno očekujući nastavak govora. Pobjednički kao da slavi neku svoju veliku pobjedu važno je rekao:

„Bio je to moj drug, Boban.“

Reakcije nisam uspio da čujem a nije me ni interesovala. Ušao sam odsutno u auto i dok me je žena zabrinuto gledala a sinovi nesrpljivo govorili:

„Vozi tata.“

Ja sam za sebe promrljao:

91

„Dobar ti lov Perice.“

Čudni su putevi asocijacija. Ponekada je dovoljno pogled na neku stvar, ponekada iznenada donesen miris ili samo riječ koja me odvede u neko davno vrijeme. Ponekada me takve misli okupiraju i ne daju danima mira. Lijek potražim u prenošenju tih mojih “putovanja kroz prošlost” na papir. Tek kada sve pretočim u neku priču osjetim olakšanje. U zapadnim zemljama plaćaju psihijatre ili psihologe da ispričaju svoju priču. Time ne pomažu sebi jer samo

„raskopavaju“ po živoj rani koja „kopanjem“ postaje sve veća a bol se vraća sa dodatnom snagom. Papir je bolje rješenje. Samo prima i upija moje misli, samo me pomno sluša. Ne dolijeva ulje na vatru, ne traži uzroke, ne kritikuje. Moj vjerni saputnik u danima kada tražim „rame“. Neke događaje ponavljam mnogo puta. Tražim svoju grešku kao da mogu izmijeniti prošlost. Znam da je sve utopija, ali važno je da uspostavim svoj mir, posložim kockice u glavi i ne prenosim svoje tuge, strahove i rane drugima. Čuvam svoju bol kao zmija noge. Znam da bi mnogi jedva dočekali da nekoga sažaljevaju. Sažaljenje je najgora kazna za svakoga ko ima ponos. Jadnike sažaljevaju, a odvažnih se plaše. Bolje je iskusiti mržnju nego sažaljenje. Nije nesreća padati, važno je ne ostati na zemlji. Ne pristajati da život provedeš puzeći. Podiži se, ispraviti i nastaviti put. Bolje tužan-uspravan, nego sretan puzeći. Prihvatao sam svoju nesavršenost. Vjerujem da ima nekog šmeke u tome što svi nosimo svoje mane. I što prihvatamo nesavršenstvo kao normalno stanje. Nisam bježio od svojih grešaka. Griješiti je ljudski, ponekada je to

92

ljepši dio nas. Osjećaj dok griješimo je najčešće božanski bez obzira na posljedice. Zato nosim svoje greške kao odlikovanja. A nije da nije se nakupilo. Otežale grudi.

Bježanje u prošlost je traganje za uzrocima da bi objasnili svoje postupke. Ponekada nam je opravdanje što nismo pronašli pravi trag u datom trenutku. Pribjegavalo se u istoriji čovječanstva raznim modelitetima uticaja na mase. Podčinjavanje masa interesima pojedinca, formiranje grupa omeđenih pojedinačnim interesima, onih koji se izdignu iznad pojedinaca, i „upregnu „ druge u svoja kola. Takve zovu uspješnima, zovu političarima ili drugim imenima koji se daju najboljima među nama.

Činjenica da neko nema skrupule, da može preko mrtvih do cilja, postalo je mjerilo uspješnosti. Dovedene su do savršenstva metodi izrabljivanja, metodi podčinjavanja. Posebno se daje akcenat na utješne priče. Priče koje uzimaju sve a ne daju ništa osim šuplje priče i zavaravanja da nije tako crno kao što izgleda.

Živimo za neke sitne pobjede koje nikome ne znače ništa. Mnoge niko i ne primjeti. Niti su naše pobjede tako velike niti su naši porazi tako teški. Samo naš doživljaj pobjeda i poraza daje subjektivan osjećaj važnosti. Skloni smo davati sebi veći značaj od onoga koji nam stvarno pripada. Pokušavamo se nametnuti okruženju, porodici, kolektivu. Izbjegavamo koristiti najdjelotvornije riječi. Izvini, molim te, oprosti. Poistovjećujemo to sam našom slabošću, prihvatamo to kao poraz. Samo mudrost zna da treba uvijek dati drugima ono što im je potrebno. Pokloniti pažnju ne
93

zahtjeva mnogo truda ali nekome mnogo znači. Priznati grešku i zatražiti oprost od drugih nije slabost već izdizanje iznad malicioznosti, sujete, pakosti, ironije. Nisam to mogao znati. Nisam mogao u život dječaka ugraditi mudrost starca. Nedostajalo mi je vrijeme. Vrijeme koje bi mi pokazalo koliko griješim u svojim postupcima. U istjerivanju „istine“, „pravde“ i koliko je bespredmetno tražiti krivca za nešto što se nemože promijeniti. Nisam znao. I danas mi je žao. Žao mi je što nisam znao da odvojim bitno od nebitnog. Išao sam krivom stranom ulice. Možda je hod bio uspravan, možda je i cilj bio vrijedan žrtve, ali sada znam da nisam izabrao pravu ulicu. Prst u oko nikada ne donosi dugoročno pozitivno rješenje. Samo imao sam tek šesnaest godina kada sam pomislio da je vrijeme da preuzmem odgovornost za svoj život. Priznao sam cijeloj porodici, mnogo godina

kasnije da sam napravio strašnu grešku što sam napustio dom u šesnaestoj godini. Mislio sam ozbiljno kada sam to rekao. Bila je to moja velika greška. Povjerovati da si čovjek u trenutku kada ti je pomoć porodice najpotrebnija. Koja zabluda, čitao sam iz pogleda svih prisutnih. Vjerovali su da će moja Odiseja trajati par dana i da ću se podvijenog repa vratiti da se ponižavam i molim da me ponovo prihvate u zajednicu.

Mogao sam da vidim osmjeh pobjednika na licu oca. Potvrdila se njegova teorija: ' Nigdje nema obješenih komada, brzo ćeš ogladniti i doći da se najedeš!'

94

Sjetio sam se priče ruskih klasika, jedne misli urezane za cijeli život: ' Ko se u noge ne uzda, neka se u kolo ne hvata.' A ja sam se uhvatio, makar obje slomio.

Nikada se nisu obistinila njihova nadanja, nikada nisu dočekali da se vratim, mada sam često bio gladan. Mnogo puta sam „lupao glavom o zid“ ali samo bih jače stisnuo zube i nastavio „svoj put“ . Priznanje geške i samo kajanje bila je velika pobjeda mog oca.

Nije mogao sakriti likovanje. Kao maratonac kada vidi cilj.

„Mali je uvijek bio svojeglav“ - prostrujalo mu je kroz glavu.

“Dobro je da se dozvao u pamet. Bolje ikada nego nikada.“

Mogao sam pročitati iz njegovih očiju.

„Pogriješio sam, trebalo je da odem kada sam imao trinaest godina“.

Osmijeh se zgrčio na licu.

Pobjeda je postala poraz.

Bježeći od zajednice, bježeći od

podčinjavanja, vječno u traganju za svojom vizijom

života, osvajao sam slobode. Te slobode bile su nagrada mom ponosu, nagrada mojoj hrabrosti i odlučnosti da iznad svega postujem sebe. Bila je to satisfakcija za sve ono što sam izgubio odlaskom iz porodice. Svaka medalja ima i drugu stranu. Moja duša šibana je na vjetrometini. Polako sam zatvarao svoju dušu, bježeći u svijet riječi. Papir je tako dobro

95
mogao apsorbovati moje misli. Vjerno je prenosio moje bitke. Borba koju vodim cijeli život. Na promociji jedne moje knjige „Dozivanje tišine“ u Herceg Novom, prišla mi je uvažena profesorica književnosti, gospođa Pušić i upitala:

„Drago dijete, od kuda toliko tuge u tebi.“

Vidjela je moje sinove, suprugu. Sve je odavalo sretnu porodicu. Ta slika bila je u koliziji sa riječima koje su čuli mnogobrojni posjetioци. Riječi su donosile neku drugu sliku, neko drugo vrijeme i neke druge osjećaje. Život je dug. Prolazimo mnogo faza u životu. Poneka dešavanja ostanu urezana za sva vremena. Možda se nekome čine beznačajnima, možda bi kod druge osobe to bila marginalna događanja ali svi imamo svoju „Ahilovu petu“. Iz daleka sve izgleda drugčije.

Nikada nisam imao dileme između materijalnog i duhovnog. Materijalno se moglo sticati i gubiti. Dušu možemo imati ili nemati. Niti je možemo izgubiti niti steći. Ona je kao sudbina. Cijena po koju sam pokušavao da sačuvam svoju dušu bila je nemjerljiva. U to vrijeme skoro revolucionarna. Sjećam se jedne od mojih rijetkih posjeta mom kraju u kome sam odrastao. Naravno da su svi čuli za moj postupak. Čekali su samo još kada ću napraviti glupost, upasti u probleme u sukob sa zakonom. Da ću potonuti na dno niko nije sumnjao. Taj dan nikada nije stigao i priča je počela poprimati i drugu dimenziju. Dječak koji sam postaje čovjek.

Ozbiljan, odgovoran i relativno uspješan. Možda ne toliko uspješan koliko odvažan i ispravan. Morao je 96

potonuti, to je bilo tako normalno da se desi. Ništa od očekivanoga nije se desilo. Čudo.

Nešto što još nikome iz mog kraja nije pošlo za rukom. Niko se nije ni odvažio. Mnogima su se takve misli rojile po glavi, mnogi su maštali o tome iz toplih i sigurnih soba. Činilo se kao dobra avantura.

Kao lijep scenario za neki film. U mašti je to bilo sasvim ostvarljivo. U stvarnosti su svi brzo zaboravljali na realizaciju. Brzo se ogladni kada je čovjek mlad, brzo pada noć kada treba imati topli krevet. Dovoljno razloga za zaboraviti ideju.

Ušao sam u autobus koji vodi do moje osnovne škole. Bilo je puno mladih ljudi, uglavnom srednjoškolaca. Izašao sam iz autobusa na svojoj stanici. Autobus je nastavio svoj put. Primjetio sam da su iz autobusa izašli svi mladi ljudi. Malo me je to zbunilo jer bilo je još dvije stanice do škole. Među njima je prostrujalo.

„To je Boban“.

„Boban se vratio“.

Izašli su i pratili me putom do kuće. Prišao mi je samo moj stari prijatelj Pero. Rekao mi je da su o meni već ispričane mnoge bajke. Izmišljene i bez mnogo smisla. Samo za sve srednjoškolce ja sam bio tada Hakliberi Fin. Neko ko je pošao putem njihove mašte i pokazao da se može i na taj način graditi svoj svijet. Od svog života u glavama tih dječaraca ja sam stvorio uzbudljiv film.

Bože, kako ništa nisu znali. Kao ni ja kada sam polazio na „svoj put“.

97

Nisam mogao ništa reći. Bilo bi glupo. Znam da bi svaka riječ bila suvišna.

Okrenuo sam se prema grupi koja je zastala

na bezbjednoj udaljenosti (kao da se plaši nepoznatog), podigao ruku u znak pozdrava i brzo se udaljio.

Ostala je samo jedna slika za uspomenu u mojoj glavi. Slika zbunjenih dječaka koji tek treba da izaberu svoj put. Moj postupak nije bio nikome od koristi. Možda je samo unio nemir u ionako košmarna razmišljanja tih usijanih glava.

98

IX

Kao i svaka mala sredina tako i naše selo imalo je svoj životni put iz koga je rijetko iskakalo. Svakodnevnim ritam remetili su samo državni praznici kada se kod škole pravio skup koji obično preraste u pravi teferić. Samo praznicima se znalo i vrijeme i program pa je i to bilo ugrađeno u život našeg malog mjesta. Monotoniju bi obično prekinulo neko veće pijanstvo ili tuča između učenika starijih razreda. Sve je to samo na trenutak razbijalo idilu, ali pravi veliki događaj bio je dolazak novog nastavnika.

Možda je veći događaj mogao biti samo dolazak novog popa u selo ali kako naše selo nije imalo crkvu to nismo imali ni priliku pratiti događanja u parohiju koja se nalazila u Reljevu. Pa čak su i toj crkvi uz koju se nekad nalazila bogoslovija oduzeli svu imovinu i napravili bolnicu i samo je crkva podsjećala da je nekada tu bilo središte školovanja budućih sveštenika. Možda zbog opšte klime straha od srpstva i srpske crkve popove su rijetko zvali u naše selo i sve je bilo urađeno da se ljudi odreknu Boga i zaborave svoje korijenje. Nikada nisam mogao da shvatim da naše selo nema ni crkvu ili bar malu kapelu kao i da nema svoje groblje. Vjerovatno je komesar naredio da se ne smije umirati uz onu poznatu; „Da nema Boga.“

Duhovno osakaćeni sva naša saznanja bila su vezana za školu pa je učitelj i nastavnik bio ličnost

oko koga se mnogo toga u selu okretalo. Samo za
99

vrijeme moga školovanja nikad nisam imao priliku da čujem bilo šta o Setom Savi o krsnim slavama ili o Isusu Hristu. Da nije bilo moje plemenite majke odgojene u svetosavskim običajima gdje je čuvanje vjere i ljubavi prema Bogu kao i prenošenja svih običaja na svoju djecu, možda i sam nikada ne bih pronašao svoju dušu.

Negdje šezdesetih godina direktor osnovne škole bio je Vojo Zečević. Pregalac i vizionar s velikom ljubavlju i energijom prišao je svom poslu i zajedno sa mještanima cijelo vrijeme svog direktorovanja posvetio je dogradnji i unapređenju škole kao i nastavnog kadra. Nakon njegovog odlaska u selu je ostalo impozantno zdanje sa svim pratećim sadržajima i sa odabranim nastavničkim kadrom. Narod je znao da je najveći doprinos tome dao bivši direktor i dugo poslije njegovog odlaska na veću dužnost u Sarajevo naša škola i njeni uspjesi vezivali su se za ime Voje Zečevića.

S jeseni kada sam polazio u četvrti razred u našu školu stigao je iz Pirota nastavnik geografije i fiskulture. Novi nastavnik stanovao je u kući moga strica odmah uz našu kuću tako da sam imao priliku često biti u njegovom društvu. U samom početku znale su se dešavati i komične situacije. Kao lijepo vaspitano dijete naučio sam da poštujem nastavanika i da se u školi uvijek ustanem iz klupe kad razgovaram. Ne želeći da pred novim nastavnikom ostavim loš utisak na svako njegovo pitanje spremno sam ustajao iako sam se nalazio u kući moga strica. To je zbunilo i dobročudnog nastavnika ali ubrzo sam uz njegovu pomoć shvatio da je škola jedno a
100

privatna druženja nešto sasvim drugo. Još veću glupost napravio sam kada sam rođenom Srbijancu

pokušavao objasniti da se u Srbiji mlijeko, bijelo ili neke druge riječi govore drugačije. Ozbiljno me je saslušao, ali je to samo pojačalo moj stid kad sam saznao istinu. Taj dolazak bio je događaj godine i meta svih razgovora u selu. Pitoma sredina raširenih ruku prima pridošlice a dobri ljudi iako nađu svoje mjesto u društvu i osvoje srca učenika. Lakše nego je očekivao novi nastavnik je postao sa nama pravi drugar, ali nije propuštao priliku da nam objasni da se ne mora navijati samo za Želju ili Sarajevo i da moraju u tome da nas vode sportski motivi pa je sasvim prirodno da je u školi uskoro omiljeni tim postala Crvena Zveza, a Dragoslav Šekularac igrač nad igračima. Kao osoben navijač za nas je bio stari učitelj Svetozar koji je navijao za slabi O.F.K. Beograd koji je ređao same poraze a stari učitelj je uporno tvrdio da je to najbolji tim i da su samo oni neprevaziđeni romantičari. To su bili novi pogledi na sport i život i kao sunder smo upijali nama do tada strana shvaćanja.

Bilo je to vrijeme stvaranja veoma jakih školskih ekipa. Na međuškolskom takmičenju ekipe iz naše škole uvijek su bile visoko plasirane a rukometne ekipe bile su prosto nepobjedive. Po prvi put rađale su se i neke sekcije koje do tada nisu bile zastupljene u školi. Tako smo u zimskom periodu jedan dan išli na skijanje po obližnjim brdima i svako je stekao osnovna saznanja iz tog predivnog sporta. Osnovana je i streljačka i šahovska sekcija a u dvorištu škole niklo je i odbojkaško igralište pa je uz 101

redovno takmičenje u krosu svaki učenik mogao iskazati svoj sportski talenat. Imao sam sreću da nastavnik Stevan bude moj razrednik od petog do osmog razreda i da naš odnos nadržaste oficijalni dio i preraste u iskreno prijateljstvo. Posebnu pažnju razrednik je posvjećivao svom razredu pa ni sportski

rezultati nisu izostali. Naš ženski rukometni tim već u šestom razredu našao se u finalu prvenstva škole. Plakale su djevojčice poslije poraza od fizički superiornih protivnica. Sjećam se da je tada rekao: „Ništa zato one odlaze a mi pobjeđujemo sledeće dvije godine sigurno.“ I zaista tako je i bilo. Sledeće dvije godine naša čuvena ekipa sa kao led hladnom Borkom na голу jednostavno nije znala za poraz. Imali smo i tri odlična beka Gordanu, Božanu i Željku. Naravno da sam u svojoj pristrasnosti vjerovao da je Željka ne samo najbolji igrač u školi već i mnogo šire. Ima koliko se na krilu isticale Slavica ili Nura za mene je svaki uspjeh rukometnog tima bio vezan za Željku. Nagrada za sportske uspjehe bili su izleti u grad gdje smo obilazili sportske objekte, muzeje, zološki vrt ili luna park. Ako bi vrijeme dozvoljavalo obilazili smo izletišta kao vrelo Bosne, Trebević ili Igman i ti dani za sve su bili nezaboravni. Naš razrednik mlad naočit momak sa sportskim izgledom i neposrednim ponašanjem često je bio meta interesovanja mnogih djevojaka a nerjetko se dešavalo da one slobodnijeg ponašanja pokušavaju da mu se približe. Mi smo bili ponosni na tu popularnost i svaki lijep trenutak samo nas je još više zbližavao.

Poseban događaj u našem selu bio je dolazak razrednikove vjerenice iz Beograda . Danima je ta
102

vijest podizala temperaturu i činilo se kao da svima stiže bar tetka iz Amerike. Već je svako od nas zamišljao tu Beograđanku koja je morala biti i kulturna i prava ljepotica jer samo takvu osobu mogli smo da zamislimo kao vjerenicu našeg omiljenog nastavnika. Tog dana većina je imala tremu kao da se radi o njima samima i od ranog jutra smo iščekivali autobus kojim će dugo očekivana neznanka doći u naše selo. I ma koliko naša očekivanja bila velika kada smo vidjeli prekrasnu ljepoticu bili smo prosto

očarani. Takvu garderobu mi smo mogli samo da vidimo na televizorima koji su počeli da se polako kupuju i u našem komšiliku. Gospođica prefinjenih manira toplog i nježnog pogleda punog ljubavi činila je kompletnu sliku srećnog i uspješnog mladog para. Sve je oko njih odisalo toplinom i govorilo da je „slika našla priliku“ što je kod svih učenika samo povećalo ljubav prema nastavniku fiskulture.

Poseban blizak odnos moj razrednik je imao prema meni. Nikad nisam dozvolio da iz geografije preskočim lekciju i posebno sam se trudio da nikad ne prokockam poklonjeno povjerenje. Ponekad kad bi otac išao na informacije ili kada bi vodili neobavezan razgovor mene su posebno radovale pohvale mog razrednika u stilu: „Nema potrebe da dolazite u školu pa on zna i šta ću reći a o lekciji da i ne govorimo.“ Time je podozrenje kojim je moj otac bio hronično za kraći period bilo otkonjeno. Puno truda i dobre volje uložio je moj nastavnik da od mene napravi sportistu. Znao je satima vježbati me u nadi da će možda od mene postati solidan golman ali ma koliko se trudio, tu pomoći zaista nije bilo i tu sam morao priznati da

103

nemam talenta. Ponekad kad sam znao imati problema u školi nastavnik je izbjegavao da o tome obavjesti oca jer znao je da on nikad ne oprašta a kaznu nad svojim učenicima osjećao je kao svoju. Krajem osmog razreda naš odnos je postao skoro drugarski i često smo provodili vrijeme zajedno. Nekakva nostalgija i tuga uvukla mu se u srce i mada to javno nikada nije rekao osjetilo se da pati i da se u duši nešto slomilo.

Zima je bila na izmaku i još su samo noći bile hladne od mraza dok je prvo jutarnje sunce kupilo rosu i najavljivalo toplo proljeće. Takvo veče u goste mi je donjelo mog razrednika. Tekla je priča neusiljana i topla i dvije srodne duše, mala i velika

shvatile su da za pravo prijateljstvo prepreka nisu ni godine niti položaj u društvu. Teklo je veče meko poput oblaka i nježno kao majčina ruka i povjek udaljen hiljadu kilometara od svoje kuće bez rodbine u trenutku emotivne krize imao je potrebu da otvori dušu.

Stari sat je davno bio otkucao ponoć kad smo krenuli na počinak. U velikoj spavaćoj sobi majka je na zidu držala kandilo koje kad se upali baca svoju svjetlost na ikonu Svetog Nikole koji je bio zaštitnik naše kuće i naša krsna slava. Zidovi su mirisali na svježi kreč. Sa ormara je dopirao miris natrulle dunje. Skromni namještaj besprjekorno čist ukrašavale su rukotvorine rađene sa puno ljubavi. Hladni mart u trenu je izgubio bitku sa toplinom doma i svaki kutak je zdračio porodičnom atmosferom. Ispod plašta srećna čovjeka iskrala se nostalgija, čežnja za

104

rodnim krajem napuni oči kišom i iskreno i otvoreno kao da je u crkvi na ispovjesti zvučale su riječi:

“ Bože kako je ovde lijepo, skoro kao kod moje kuće.“

Glas je zadrhtao a ugašeno svjetlo je sakrilo nastavak borbe koja prijeti svima kad se nađu daleko od svog doma.

105

X

Saznao sam da je otac iz Sarajeva otišao u porodičnu kuću na moru, obišao prijatelje i u povratku navratio do najmlađeg brata Mile, koji je živio u Podgorici. Lijepo su proveli veče. Jedna od rijetkih osoba koja je znala da razgovara sa mojim ocem. Imao je svoje kriterije za odabir bliskih osoba, koje su samo rijetki mogli ispuniti. Malo je ljudi koje je uopšte želio u društvu, još manje onih koje je uvažavao ili cijenio njihovo mišljenje. Svijet je gledao iz svoje kose perspektive. Njegova projekcije bila je samo

njemu svojstvena, posebna i nesvakidašnja. Mile je bio jedan od povlaštenih koji je mogao da zaokupirati njegovu pažnju i jedan od rijetkih ljudi čije je mišljenje poštovao. Naravno ne bezuslovno i ne o nekim nedodirljivim temama. Jedna od tabu tema bilo je svako spominjanje nesuglasica u porodici u odnosima otac-sin, svaka diskusija na tu temu bila je samo gubljenje vremena i prekid svakog razgovora. Mile je bio mudar i dobronamjieran. Držao se nepisanih pravila, brata je znao od rođenja i nije moglo biti iznenađenja. Znao je gdje je granica i dobro je pazio da ne kvari rijetke trenutke kada su bili zajedno i još ređe kada su uživali u zajedničkom druženju. To veče je bilo posebno i želio je da tako ostane. Ko zna još koliko je kome ostalo. Možda su ovo njihovi poslednji susreti.

Vrijeme u društvu mađeg brata prošlo je u trenu. Podsjetili se na mladost, spomenuli bivša
106

vremena, drage ljude. Cjeli život stao u jedno veče. Srodne duše našle temu. Kao pred smrt. Nazvali su moju majku da je pohvale kako dobro pazi muža, izgleda ko momak. I bili su iskreni. Otac je imao na šta biti ponosan. Godine ga nisu doticale. Imao je bistar um, brzu misao. Snaga nikada nije bila upitna. Sto kilograma je i dalje bila mjera za ponijeti. Zadnjih godina posvetio se obradi djedovine i svaki trenutak provodio je u radu. Kroz laganu košulju ocrtavali su se mladalački mišići. Išao je hodom zadovoljnog čovjeka, hodom pobjednika, čovjeka koji zna kuda ide i koji zna gdje ga čeka cilj. Bistro oko i prirodna ljepota davali su mu sigurnost koja se graničila sa prepotencijom. Ljutio se kada su mu govorili: „Živio sto godina“.

Iskreno je vjerovao da će živjeti puno duže. Tako se i ponašao, tako je planirao život. Nikada nije vjerovao u bilo šta ili bilo koga osim samo u sebe.

Nije vjerovao da čovjek samo snuje, a Bog određuje. Njegova čelična volja, disciplina življenja i njegov lični recept davali su mu za pravo da prkositi životu i uobičajenim zakonima prirode. Mogao je sve što drugi nisu ni pokušavali. Bio je ponosan na sebe na svoj život i na rezultate kojima se i sam divio. Živio je život po svojoj mjeri, onako kako je samo on želio i po receptu koji je sam napisao.

Ništa nije slutilo skori kraj. Sa osmjehom i planovima za daleku budućnost legao je u krevet. Sutra ga čeka put, baba je ostala sama, nije baš zvučala dobro kad su razgovarali telefonom. Na ranču ga je čekalo dosta posla. Zadnjih godina

107
zaokupirala ga je ljubav prema životinjama. Slučajno su kupili janje da bi ga zaklali za Božić, kako je to običaj nalagao. Međutim supruga je toliko zavoljela jagnje da je molila da ga ostave u dvorištu kao kućnog ljubimca. Poslije su shvatili da je jagnje usamljeno pa su uzeli još jedno da ina društvo. Kada su lopovi ukrali jedno jagnje iz revolta je otišao i kupio dva. Krađa se ponovila još jednom i to je potaklo inat kod oca i otišao je i kupio četiri janjeta. Tako se rodila ljubav. Pitome i blage životinje polako su otvorile dušu i odškrinule kamena vrata u srcu čovjeka koji je emocije gledao kao najveću slabost. Govorio je da je postao čoban. Samo i to je morao da radi na svoj način. Nikada nije tjerao ovce. Ako hoće neka me slijede. Ako neće i ne moraju. Zrna kukuruza u džepu kaputa i malo soli bili su dovoljan razlog da njegov recept djeluje.

Ubrzo je zaspao snom pravednika. Nad Podgoricom je otkucavala ponoć.

' Staljin odlučuje da se organizuje zasedanje Informbiroa u Bukureštu, a glavna tema je stanje u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Tito dobija poziv da lično učestvuje, ali on ne samo da taj poziv odbija,

već donosi odluku da niko iz KPJ ne ide na zasedanje. Sednica je održana krajem juna 1948. godine, a konačni zaključak sednice bila je rezolucija o stanju u KPJ poznata kao "Rezolucija Informbiroa". Osnovni zaključci su bili:

1. KPJ sprovodi neprijateljsku politiku prema Sovjetskom Savezu

2. KPJ ukida marksistička gledišta

108

3. KPJ se rasplinjava u bespartijskoj masi, da nema kritike i samokritike

4. Partijom rukovode špijuni i strani plaćenici, koji ne slušaju savete ostalih komunističkih partija

5. KPJ kreće ka buržoaskim ciljevima

Informbiro je na kraju pozvao sve prave komuniste da smene dotadašnje rukovodstvo KPJ i da postave nove ljude koji će saradivati sa

Informbiroom i vratiti Jugoslaviju na pravi put. Odgovor na zaključke zasedanja u Bukureštu

izneo je, posle sednice na Dedinju, Milovan Đilas. Centralni komitet odbacio je sve Staljinove optužbe i

usledilo je Titovo istorijsko "ne".

Staljin je postao neprijatelj. Njegovi portreti, koji su stajali pored Titovih, poskidani su sa svih javnih mesta. Sovjetski Savez se od uzora i prijatelja

pretvorio u neprijatelja. Usledila su mnoga politička hapšenja, i to ne samo u Jugoslaviji, već i u drugim

komunističkim zemljama. Svako ko se u Jugoslaviji slagao sa Staljinom bio je izdajica. Svako ko se u

drugim komunističkim zemljama slagao sa Titovom politikom bio je kažnjen. Došlo je do ekonomske i

političke pometnje. Mnogi ugovori su raskidani, dolazilo je do promena u vojnom vrhu obe države.

Treće zasedanje Informbiroa održano je u

novembru 1949. godine u Budimpešti. Staljinova

osuda KPJ bila je još oštrija. Doneta je rezolucija pod nazivom "Jugoslovenska partija u rukama ubica i

špijuna", a Beograd je proglašen centrom američke špijunaže. Situacija se zaoštrava, a vojske obe države su u stanju pripravnosti. Situacija doživljava

*109
kulminaciju 1952. godine. Staljinova "Operacija Jugoslavija",
planirana
za
septembar,*

*podrazumevala je vojni napad na Jugoslaviju. Dve sovjetske armije raspoređene duž granice sa Bugarskom već su započele sa manevrima. Najkritičnije je bilo 12. novembra, kada se u pograničnoj zoni nedaleko od Bosilegrada pojavio tenkovski korpus Crvene armije. Jugoslovenska vojska bila je u stanju pripravnosti, a Tito u Nišu. Iznenada, topovska jedinica se povukla i vratila u hangare. Manevar je završen, a Staljin je promenio odluku. Zbog Korejskog rata sovjetska vojska grupisala je svoje snage na granici sa Kinom, a štab za Jugoslaviju raspušten je decembra 1952. godine.
Topli zec*

Situacija u zemlji je 1949. godine, po oceni KPJ i Tita, bila takva da je bilo neophodno učvrstiti položaj Partije u zemlji i osloboditi se svih sovjetskih uticaja. Svi koji su i dalje bili za saradnju sa Staljinom i prihvatili Rezoluciju postali su izdajnici i državni neprijatelji. Obračun sa političkim neistomišljenicima se intenzivira i 9. jula 1949. zatvor Goli otok prima svoje prve zarobljenike. Pored težnje da ih oslobodi staljinizma, uprava zatvora koristi upravo metode mučenja poznate iz Staljinovih, ali i nacističkih logora.'
Ma koliko bili bliski, Pero je rijetko otvarao dušu. Znao sam samo da je dijelio moju sudbinu. Sudbinu golotočkih porodica koje je društvo žigosalo. Znao je i za to pronaći opravdanje.

„Ako je cijena opstanka države i njenog prosperiteta bila formiranje Golog otoka, kažnjavanje svih koji su bili i potencijalna prijetnja tadašnjoj vlasti, tada je shvatljivo da se vlast štitila. Kada se kosi livada, uništava korov, uvijek nastrada i poneki cvijet. Možda i najljepši cvijet nastrada ali važno je da je livada očišćena od korova. Cvijeće će se obnoviti ili će se posaditi novo.“

„Kako možeš za sve tražiti opravdanje. Najbolje je da ideš u advokate. Ti bi i za ubicu našao olakšavajuće okolnosti.“

„Niko nije kriv, samo su se životne karte tako posložile. Neko uvijek dobije više, neko manje. Ne postoji idealna pravda. I ko zna odkuda vučemo svoje sreće i nesreće.“

Nije gledao na život mojim očima. Imao je širinu koja je meni nedostajala. Živio sam „dan za dan“. Sve što sam zaradio želio sam odmah da naplatim. Sve greške sam želio odmah da ispostim. Nisam želio da ostavljam svoje repove generacijama koje dolaze poslije mene. Samo nisu me radovali ni repovi koji su mi ostajali od mojih predhodnika. Mislio sam da je svako kovač svoje sudbine. Bar bi bilo lijepo da je tako. Život mi je mnogo puta pokazao moje neznanje. Trebalo je da prođe pola vijeka da shvatim kolika je vrijednost znati da ne znaš. Tek kada saznaš koliko ne znaš postoji mogućnost da prihvatiš tuđa znanja i da shvatiš da ne postoje univerzalna rješenja. Pero je imao tu širinu, mogao je svaku situaciju sagledati iz više uglova.

111

„Mozak je glavni organ.“ Krilatica koju je često ponavljao.

Prošao je Pero kroz muke koje sam i sam proživljavao, mada tvrdi da je moj život sapunica, limunada u poređenju sa njegovim iskustvom. I njegov otac je bio golotočanin, strašan, pun

hroničnog skepticizma i prijeke naravi. Sklon nasilju nad cijelom porodicom.

Kao da se njima svetio za svoju sudbinu, kao da su se svi njegovi strahovi pretočili u poništenje sreće svojih najbližih, jer ako sami sebe povredimo jače, ne može nas niko više od nas samih povrediti! 'Anti ljubav', da bi se duboko sakrila od nasilnika 'prava ljubav'. Što su užasnija mučenja bila nad našim očevima, to je veći bio i njihov užas i strah, i bolnije za dušu njihove lekcije nad nama! Telo bi izdržalo sve, ali težina pitanja 'zašto?' bila je prejaka za naša mlada bića, ništa nismo znali i toliko nam je jače to užasno 'zašto' paralo i kidalo dušu.

Jednom mi je Pero ispričao svoju priču o 'lekcijama' koje je dobijao od svog oca, koje sežu u najranije detinjstvo. Priče za koje nije mogao znati, već je čuo od svoje majke. Pokušao je hronološki poredjati „lekcije“ koje su u mnogome odredile njegov karakter, njegovu sudbinu.

Svaka lekcija je bila strašnija od one predhodne i sa nevjericom sam slušao potresno svjedočenje. Posljedice tih lekcija prevaspitanja su ostale urezana u njegovoj ličnosti za sva vremena. Očito su vaspitači nekad gubili mjeru i od običnih ljudi

112
pretvarali se u čudovišta stvorena u paklu Golog otoka.

Pero je svojim blagim očima pogledao u svoju dušu i zapitao se da li je uopšte umjesno pričati takve stvari. Otkrivanjem najdubljih tajni bacao je tamnu sjenu na svoju porodicu. Bacao je sjenu i na svoju ličnost, nosio je dio te „glembajevštine“ u svojim venama. Sve tajne se kada tad moraju otkriti. Zaklela se zemlja raj... Morao je nekome prenijeti tajnu zakopan u sebi. Vidim u govoru tijela da se muči. Lutaju misli ko uklete barke. Potiskuju jedna drugu, sudaraju se. Nestaju i ponovo dolaze kao plima.

Pogledao me je onako, preko oka i upitao:
„Šta si ono rekao? Zašto si otišao od kuće?“
Bilo mi je sumnjivo to pitanje. Znam da je
znao odgovor. Nisam shvatao zašto pita.

„Reci:“

Insistirao je. Znam da je morao imati dobar
razlog.

„Dobio sam šamarčinu.“

„Aha. Znači zbog šamara?“

Gledao me je ispod oka pa sam na brzinu
dodao.

„Bez razloga. Šamar sa vrata, bez riječi.“

„Dobro, dobro, shvatio sam. Dobio si glupi
šamar i napustio porodicu?“

Čutao sam. Malo mi je ovakav tok razgovora
slutio na nešto loše. Osjetila se neka pozadina iza
pitanja. Očutao je jedan minut. Pogledao put neba
kao da traži milost.

113

„Šta si mi ono rekao? Otišao od porodice
zbog šamara. Budala.“

Gotovo sa prezirom me je pogledao.

Gledali smo se bez riječi. Pero i njegova zla
sudbina bili su prostrijeti ispred mene.

„Pa mi sad samo reci da nisi imao sreće!“

Bilo mi ga je toliko žao. Nisam smogao snage
izreći ni riječ u svoju odbranu. Samo sam mu se
pridružio u tuzi, moje suze pratile su njegove. Padale
su na zemlju. Mnogo umiranja u jednoj noći.

Zatvorio sam otvorena usta koja su se osušila
dok sam slušao. Dohvatio sam bokal sa vodom, otpio
nadušak nekoliko gutljaja a ostatak sam prosuo po
glavi. Da se uvjerim da ne sanjam. Trebalo mi je malo
vremena da upijem svu težinu koja se nadvila nad
mojim nesrećnim sapatnikom.

Koliko sam ja sreća imao. Moje priče su
stvarno bile kao „Politikin zabavnik“ u poređenju sa

tragičnim romanom koji je napisao Perin život. Osjetio sam se malo postuđen. Mislio sam da sam ja „kralj tuge“ da nosim najteži krst. Kakva zabluda. Živio sam bajkovit život ako povučem paralelu sa svime što je snašlo nesretnog Peru. Kako mogu biti tako strog prema svojoj porodici, kada postoje takve sudbine? Pero je bio dokaz moje umišljenosti. Moje zablude. Shvatio sam. Dobro sam prošao u životu koji su živjeli svi u sjeni Golog otoka. Mnogo gore nesreće su bile tu oko mene. Šta se još krije u toj hermetičkoj kutiji. U kutijama mnogih koji su tajne ponijeli u grob. Mnoge strašne istine preradio je strah, prekrio stid i prekrila 114

zemlja. Pero mi je dao zadatak da pokušam makar u sitnim detaljima dočarati život u porodicama „Balkanskog špijuna“. Kulturni film koji su mnogi gledali kao komediju. Istina je da je film bio uljepšana tragikomična situacija jednog golootačanina. Realnost je znala biti mnogo surovija i drastičnija. Pero je najbolji primjer kroz sve šta se prolazilo u takvim porodicama.

' Više od 90 odsto zarobljenika dovedeno je na Goli otok bez prethodnog suđenja, tako da im nije bila poznata ni dužina kazne. Optužnica je mahom bila ista. Svi zarobljenici su pokazivali naklonost prema Informbirou, što je značilo da su protiv Tita i Partije. Ugledni ljudi, dokazani komunisti i intelektualci koji su podržavali Staljina bivali su podvrgnuti "prevaspitavanju". Osnovni zadatak bilo je vraćanje "posrnulih" drugova na pravi put, pri čemu su sva sredstva bila dozvoljena. Fizičko maltretiranje bilo je samo deo torture, jer je osnovni cilj bio slomiti ličnost i ubiti joj dostojanstvo i moć kritičkog razmišljanja.

Svaki zarobljenik morao je da prizna svoju "zabludu" i da revidira svoje stavove. Zatvorenici su

bili primoravani da potkazuju jedni druge u zamenu za minimalne ustupke. Solidarnost nije postojala, svako se borio samo da preživi, ali je bilo i onih koji su se nadali da neće dočekati sutrašnji dan, jer nisu mogli više da izdrže. Surovi vremenski uslovi išli su u prilog upravicima logora.

115

Poznata "dobrodošlica" novoprispelim zatvorenici, ali i kazna za neposlušnost, bio je čuveni "topli zec". Osuđenik je prolazio između dva reda zarobljenika koji bi ga udarali svom snagom. Onaj ko ne bi udarao naj ače što može bio bi sledeći. Prebijanja i fizička maltretiranja bili su svakodnevna pojava. Međutim, psihički pritisak bio je mnogo veći. Islednici su se služili ucenama i pretnjama. Čak i ako bi bili pušteni na slobodu, nakon što su priznali svoju grešku, osuđenici su držani u neizvesnosti da svakog trenutka mogu ponovo biti uhapšeni i vraćeni na Goli otok. Bilo im je otežano ponovno uklapanje u društvo. Sve privilegije su im bile oduzete, nisu mogli da se zaposle, vršen je pritisak na bračne partnere da se razvedu od njih, a svako ko bi bio u kontaktu sa njima bio je sumnjiv.

Kroz Goli otok prošlo je oko 10.000 zatvorenika, od kojih najveći broj Srba i Crnogoraca. Skoro svi su na kraju revidirali. Neki od njih postali su saradnici Udbe, kojoj su morali da podnose izveštaje i potkazuju svako sumnjivo ponašanje. Neki od njih progovorili su o strahotama ovog zatvora tek posle Titove smrti, a mnogi su svoje tajne sačuvali zauvek. Čak i danas, 52 godine posle ukidanja Golog otoka kao političkog zatvora, postoji mnogo tajni koje ovo ostrvo krije.'

XI

Šta sam mogao reći. Svi imaju svoj prag. Vremenom saznajemo, formiramo se, izgrađujemo. Ovo je bila noć tuge. Najtužnija u našem dugom

drugovanju. Moj prag i njegov prag bili su udaljeni kao nebo i zemlja. Nisam bio siguran da postupa ispravno. Znam da su i njega mučila slična razmišljanja o mojim postupcima. Ne postoje dvije iste duše. Srodne se pronadu da bi život učinile podnošljivijim. Nismo nikada ni pokušavali da pronademo jedan stav samo smo pokušavali da shvatimo naše različitosti. Večeras je bila noć u kojoj smo se najviše udaljili. Osjećali smo to kroz tamu koja nas je dijelila. Morali smo brzo pobjeći iz tog čorsokaka. Dobro je znati da postoje teme koje ne treba otvarati. Postoje riječi koje je bolje ne izreći. Znam da grozničavo razmišljamo kako da pobjegnemo od trenutka koji nas dijeli. Kako da zatvorimo temu što ruši naše odnose. Neko je morao upaliti svjetlo da bi pobjegli iz mraka. Samo ne ostaviti muk da zavlada.

U trenutcima najvećeg mraka, najbolje je izvući iz prošlosti lijepa sjećanja. Dogodovštine iz škole prijeki su lijek za zaborav ružnog. Događaji koji su ostali u našim srcima jedino mogu odagnati crne misli i vratiti osmijeh. Bilo je takvih dosta pa sam pokušao igrati na tu kartu.

„Manimo belaje, nije cijeli život samo tuga.“

„Ne zamjeri, nisam izdržao. Znam da sam pretjerao.“

Uvijek je bio spreman preuzeti teret odgovornosti na svoja leđa. Ustao je da protegne noge, malo zabacio glavu kao da bježi od misli koje ga proganjaju i vraćajući svoj dobroćudni osmijeh pokazao da može da se izdigne iznad tuge, da može

da pobijedi crne misli i okrene se drugoj ljepšoj strani života. Imali smo želju da dan ne završi teretom koji pritiska kao nakovanj. Počeli smo tražiti nešto što može izvesti nas na „sunčanu stranu ulice“.

Dječija razdraganost, prvi školski dani.
Djevojčice u koje smo bili zaljubljeni. Na nebu se
prosule zvijezde. Mjesec zavodnik šara nebom.
Vraća optimizam. Sluti.

„I ti si bio zaljubljen u Vesnu?“

„Ma, daj. Šta ti pada na pamet.“

Znali smo da smo na dobrom putu. Ništa ne
liječi tugu kao ljubav. Ljubav je uvijek rješenje. U
bezizlazu uvijek je mudro osloniti se na ljubav.
Nastavili smo da čutimo. Ponekada bi se pogledali
kroz lagani smiješak. Nisam mogao biti siguran ali
iskreno sam sumnjao da se i njemu u toj mjesecem
obasjanoj noći mislima šeta naša ljubav sa početka
školovanja. Bilo je u tom sjećanju mistike, sjete, tuge
i radosti. U mojoj glavi vrtio se film...

Zlo je lako zapamtiti. Tragovi zla su mnogo
dublji od tragova dobrote. Te rane koje ponesemo iz
djetinstva su rane za cijeli život. Život formiran do
naše pete godine određuje nas kao ličnosti. Negdje
do petnaeste godine formiranje dobije konačne
konture. Genetika može da definiše samo jednu
trećinu naše ličnosti, sve ostalo posljedica je našeg
iskustva koje nosimo od samog rođenja. Možda i
mnogo ranije formira se naša ličnost. Posebno
pamtimo nepravedne kazne, nezaslužene batine.
Vrijeme kada djeca nisu bila centar porodice
nametala su druga pravila vaspitanja. Očevi nisu
118

imali vremena za vaspitanje i obično bi pristupili
preventivnom sprečavanju grešaka. U situaciji kada
se ostvare preduslovi pribjegavali bi kolektivnom
kažnjavanju sve djece. Uvijek bi u tom kažnjavanju
nastradali i nevini ali oni bi bili kolateralna šteta kako
bi se danas moderno izrazili. Takve kazne se pamte.
Kao što se pamte nerazumni postupci onih od kojih
očekujemo da nam pokažu primjerom kako postupiti
u svakoj situaciji. Učitelji su bili prvi svjetionici za nas

polaznike u prve razrede. Dugo se to nije mijenjalo. Gotovo do samog završetka školovanja. Prvo sjećanje pomješanih osjećanja na osnovnu školu vezana su za najljepšu djevojčicu iz nog razreda. Najvažniji poljoprivredni radovi bili su ljeti u vrijeme školskog raspusta. Tada su se kosile trave, slagale u plastove, žela pšenica, kupili plodovi iz bašte i voćnjake. Najteže je bilo kupiti rane šljive. Sitni tamnoplavi plodovi zapadali su u travu i šiblje i poslije svakog dana ruke su bile pune malenih ranica koje su se sledećeg dana obnavljale i pravi praznik je bilo dočekati kraj berbe. Dok se u velikim kacama stvarala šira iz koje će se praviti čuvena šljivovica pripreme kazana, rezanje drva za zimu ali i za pećenje bili su u punom jeku. Zadnji radovi u polju bilo je /berba/ kukuruza. Miris suve komuše ostao je vječno u meni i često sam bez ikakvog povoda na mjestima gdje sušene komuše nije moglo biti ni na slici znao osjetiti za mene predivan mirist.

U vrijeme kad se iz prvih kazana počinjala cijediti rakija mi đaci smo već kretali u školu. Kako u selu nije bilo mnogo kazana to je pećenje produžavalo se kroz gotovo cijelu jesen i uz sebe

119

vezalo stalna druženja ali i redovno ponekog neodmjerenog degustatora. Poslije škole znali smo dolaziti i mi mladi da pomognemo okretati mješalicu da šira ne zagori ili bi mijenjali vodu u velikom kazanu kroz koji je prolazila spiralna cijev gdje se para iz šire pretvarala u čistu ljutu šljivu. Kako nisu imali gradometar seljaci su primjenjivali provjereni metod ispitivanja kvaliteta rakije tako što su često rakiju koja teče bacali na vatru. Kada bi iz vatre liznuo plamen to je bio najbolji znak kvaliteta a čim rakija nije gorila, taj kazan služio je još samo za prikupljanje patoke iz koje se naknadno pravila posebna rakija prepečenica. Često se uz plamen kazana skupljao

komšiluk i tu pekao pečenjke, još nedozdrele kuruze koji su bili prava poslastica. Znala se tu naći i pečena tikva a nerjetko i po koji komad mesa i slanine. Tada je oko kazana zavladała gotovo svečarska atmosvera i do dugo u noć svi su ostajali ne propuštajući te zajedničke trenutke opuštanja.

I kao što je kazan mamio pijance i veseljake tako je u školi a naročito u povratku i dolasku kao magnet sve dječake privlačila jedna Vesna. Ta umiljata djevojčica u koje smo svi bili pomalo zaljubljeni stanovala je u Bojniku, gotovo tri kilometra od škole i na tom putu grupa iz njenog društva bila je uvijek najbrojnija. Pravi miljenik i učitelja i đaka ne samo iz njenog razreda, već i drugih ona je stršila iznad svih. Čak ni činjenica da je nosila najomraženije prezime koje poznaje istorija: Pavelić nije mogla da umanji njenu popularnost. Svako drugi sa tim prezimenom bio bi stalna meta podruge i đaćkih provokacija, ali miljenici našeg razreda to se

120
nikad nije desilo. Doprinosila je i sama tome jer je iznad svega bila skromna i nenametljiva i izuzetan drug spremna uvijek pomoći. Jedino se isticala izuzetno dobrim ocjenama i uvijek je njeno znanje bilo ispred lekcija koje učimo. Znao sam i sam ponekad da krišom pogledam na brdo zvano Varošice koje je graničilo Dobroševice i Bojnik a bilo je udaljeno oko dvjesto metara od moje kuće, i kada bi primjetio da se niz brdo spušta velika grupa učenika kao slučajno sam i sam kretao u školu samo da bude u njenoj blizini. Morala je i sama osjetiti naše zadovoljne poglede samo prema svima je imala isti drugarski odnos pa čak i kad smo svi imali svoje simpatije ona je ostala tajanstvena i daleka i samo još više izazivala divljenje svih nas.

Moja učiteljica imala je specifične aršine i nije voljela da neko strši iznad prosjeka pa makar to bilo i

po znanju. Takvim učenicima je nalazila manu iz vladanja ili ponašanja a ako ne to primjenjivala je meni neobjašnjivo obrazloženje. Mome ocu na daleko poznatom po strogoći znala je na kraju razgovora obavezno naglasiti: „Nemam nikakvih ozbiljnih primjedbi ali mislim da se previše puše.“ Nikad nisam saznao pravi značaj tih riječi ali mrki pogled moga oca je govorio da to nije ništa dobro. Vjerovatno je vrijeme jednakosti i istih prosječnih neznalica samo žigosalo sve koji su se drznuli izdići iznad kolektiva. Mislim da je i Vesna u očima naše učiteljice bila negativan element koji se izdvaja iznad prosjeka. Utapanje u kolektiv bio je ideal i svako narušavanje tog principa bilo je svetogrđe.

121

Kroz čitavo školovanje samo je jedan neobičan i mučan događaj ostao veza za Vesnu. Desilo se to u drugom ili trećem razredu. Iz srpskog smo učili novo štivo i učiteljica je odlučila da spoji dva časa. Nije to oduševilo većinu učenika i već nakon prvog časa počeli su se javljati za odlazak u toalet. Mnogi su to radili iz hira ali kad je to postala masovna pojava učiteljica je odlučila da zabrani svaki dalji izlazak. Komešanje u razredu samo je učvrstilo njenu odluku i nastava je tekla u obostrano naelektrisanj atmosferi. Najteža situacija za svakog pedagoga je kad učenici osjete da ne postoji kontrola kojom učitelj vodi razred već u vazduhu lebdi negativni fluid. Nesreću da poslije odluke o zabrani izlazaka potrebnu da ode do toaleta i da moli za izlazak imala je Vesna. Nije pomogla iskrena molba ni dotadašnji izgrađeni status primjernog i poštenog učenika bez i jedne mrlje od početka školovanja. Dosljednost kojom je primjenjivana donesena odluka proizvela je događaj koji je uzdrmao cijeli razred. U prenapregnutoj atmosferi prešlo se na čitanje novog štiva i to tako što su učenici izlazili pred razred i tu

svako pročitao po jedan dio novoga teksta. Kako mnogima čitanje novog teksta još nije bila vrlina, to se razredom na svaku grešku prolamao bučan smijeh. Vesna je još jednom pokušala da izmoli izlazak sa časa ali svi koji su poznavali čud naše učiteljice shvatili su da je to samo uzaludan pokušaj. Vjerovatno iz nekih pedagoških ili nama nepoznatih razloga odlučila je da cijeli tekst novoga štiva nastavi da čita baš Vesna.

122

Voljeli smo slušati njen umilni glas i gledati nama dragu djevojčicu kako graciozno i ponosno izlazi na tablu. Uvijek je bila ukusno obučena i dotjerana kao da se spremala da izazove naše divljenje. Ovoga puta njen korak bio je težak i spor i da nismo vjerovali u njeno znanje pomislili bi da se plaši nepoznatog teksta. Stala je ispred table tužna i blijeda i do naših ušiju dopro je njen glas. Tečno i bez greške kao da u ruci ima dugo vježbani tekst nizale su se rečenice. Samo ponekad zastala bi da duboko uzdahne i do naših ušiju ponovo bi doplovile rijeći pročitane svakidašnjom lakoćom. Odjednom je nestalo te sigurnosti i iza svake rijeći počela je zamuckivati. Tišina je zabrujala dok je isprekidano čitanje postajalo sve tiše. Tada u jednom trenu svi smo primjetili i ostali zaprepašćeni. Mnogo otvorenih usta u čudu nisu stigla da se zatvore jer nisu mogli vjerovati svojim očima. Ispod tamno plave suknjice niz nogu tekla je mokraća uz drhtave noge počela se stvarati lokva. Glas je još samo jednom zadrhtao i stao. Razredom je carovao muk jer mnogi nisu mogli prihvatiti istinu i pomislili su da je to ružan san. Možda da se to desilo nekome drugom ne bi u toj mjeri potreslo razred, ali da naša ljubimica i najprimjerniji učenik doživi takvo poniženje bilo je za sve nas neprihvatljivo. Zadnja je situaciju shvatila naša učiteljica.

Dugo je trebalo da se otrgne od šoka i tada je zbunjeno promucala nešto što je trebalo da zvuči kao opravdanje: „Zašto nisi rekla da moraš ići van.“

Tužna i ponižena slomljena saznanjem da za povjerenje učiteljice nije bilo dovoljno sve što je do
123

tada pokazala u svoju klupu sjedala je Vesna. Spremila je torbu i pognute glave izašla iz razreda. Ovaj događaj dugo je okupirao cijelu školu i vjerovatno da bi u drugim okolnostima i nekom drugom ostao rep kroz cijelo školovanje ali đaci kao da su znali pravog krivca i Vesni nikad niko nije ni u šali spominjao ovaj događaj. Učenici su mali ljudi i odlično znaju odvagati svaki postupak a poštena srca i instingtivno osjete istinu.

124

XII

Kada sam u venama počeo osjećati snagu mužjaka i kad se u srce ušunjala ljubav negdje polovinom srednjoškolskog školovanja, pokupio sam ono malo svojih krpa i otišao u svijet. Jedina povoljnost je bila što sam svaki raspust koristio da se zaposlim i zaradim po neki dinar za obnavljanje oskudne garderobe i za poneki poklon za majku i sestru. Bili su to najteži poslovi na utovaru ili čišćenju ali meni su donosili radost prvog zarađenog novca a umor je brzo nestajao već nakon par dana zaboravljale bi se sve teškoće. Sa minimumom stvari i maksimalno praznih džepova našao sam se na ulici prepušten sam sebi.

Šesnaest godina bilo je iza mene vrijeme u kome je neko brinuo i strepio nad svakim mojim postupkom a od tada samo sam sam sebi bio odgovoran. Dani nemanja, gladi i slobode bili su ono što me čeka i ono čemu sam se istinski radovao. Nikada vrtoglavica od gladi ili činjenica da nemam pribor u školi koju sam nastavio redovno pohađati

nisu me doveli u iskušenje da se vratim kući pa čak ni ta pomisao nikad mi nije prošla kroz glavu. Ponos i želja da istrajem nisu mi dozvolili da se obratim bilo kome od rodbine iako je cijela rodbina imala para na bacanje. Ipak nikada nisu se sami sjetili da mi kupe makar kiflu koja bi mi mnogo značila.

Pri slučajnim susretima sa rođacima najčešće sam bio meta potsmjeha i izrugivanja zbog izgladnjelog izgleda i oskudnog odijevanja. Dok je

125
završne razrede većina od njih živjela na visokoj nozi i sa biranim automobilima dolazila u školu, ja sam patentirao recept za najjeftinije preživljavanje. Pola kilograma crnog hljeba umočenog u šećer, zalivenog sa litrom vode nije baš nikom stvaralo zazubicu ali nije dalo ni umrijeti.

U školi sam sjedio u klupi sa Crnovčić Boškom i on je imao istančan osjećaj kad je moje stanje kritično i nekako baš tada kod njega se javljala potreba da zajedno učimo. Više ga je plašila pomisao da neću moći doći u školu od gladi nego prijeteća jedinica i tako bih svakih desetak dana do mog žlutca stigao raj. Boškova majka divna žena Manda uvijek bi se pobrinula da tih dana bude tople supe sa knedlama, pečenog mesa, kolača i svakih đakonija koje pamtim kao najveće praznike. Taj miris supe i danas je najljepša mirođija za sva moja čula. Topla supa, opuštena porodična atmosfera, smijeh i neobavezno časkanje. To postoji. Postoji i takav dom. Postoji i takav način života. Porodica u kojoj caruje ljubav. Sklad topline i povjerenja. Bogatstvo. Sreća.

“Goli otok je duboko urezan u kolektivnu memoriju naroda bivše Jugoslavije. Odmah poslije rata, Jugoslavija se ponovo našla u ratnom stanju nakon Rezolucije IB-a iz 1948. Vlast je odlučila one koji su se priklonili i one za koje je sumnjala da su se

ili da će se prikloniti moćnom Staljinu izolirati na Goli otok. Davnog 9. srpnja 1949. na otok je došla prva skupina od 1200 zatvorenika iz svih krajeva

126

Jugoslavije. Tamo se ideja o obrani zemlje pretvorila u užasni napad na čovjeka. O tome se i danas uglavnom šuti. Pokušaj da se progovori dogodio se u utorak uveče u prostoru Društva arhitekata Zagreb, gdje su Udruga golotočkih zatvorenika "Ante Zemljar", Berlage Instituta iz Rotterdama i Udruženja hrvatskih arhitekata priredili izložbu "Ljudsko mjerilo Golog otoka".

Osamdesetdevetogodišnji slikar Alfred Pal, bivši partizan koji je na Golom otoku bio u dva navrata četiri godine i koji je lomio kamen za spomenik žrtvama fašističkog terora otoku Rabu, na kojem je i sam bio zatvoren, o užasu Golog otoka je progovorio sa svojim slikama koje su jučer izložene na izložbi "Ljudsko mjerilo Golog otoka".

Zašto se o Golom više ne zna, zašto nije dovoljno istražen? Pal krivi i same golotočke zatvorenike jer oni koji su se vraćali o Golome su šutjeli.

Golotočki zatvorenici nerado i danas govore o svom iskustvu. Jedan od njih, 83-godišnji Ivo Puharić iz Makarske, o njemu ni svojoj djeci baš nije govorio: „Nikad. Nešto uzgred, ali nikad, nikad.“

Oni koji su prošli pakao Golog otoka ni među sobom nerado govore o njemu. Zašto, objasnio nam je tajnik udruge golotočkih zatvorenika "Ante Zemljar" 81-godišnji Zlatko Hill:

„Sa Golog otoka se izašlo praktično cinkarenjem drugog. To je bio način preživljavanja na Golom otoku.“

127

Pokojni pisac Ante Zemljar je bio jedan od

onih koji je i govorio i pisao o Golom otoku i njegovim užasima:

„Čujte, svaki put je bilo nekoliko mrtvih kad se dolazilo i kad se prolazilo kroz tuču. 20 posto postalo je idiotima, 30 posto - i tuklo vas, tuklo vas, tuklo vas kao životinja. Ljudi su izgubili pamet, ljudi su spašavali sebe misleći da će ih pustiti kući iz tog zla.“

„Ali mene ne zanima Goli otok, mene zanima nešto drugo sa Golog otoka, a to je uništavanje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava.“

„Ja kao vodič uvijek naglasak stavljam na stradanje čovjeka. To je ono bitno - da li je to bilo u onim logorima u Njemačkoj, da li je to bilo u Jasenovcu, da li je to bilo na Blajburgu, da li je to bilo na Golom otoku. To je jedna osnovna poruka.“

128

XIII

Jutra u Podgorici kada se iza Gorice promalja sunce su bajkovita. Posebno s ranog proljeća ili rane jeseni kakva je bila tog prvog oktobra. Završeno je vrelo ljeto i dolazila su ugodna vremena. Noći sa svježinom koja je opijala. Sve je slutilo lijepom danu. Rano su prvi pijetli iz predgrađa kukurikanjem dozivali novi dan. Noć je uzimala ispred jutra. Tamne sjene mraka polako su se gubile. U sobe se probijao prvi zrak sunca. Tiho kao lopov, da ne remeti spavače. Umilno je spuštalo svoje prve zraka na jastuk spavače. Toplo dodirivalo usnule spavače. Nježno kao ruka majke koja obilazi svojubebu. Pokret kada se nadvije nad krevetac i zaljubljeno gleda svoje usnulo čedo. Tada se grugi napnu od miline a licem zatreperi osmijeh ljubavi. Tako je sunce prošetalo kroz otvorene prozore i otjeralo noć. Vrijeme je buđenja.

Mile je čuo komešanje u sobama i ustao je da probudi brata. Ostalo je toliko toga neizgovorenog. Sinoć su imali nezaboravnu večer. Mnogo toga su

dotakli, podsjetili se na zajedničke dane, borbu koja se život zove. Sa osmijehom su otišli u krevet. Znali su da su uspjeli. Imali su odrasnu djecu, unuke. Svoj zadatak na ovome svijetu su uspješno završili. Ostalo je samo da uživaju u plodovima svoga života. Uspjeli su da se i materijalno obezbjede. Cijeli život u stvaranju i odricanju. Došlo je njihovih „pet minuta“.

129

Pošao je prema sobi i naišao na otvorena vrata. Još mu je na licu bio osmijeh od sinoć. Žurio je da nastave druženje. Rijetke su prilike u životu kad mogu biti zajedno. Trebalo je iskoristiti to vrijeme. Vrata na sobi su bila do pola otvorena. Zastao je kao ukopan pred slikom koja ga je presjekla. Ugledao je brata kako kleči na podu. Izgledalo je da će se svaki sekund stropoštatiti na pod i da se samo snagom volje drži u tom položaju.

Teško je podigao pogled. Čak je pokušao da se nasmiješi. Ruku je stavio na grudi. Pokušao je sastaviti srce koje je puklo.

Znači to je ta smrt?

Znao je da je kraj blizu. Osjetio je kako snaga nestaje. Osjetio je da pucaju okovi u njegovim grudima. Pokuljala je bujica čuvanih želja. Bujica osjećanja koje je cijeli život uspješno skrivao. Sve je pokuljalo kao lava iz njega. Mogao je da vidi taj plavičasti dim koji nosi njegovu dušu iz grudi. Nosi je izvan njegovog tijela. Samo da ode kamo sluti. Da ode do stabla koje raste. Da nastavi granati niz porodičnog stabla.

Čovjek je samo prenosnik, nosač genetskog koda za one koji dolaze poslije njega. U prirodi to je osnovna funkcija života. Ostaviti trag i svoje nasljednike. Sačuvati lozu. Morao je samo još to znati. Nije mario za bilo šta drugo. Samo da duša nađe mir. Svoju bardo ravan da prođe i smiri se tamo gdje pripada. Gdje je oduvijek pripadala.

' Nije mi dobro, znam da je stigao kraj, nije mi dobro!" - glas je postajao sve tiši.

130

' Poruku, prenesi poruku!"

Svi nose poruku. Da je prenesu na svoje nasljednike. Osnovni zadatak evolucije. Na usnama je zadrhtala zadnja riječ. Neizgovorena.

Danima sam mislio o toj ' poruci". Danima sam snevao o poslednjim rečima neizgovorene ljubavi, pokajanja za nanete boli, vaznesenje u rajski svet ljubavi u poslednjem trenutku života moga oca! Sad razumem svoju sebičnost, jer poruka je već prenet! Ja sam svedok i dokaz, ja sam sin svoga oca, ja sam poruka!

I nije suština u sadržini poruke, već u veličini njenog prenosa! Prenesi, kaži, pokaži, reci, da se ne prekine veza, povezanost – kaži drugima, poveži me sa drugima, ne dozvoli da me smrt spreči da se povežem sa mojim voljenima, da za mene čuju, da znaju, da me vide i osete! PRENESI...!

Niko od nas nema poruku za druge, samo želju da se sa drugima poveže, samo LJUBAV u svim njenim oblicima! Nekada se oblici ljubavi toliko iskrive i toliko duboko sakriju! Najveći neprijatelj ljubavi je strah!

Teško je disao, podigao se nadčovječanskim naporom, zadnjimim atomima snage i pao na krevet. Nije želio da umre na podu. Dostojanstvo je čuvao cijeli život. Zar sada da odustane. Želio je da umre uspravno, onako kako je i živio, možda je u tim zadnjim trencima izvojevao pobijedu i pobedio strah! Kada je ispod tijela osjetio udobni krevet, pustio je dušu da ode. Grč na licu pretvorio je u blagi osmijeh. Nije se patio. Nije ponižavao sebe i druge. Ostaće u

131

dobroj uspomeni. Ostaće onakav kakvog ga znaju. Gord, ponosit, prkosan. Odlučan da ostane dosljedan

sebi. I tako bi.

Hitna je stigla za dvadeset minuta. U bolnici su se skupili svi doktori da pokušaju spasiti jedan život koji se gasio. Sve je bilo uzalud. U devet sati samo su mogli konstatovati smrt. Imao je osamdeset i četiri godine.

132

XIV

Tek kad neko umre otvore se mnoga pitanja. Bespredmetnost takvog razmišljanja je apsolutna ali to nas ne sprečava ili nas baš to inspiriše da otvaramo mnoge teme. Da li je moralo baš tako biti? I šta bi se desilo da nije život pošao tim putem.

Duboko u svakome od nas čuči sudbina, napisana i određena mnogo prije nego je i sami shvatimo.

Sudbina je uvijek za korak ispred života.

Pokušavamo da uhvatimo tu tananu sjenkovitu nit koja je uvijek za korak ispred naših postupaka. Zašto je baš tako još niko nije pronašao odgovor. Samo nagađamo i kao slijepci tumaramo po nepreglednim prostranstvima neznanja.

Milion puta se

preispitujemo. Da li smo baš željeli krenuti stranom kojom idemo? Ponekada se i sami iznenadimo svojim postupcima. Živimo u polusnu ili kako smo mi govorili: U trampazi. Neka vrsta polusvjesnog stanja na koje sami vrlo malo možemo da utičemo.

Prisustvovao sam sahrani pokojnika, koga sam jako dobro poznao. Čovjeka koga bi svi mogli

uzeti za oličenje svega pozitivnoga što priželjkujemo u svakom čovjeku. Nisam siguran da sam sa istim razmišljanjima otišao i vratio se sa sprovoda. Na taj sprovod išli smo zajedno ja i Pero. Razočarala nas je činjenica da niko nije pokušao da sačuva od zaborava pokojnika. Brzo se živi. Brzo se sve prepušta zaboravu. Niko se ne osvće na ono što je bilo juče, samo smo zagledani u budućnost od koje strepimo i koje se plašimo. Strahovi upravljaju i

133
pokreću svijet. Okreću kormilo u pravcu zadanog kursa. Kursa zadanog od onih koji svjesno i namjerno siju taj strah. Upravljaju njime i doziraju ga prema potrebama njihovih interesa. Doziraju informacije, ratove, nauku. Sve je precizno isplanirano ka njihovom željenom cilju. Na tom putu gubi se čovjek, gube se i cijele države ali to nije ono o čemu brinu vladari svijeta. Njih vodi interes i profit i na tom putu sve što nestane nije ni trebalo da postoji. Niko se i ne usuđuje stati na put jer je sila koja je zadužena za realizaciju daleko iznad čovjeka, daleko iznad država. Sve je to nebrojeno puta dokazano na tako drastičnim primjerima da je bilo samoubistvo ponovno provjeravati već poznato.

Pogledali smo se. Iste su nas misli proganjale. Zar baš niko da se zabilježi jedan takav život. Tu veče smo sjeli i zajedno napisali priču o zajedničkom prijatelju. Zamolili smo urednika lokalnih novina da je objavi. Pokušali smo otrgnuti od zaborava jedan život. Mnogi nisu shvatili, mnogi su krivo sudili ali Pero je kroz smiješak rekao.

„Svi koji treba da znaju, znaju.“

Vjerovali smo da još među nama ima ljudi. Nismo željeli da vjerujemo u suprotno. Nada je ipak zadnje što u nama nestaje.

Na sprovodu se može mnogo saznati o pokojniku, o njegovom životu, ali i o svima koji

prisustvuju sahrani. Današnji sprovod je ipak bio nešto posebno. Ovaj sprovod nije ostavljao ni najmanju dilemu.

Umro je Dobar čovjek.

134

Vidjelo se to tako lijepo na svakom koraku.

Nije došao samo jedan pop. Došla je cijela crkvena i politička svita grada. Crkvena zvona nisu prestala da udaraju tokom cijelog dana. Kuća i dvorište bili su puni onih koji su došli da izraze svoje poštovanje i žalost. Malo je bilo ljudi kao on. Duša od čovjeka.

Čovjek i po. Ljudina.

Da će biti poseban vidjelo se to već u obdaništu. Za osmi mart recitovao je udarnu pjesmu majci. Ispred vremena i ispred svih, bio je primjer ostaloj djeci. Jednostavno je bio Dobro dijete. Dar sa neba. Takvi se rode jednom u vijeku. Kada je krenuo u školu uvijek je išao na takmičenja, i u sportu i u znanju, uvijek za koplje iznad drugih. Primjeran, predsjednik razreda, predsjednik izviđača, mladih istraživača i svega što vuče naprijed. Lokomotiva što pomjera granice. Ponos škole i cijelog grada. Studije je završio u rekordnom roku sa visokim prosjekom.

Svi su sa divljenjem govorili:

„E, to je sin.“

Sve majke su željele takvog zeta, svi očevi su maštali o takvom sinu, sve djevojke su sanjale takvog muža. Svi su bili saglasni: Dobar, Dobar čovjek.

Oženio se lijepom i marljivom djevojkom i zasnovao porodicu kakva se samo poželjeti može. Dobili su dva zlatna dječaka koji su pokupili sve najbolje od oca i majke. Iver nikada ne pada daleko od panja. Radom i odricanjem podizali su djecu, gradili kuću, vikendicu, kupovali auta, namještaj, brinuli o svojim najbližima. Brinuli o slabim i nemoćnim. Vjerovali u Boga i njegovu pravednost. Sve što vredi moraš zaslužiti.

135

Dobar čovjek sa dobrom ženom i uzornom porodicom. Ponos rodbine, prijatelja i njihovog gradića. Znao je da mora da se stalno dokazuje, i uspijevaio je. Nije mario za cijenu. Želio je da nikada ne oskrnavi sliku o uzornom čovjeku. Ponekad je to tražilo veliko odricanje. Ponekad se osjećao kao Don Kihot u borbi sa vjetrenjačama. Vjerovao je da sve stiže u svoje vrijeme. Strpljivo je čekao „svoje vrijeme“.

Nesreća ima svoju logiku. Nesreća ne bira. Kao grom iz vedra neba, nenajavljeno i nemilosrdno, stigla je bolest. Kobna, bez nade.

Umro je a da nije uspio da se pozdravi sa najbližima. Nije uspio da podvuče crtu ispod svog života i da vidi rezultat. Samo je jednoga jutra sve zatekla tužna vijest. Zadnja misao mu je bila: Da nije nešto pogriješio? Možda nije ispunio očekivanja svih? Ili je iznevjerio možda sebe? Nikada nije dokučio odgovor. Samo je zatvorio oči i otišao (svi vjeruju da je morao ići u raj, ali..?). Nikada nećemo znati. Nije dočekao „svoje vrijeme“.

Umro je Dobar čovjek.

Sahrana je imala samo jednu mrlju. Svi su se sablasno zgledali i okretali glavu od jednog čovjeka. Pijanica od koje se širio ustajali miris alkohola, sa polovkom koja je virila iz poderanog kaputa, izgubljena pogleda, sa dogorjelom cigaretom u ustioma, odbačen od svih, kao strano tijelo, kao zalutali duh, kao ružna opomena i prijetnja.

Naličje Dobrog čovjeka. Stajao je iznad iskopane rake Loš čovjek. Niko nije moga uhvatiti
136

logičnu nit. Zašto je baš tako moralo biti? Gdje je tu pravda? Zar Bog može dozvoliti takav paradoks. I kako se toga dana, na tom mjestu pojavila ta svjetska skitnica, ta suprotnost i negacija samog pokojnika. Sudbina se zna poigrati samom smislu života. Loš

čovjek žali Dobrog čovjeka.

Nije taj dan odredio njegov karakter. Od samog rođenja dao se naslutiti taj negativni gen. I ma koliko svi izbjegavali davati sud o djeci, ocjena o njemu bila je jednoglasna: Bio je loše dijete. Uvijek se tukao, od obdaništa pa do današnjih dana. Borio se sa samo sebi znanim duhovima. Iz škole je redovno bježao i potrajalo je mnogo vremena dok nije dodijao i „Bogu i ljudima“ pa su konačno odlučili da mu poklone diplomu nekog zaboravljenog zanata koji nikada nije ni pokušao raditi. Išao je „krivom stranom ulice“. Uvijek na pogrešnoj strani u krivo vrijeme i na krivom mjestu. Brzo je zaradio epitet bekrije, švalera, pijanice. Bio je sunder za poroke.

Proćerdao je u mladosti djedovo imanje, a da nikada nije uspio stvoriti sebi dom. Volio je žene iznad svega. Smisao života vidio je u osvajanju ženskih srca. Ustvari više je vodio računa o tjelesnim užiticima a manje brinuo o duhovnoj strani takvih avantura. Divio se prefinjenom tenu Čehinja, obožavao je prozirno svijetle oči Poljakinja, ludovao za pohotnim Mađaricama. Sve je to zaljevao hektolitrima alkohola. Svaki dan živio je kao poslednji. Sutra u njegovom riječniku nije postojalo. „Bože me sačuvaj onakvog čovjeka“ govorili su u glas svi koji su ga poznavali.

137

Na poslu je dobio otkaz zbog pronevjere velikih para. Kada su ga „provalili“ nije imao „žutu banku“. Sve je spiskao na putu za Singapur. U zatvoru je pričao kako su Tahičanke „čudo od ljubavnica“, kako je „fasovao“ sifilis u Pataji. Slušali su zadivljeni robijaši priče svog idola. Iz otvorenih usta se cijedila pljuvačka, ruke su same letile u džepove. Bio je „faca“, neko kome su svi zavidili. Roditelji su mu umrli mladi pa je poslije mogao da rasproda i njihovu imovinu. Želio je da

„upozna“ skandinavke, te zanosno hladne Šveđanke pa je „skoknuo“ na sjever da ispuni svoje želje. Nigdje nije našao svoj mir i svoje ognjište. Nije ga držalo mjesto.

Nikada se nije ženio. Bilo je tu pokušaja i „privođenja“ na par dana ali niko nije želio vezati svoju sudbinu za Lošeg čovjeka. Nikada nije uspio naći i zadržati stalni posao. Iskreno nije se nikada ni trudio. Vezao se za svoju lutajuću zvijezdu i uporno pratio njen trag. Dan i komad, bila je njegova omiljena deviza. Važno je da „komad“ uvijek bude nov. Monotonija je ta koja ga je ubijala. Iskenu vezu uspostavio je samo sa stalnim pratiocem, alkoholom. Jedino čemu je ostao vijeran cijeli život.

Otuđio se od rodbine, prijatelje nikada nije ni želi imati. Genije je teško pratiti. Na sprovod je došao jer je odrastao uz Dobrog čovjeka. Bio je stariji tek par godina. Zajedno su išli i u školu jednu godinu kada ga je Dobar čovjek stigao i protutnjao pored njega kao brzi voz. Gdje toliko žuri, pitao se. Tamo gdje svi stižemo bolje je zakasniti.

138

Pomislio je na to kada je pokušao da shvati: zašto je morao da ode tako rano. Sve je prebrzo uradio. Potrošio svoje ise.

Zato on sve radi polako. I nikada neće ispuniti sve zadane planove. Pa on samo da se otriježni, treba da proda vikendicu od roditelja pa da se uputi u Španiju i Francusku. Kažu da su Španjolke čudo, a Francuska vrvi od mulatkinja. To će biti doživljaji za pamćenje.

Ako bude imao sreće pa „uleti“ u kakvu lovu još bi mogao skoknuti do Afrike. Ko zna, možda su crnkinje „one prave“. Toliko je izazova ispred njega. Samo da ga smrt ne prevari još dvadesetak godina kao ovog jadnika koga mu je iskreno žao. Šteta bio je Dobar čovjek. Za druge je bio

Dobar čovjek. Za sebe možda i nije. Tko zna? Kada bi ponovo mogao da bira, šta bi izabrao? Ko mu je kriv? Mogao je i on izabrati pravu stranu. Bacio je grudvu zemlje na spuštenu tabut, poljubio krst, okrenuo se i otišao u novu avanturu koju svi zovu život. Loš čovjek. Izvadio je polupraznu flašu iz kaputa i iskapio je do dna. Samo se malo stresao pri pomisli da je sprovod, umjesto onom Dobrom čovjeku mogao biti nekom drugom. Ubrzao je korak do prve kafane i sa vrata naručio flašu konjaka. Da sutra ne bude kasno. Iz flaše odli par kapi dragocjene tečnosti za pokoj duše. Valja se. Laka mu crna zemlja.

139

XV

Nakon svega u ustima ostane gorak okus. Želja da se neke ružne stvari zaborave. Da sačuvamo samo pozitivna sjećanja. Ništa nije vrijedno žrtvovanja ako čovjeku duša nije puna. Ma gdje lutali svijetom uvijek nam treba topli ljudski pogled koji nas prati. Pažnja koju možeš imati samo u mjestu na koje si sviko i obiko. Niko nemože zamjeniti majku, sestru, oca. Ta istina me tjerala da zaboravljam i opraštam. Da se nadam da govno od prošle godine ove godine manje smrdi. Tjerao sam sebe da pomislim da se dobrotom može mijenjati svijet. Nebrojeno sam puta svjesno lupao glavom u zid. Uvijek i ponovo sam saznavao ono što znam. Govno od prošle godine, ove godine je govno starije godinu dana i ništa više. Možda se uhvatila pokorica koja izdaleka daje prividno drugu sliku. Uzalud, prvi dodir vraća u surovu stvarnost. Život je uvijek nepredvidiv. Ima svoje zakonitosti, svoj ritam koji niko nemože predvidjeti. Bitku sa životom niko nije dobio. Mnogi su odlagali svoje poslednje dane, mnogi su prkosili ali najčešće su na kraju svi priželjkivali kraj. Vjerovao je da se to ne odnosi na njega. Vjerovao je

da je to još samo jedna obična noć.

Probudila ga je noćna mora. Zadnjih godina te slike urezane na Golom otoku nisu mu dale mira.

Strašne sudbine, smrti koje su se desile pred njegovim očima polako su okupirale njegove snove. Iz tih košmara uvijek ga je budila njegova odana
140

supruga. Tješila, umirivala ga sa već spremnom čašom vode. Nije ništa govorio, samo bi se okrenuo na drugu stranu i ostajao budan do zore. Oči više te noći nije zatvarao. Jednom kada je supruga otišla u posjetu sestri noćima nije spavao plašeći se košmara iz kojih nema ko da ga otrgne. Čekao je budan dolazak dželata.

Uzalud je bogatstvo ovoga svijeta ako nemaš sreće. Ova misao ponavlja se uglavnom onima što nikad neće imati priliku da imaju bar dio bogatstva svima potrebnog za normalan život. Pare kvare ljude. Utješna misao da se sirotinja lakše pomiri sa sudbinom. Kao da dobro donosi samo siromaštvo. Ljudi u borbi da prežive i prehrane porodicu nemaju nikakav izbor, pa nerijetko posežu za sredstvima koja bogat čovjek nikada ne bi imao potrebu koristiti. Samo niko da kaže da je siromaštvo to koje u najvećoj mjeri stvara kriminal, poroke i izvor je drugih devijacija u društvu.

Mnogi problemi bi nestali, a mnoga zla nikada ne bi bila upoznata da je postojalo više sredstava za obične ljudske potrebe dovoljne da omoguće život dostojan čovjeka. Uz to što para kvare ljude ide i jedna univerzalna utješna misao koja zajedno s navedenim tvori cjelinu mada najbolje rezultate daju kada idu zajedno. "Bolje se oženiti sirotom nego bogatom djevojkom". Navodno uz bogatu nema sreće jer novac braku dođe glave. Upoznao sam mnoge nesrećne brakove koji su propali zbog nestašice novca, a nastali su iz čiste ljubavi. Ljubav uistinu

jeste odricanje, ali ograničenog karaktera, te stoga nije mudro permanentno je stavljati na iskušenja.

141

Jedno od takvih iskušenja je upravo novac koji dovodi do prvih nesuglasica i vremenom ljubav izgubi bitku sa životom.

Istina je da postoje brakovi kojima sve bogatstvo ovoga svijeta nije moglo pomoći, ali postoje i srećni brakovi koji nikada nisi upoznali neimaštinu. Niti pare kvare ljude, niti bogata nevjesta garantuje nesreću - kao što siromaštvo ne garantuje sreću. Materijalna osnova samo je jedan kamen u piramidi koju gradimo cijeli život. Možda je u startu samo lakše graditi ako imaš kamen temeljac od koga krećeš. Jedan problem manje u konačnom zbiru može biti prevaga koja dijeli sreću od nesreće.

Između imati i nemati izbor zaista nije težak, uz sav rizik da se čovjek djelimično i pokvari. Najbolji dio nas vrlo često su naše greške.

I najdalja putovanja imaju kraj. Ljepota putovanja najbolje se osjeti pri povratku. Nikada ne nije napuštala misao da ću jednom ponovo vratiti se u krug svoje porodice. Trudio sam se da svojim životom zavrijedim pozivnicu. Tražio sam uvijek slamku za koju bi se uhvatio. Tanku nit koja bi mi bila putokaz za moj povratak. Život uvijek ponudi šansu. Bog srećnog trenutka prođe pored svakoga. Samo mnogi ne prepoznaju taj bitan trenutak.

Pokušaj mog povratka u okvire porodice desio se kada je moja sestra trebala da se uda. Po običaju sestru iz kuće izvodi brat. Samo ako nema brata odredi se najbliži rođak kao pratilac. Sestra je bila miljenica oca. To ne znači da je bila pošteđena bilo čega. Najmanje izljeva bijesa koji su znali nastupiti

142

kao cunami. Nepredvidivo i bez kontrole. Psiholozi tvrde da na svijetu postoji tri do pet posto osoba koji

nemogu iskontrolisati svoj bijes. U samom vrhu tih procenata bio je moj otac. Posebno su mi teško padale scene nasilja nad krhkom sestrom koja je bila kao pahuljica. Nježna i lijepa. Imala je gene i stav oca. Držanje, gard, ponos. To je bila njena „ulaznica“ za očevu naklonost. Ako je neko mogao ostvariti bilo kakav uticaj na oca onda je to bila moja sestra.

Trebalo je hrabrosti, možda i zrno drskosti pa ocu predložiti da želi da je brat izvede iz kuće. Brat koji nije prekoračio prag svog doma šest godina. Otac nije ni znao šta radi taj njegov zabludjeli sin. Gdje se smuca i dokle je stigao u životu. Za ljubav sestre i na nagovor ostalih pristao je da pusti sina da obavi taj svečani čin ali... imao je svoje uslove.

Zakazano je „veliko vijeće“ kome je on presjedavao a sastojalo se od tri njegova brata, tri sestre, ujak i par starijih rođaka. Za okruglim stolom pregovaralo se o mom prisustvu svadbi moje sestre. Pokušalo se pronaći jednostavno rješenje. Trebalo je samo da se izvinem ocu i cijeloj familiji za svoje postupke (valjda su smatrali uvredom što sam napustio porodicu i sam se brinuo o sebi) i tako bi dobio priliku da ponovo zauzmem svoje mjesto. Nakon tog prijedloga koga je iznio očev najmlađi brat Mile, zavladała je na trenutak zlokobna tišina. Vazduh je postao težak, čulo se kako većina hvata vazduh, nije slutilo na srećan kraj. Buntovnik u meni je imao svoju cijenu.

’ Samo mi recite za šta da se izvinem? Da li sam nešto pogriješio? Ukrao? Nekoga uvrijedio?

143

Ponizio? Učinio bilo šta što bi oskrnavilo veliko prezime Petričevića? Samo da znam za razloge svoga izvinjenja.’

Postalo je zagušljivo. Ljepljivi vazduh je sušio grla. Zgledali su se u čudu. Toliko su napora učinili da mi pruže šansu, a ja zakeram. Filozofiram. Bili su

ljuti, povrijeđeni mojom drskošću. Nevoljko su priznali. Ništa nemaju da mi zamjere. Nema prigovora mome ponašanju. Ni po njihovim mjerilima nisam učinio ništa zbog čega bi se morao izvinjavati. Bilo je to lijepo gledati. Moj trenutak „slatke osvete“.

' Ako je tako, želim ipak da vam se svima izvinem za sve dane koje sam sam proveo. Za dane kada nisam imao šta da jedem. Znam da mi je tetka radila u istoj zgradi i da mi nikada nije kupila kiflu. Da su moji rođaci u grilu jeli kranjske kobasice sa senfom dok sam ja maštao o pola hljeba. Dok su svi dobijali automobila za osamnaesti rođendan mene je hvatala nesvjestica od gladi dok sam se pridržavao za ogradu da ne padnem od iznemoglosti. Oprostite mi što nisam imao pribor i udžbenike iz kojih bi učio. Što sam čekao da neko završi svoj rad i da mi posudi pribor. Što su mi lopovi poklanjali cipele da ne idem bos. Što nikada nisam imao dvoje pantolone. Oprostite mi što niste znali da su svi osim mene išli na ekskurziju. Što nisam išao na maturu jer nije imao ko da mi plati matursko veče. Moram da se izvinem što niste znali da sam išao u vojsku. Što nisam imao oproštajunu veče. Niste ni znali da sam oslužio vojsku i zbog toga osjećam da sam vas duboko
144

povrijedio. Niste znali da sam izašao iz vojske, pronašao posao i nastavio školovanje. O ljubavi koju sam očajnički trebao, pažnji koju sam mogao dobiti samo od sestre, neću ni da pričam. Za sve navedeno duboko se kajem i izvinjavam svima vama.'

Zlokobno je zvonila tišina. Svi su znali ko je kome dužan. Da prekрати тишину otac je ustao i rekao: ' Zaboravimo sve i daj da obavimo tu svadbu kako Bog zapovjeda. Moj uslov je da se obriješ i ošišaš i da nam bar ovi dani prođu kako treba.'

Prišao mi je i u znak pomirenja smo se izljubili i bar nakratko zakopali „ratne sjekire“. Svima se vratila krv u obraze. Moj povratak u okrilje porodice. Svadba je bila, šta da se priča. Izveo sam sestru iz kuće, poželio mnogo sreće i pokušao biti dobar brat. Snovi se nikada ne ostvaruju u potpunosti. Svaka sreća nosi zrno tuge. Ponekada su ti prelazi tako drastični da podsjetite na pakao.

145

XVI

Drama u Podgorici završila se kako je jedino bilo moguće. Niko nije pobijedio smrt. Niko se nije izdigao iznad života. Početak i kraj uvijek je na zemlji. I najveći letovi završe ateriranjem.

Na betonskom stolu mrtvačnice ležalo je tijelo pokojnika. Radnik koji je brzo i stručno obavljao zadnje kupanje, pogleda ispod oka Vitomira, Milinog sina koji je obavljao papirologiju za prenos ostataka pokojnika iz Crne Gore u Bosnu, i upita.

„Koliko je imao godina?“

„Osamdeset četiri.“

„Ma, daj ne zajebaji.“

„Pogledaj svaki mišić izdefinisano, nema ni staračkih pjega, bujna kosa..., samo što ne progovori.“

„Lijepa smrt“- promrmlja sebi u bradu.

Shvatio sam da sve smrti su priča za sebe.

Svaka ima svoju istoriju i svoju poruku.

„Gospodska.“ - zaključiše klimanjem glave.

Kažu kako te kolijevka odnjiše, tako ćeš i život proživiti i smrt dočekati. ' Kako te zaljulja, tako te i doljulja!' – narod je rekao. Postoje izleti i anomalije ali na kraju se uvijek pokaže koliko su te sakupljane mudrosti iz naroda tačne. Još niko nije život prevario. Postoje teške smrti, lake smrti i gospodske. Samo treba imati sreće ili zaslužiti kod Gospodara.

Ni dana na tuđim rukama, nikada bolestan.

Ostao je u sjećanjima neokrznut bolestima, neokrznut
146

svim poniženjima i uvredama koje donosi starost. Umro je mlad sa osamdeset četiri godine. Ništa ne može oskrnaviti sliku čovjeka kao dugo bolovanje i duboka starost. Sva ljepota življenja, sva veličina i pozitivno sjećanje na nekoga izblijedi ako umiranje dugo traje. Nije uzalud rečeno:

Nije teško umrijeti, teško je umirati. Indijska poslovice koja se potvrđuje svakodnevno. Dugo bolovanje prvo izaziva samilost koja nakon nekog vremena počinje iscrpljivati porodicu u svakom smislu. Duhovno, materijalno i na kraju se pojavi gorčina koju nosi takvo stanje. Bolesnik priziva smrt, svi koji ga oplakuju, njeguju i brinu o njemu mole se Bogu da ga uzme. I kada se to desi kažu; Rodio se.

Poslije dugog „rađanja“ ostane gorak okus u ustima, ostane sjenka nad prošlim životom pokojnika i slika koja dobije sivu boju.

„Rodio se.“

Pero je promrmljao u bradu misao koja je kao ukleta barka lutala mojim mislima. Slični ljudi uvijek imaju srodne načine razmišljanja, čitaju jedno drugom misli i lako hvataju zajedničku nevidljivu nit promišljanja..

„Ko se rodio?“

Nisam želio pokazati iznenađenje koje me je prožimalo. Pravio sam se nevješt.

„Ma, pusti, nešto su me obuzela sjećanja.“

147

XVII

Ovakvi trenuci sagledavanja smrti uvijek pokreću lavinu. Svi dragi prošli likovi ponovo su nam pred očima. Skoro nestale uspomene obnove se sa novom snagom. Vratimo se u trenutke koje pamtimo, ljudima koji su ostavili trag. Onima koji su imali razlog

za svoje postojanje. Onima što su nadživili svoj ovozemaljski život i koje kroz uspomene, citiranja i promišljanja oživljavamo.

Kroz glavu mi je prolazilo iskustvo supruginog oca. Moj punac je bio dobar čovjek i na uspomenu ostali su neki zapisi o Domaćinu.

Njega su svi jednostavno zvali, Domaćin. I bio je. Cijeli život je sticao i stvarao. Neugledni posjed sa trošnom ljeptom uzdigao je do zavidnog imanja sa svim pratećim sadržajima. Otkidao je od usta, nije žalio ni sebe ni one oko sebe. Kupovao je komad po komad zemlje, kupovao tele da odgoji kravu, jagnje da odhrani u ovcu koja će da se ojanji, da tako zakopiti mal. Nikada nije lako stvarati. Kuću punu djece (i to ženske) koju treba hraniti, školovati, spremati za život. Radio je uvijek za dvoje, troje. Tjerao sve da daju svoj maksimum. Nije odvajao poslove na ženske i muške. Imao je pet kćeri i sina. Sve je naučio da rade, da stvaraju i da cijene i poštuju pošten život. Moto uspjeha je samo jedan. Rad iznad svega.

Nakon toliko godina odricanja, ponosno je posmatrao djelo svojih ruku. Šezdeset dunuma
148

uređenog zemljišta kroz koje protiče rječica. Raj na zemlji. Uz rijeku je posijao kukuruz, koji je već odskočio. Da njega je bila tabla sa pšenicom. Sve kao u slikovnici obrađeno do kraja zaravni na koju se nastavljala malena šuma i voćnjak. Gledao je širom otvorenih očiju. U oku mu zasija suza ponosa. Ambari puni, podrumi puni. U sušnici nikada dovoljno mjesta. Burad sa rakijom od pet godina. Ima se, hvala Bogu. Zato unuci rado dolaze jer uvijek Domaćin napuni gepeke njihovih automobila. Zna on da nije od nužde, imaju i oni svega. Samo domaće je domaće, odgojeno s ljubavlju na svojoj grudi. Ušao je u štalu, potapšao konja po sapima,

dodao mu još koju šaku zobi. Konj mahnu glavom kao da se zahvaljuje i oglasi se veselim rzanjem. Prošao je u drugi dio gdje su ležale site krave. Pomilovao je nježno svaku po sapima, obišao tek pridiglo tele i sa osmjehom punim ponosa i riječima punim blagosti i topline izašao do otvorenih torova. Kažu stoka a mogao se zakleti da mu poznaju korak, da osjete njegov miris, da razumiju njegov glas. Znaju svog Domaćina. Stari pas ga je pratio u stopu i veselo mahao repom.

Podnevno sunce natjeralo je ovce u hlad i one su lijeno podigle pogled. Bio je spremio soli za njih ali žao mu da remeti njihov mir i odluči da to može i sačekati. Ne želi remetiti sklad. Priđe do svinjca, počeha suprasnu krmaču po stomaku. Začu se skoro umilno roktanje na dodir njegove ruke. Obuze ga sreće plima. Zadrhta od neke slatke treme. Lijepo je imati pune štale. Mladi prasići su gurali njuške kroz

149
ogradu. Nisu bili gladni, samo su skretali pažnju na sebe.

Srce mu puno, hoće da iskoči iz njedara.

Eto, to on čeka cijeli život. Dođe mu da iskapi pljosku, da se još jednom napije i zapjeva iz sveg glasa onu svoju omiljenu pjesmu, razgovorušu:
„Zorica sviće, nestaje noći ...“

Uvijek kada bi tjerao tugu sa pleća, kada bi bježao od nepravde ljudi, kada je gubio vjeru, kada je bilo teško, „nako“, bez razloga, tada bi potražio zaborav i lijek u toj pjesmi. Ostala mu u srcu. Za tugu i za radost. A bilo je i ovih i onih dana. Samo više ne pije oku-dvije rakije. Zabranili ljekari. Kažu jetra polako izdaje. Padalo je večer. Sunce se gubilo u vrhovima šuma. Nestaje kao život.

Pogleda po voćnjaku. Šljiva se svjenila.

Jabuke rodile ko da će zlo vrijeme.

„Dobra godina. Ima da ispečem gromovaču.“

Danas mu stižu kćeri i zetovi. Kćeri su mu bile lijepa, vrijedna, školovana i odmah su se poudale poslije škole. Vrijedna roba brzo nađe kupca. Život je tekao pravim tokom. Bog ga je pogledao. Skoro da nije više imao želja. Stekao je i zdrave unuke. Nastavila se dobra tradicija. Imaće ko da spominje i pamti. Imaće se o kome pričati kad se primota ovo što je ostalo. Dobro je.

Zetove, „fiću“ i magarca niko ne voli. Samo njegovi zetovi bili su dobri. Svaki je imao nešto što ga je izdizalo u njegovim očima. Nešto zbog čega je bio ponosan. Svi su ili bar gotovo svi ispunili njegova nadanja. Čestiti ljudi.

150

Prvi zet je bio Ljudeskara. Visok gotovo dva metra, dobroćudni div koji ga je podsjećao na njegovu mladost. Spreman. Stići i uteći i na strašnom mjestu postojati. Sjeti se sebe iz mladih dana. Prvi u kolu, naj ači na klipu. Nije mu bilo paraca kada je trebalo ispiti oku-dvije rakije. Nije mu bilo strano snašu pogledati, a ni sa megdana nikada nije uzmakao. Ipak uvijek se vraćao da nastavi svoj put. Rad je bio iznad svega. Kao da vidi sebe. Sprema Ljudina.

Drugi zet je bio sušta suprotnost. Tih, odmjeren, odrastao na asfaltu. Samo taj je znao sve o poljoprivredi. I o stočarstvu, voćarstvu. Školovao se. Bilo mu je u početku sumnjivo njegovo znanje i jedva je pristao da poslušati prve savjete. Ko zna šta sve piše u tim knjigama? Vrijeme i rezultati su bili neumoljivi. Svaki savjet mu je bio zlata vrijedan. Tako je svoj ugled podigao do neslućenih visina i Domaćin je teška srca priznao da ima koristi i od tih knjižurina. „Da ne povjeruješ, đavo ga zakartao“. On da zna bolje od mene koji sam cijeli život živio sa zemljom i malom. Eto i to čudo da doživi.

Treći zet je bio živa čigra. Znao je popraviti i

traktor i mlin i motorku i svaku alatku na imanju. Nije mu bila strana ni zidarija, betonaža, svaki posao koji ruka može odraditi. Majstor za sve. Bio je i otresit i „živa vatra“. Domaćin je volio svoje kćeri ali mu srce zaigra kada muškarac podvikne, lupi šakom o sto. Pokaže da je muško, muško. Mora se znati ko nosi pantolone. Ih, dok je bio mlađi. Selo i danas priča kakav je on bio muškarac. Muškarčina.

151

Četvrti zet je bio Miljenik. Sve što nije mogao ni jedan zet, Miljenik je radio sa nevjerovatnom lakoćom. Zaklati jagnje, prase, kokoš ili nešto drugo, bila je obična igra. Sam je mogao nasjeći više drva nego svi ostali zajedno. Upregnuti konja, držati plug, otkovati kosu, podkovati konja? Sve su to bila sitna zadovoljstva koja je Miljenik odrađivao sa nepodnošljivom lakoćom. Nakon svakog posla bio je spreman da sa Domaćinom popije po kilo rakije i pridruži se u pjesmi. Zet za poželjeti. Danas je malo takvih. Poseban soj.

Bio je tu i Peti zet. Nije da ga Domaćin nije volio. Volio je i njega. Pružio je njegovoj kćerki i unucima lijep život. Posrećio mu se, imao je dobar posao. Kćerka vrijedna, radi. Djeca zlatna. Hoće ga sreća. Nije mu ni bilo teško. Neke ljude baš pomiluje milost božija. Stekli su i neke kuće, stanove, ko bi ga znao. A možda to sve i ne vredi puno. Da zagusti, nemaju svoju zemlju koju bi sijali i od koje bi se hranili. Da pritisne glad? Da država propadne? Tada bi sigurno bilo:

„Domaćine, pomози“.

Vozili su i dobra kola a nisu bili svjesni da se kola lako pokvare i eto belaja. Samo donose štetu. Neka meni mog ždrijepca u rezervi. Kada mi traktor zapadne (možda i neće ali nikada se ne zna) u glib ili u potok, upregnem ždrijepca i riješim problem. A i ti stanovi i kuće? Samo daješ za porez i cijeli život

nešto popravljaj. Sizifov posao. Gledaj moje njive. Zlatom rađaju. Dobro je što su unuci na tim velikim školama, samo su zaboravili da se može sve

152

okrenuti naglavačke i da će doći dan kada će svako morati živjeti od onoga što posije i uzgoji. Ništa nisu naučili da rade. Zaboravili kako zemlja miriše. Zaboravili da nema ljeba bez motike. Kako da im kaže da griješe? Za njih je on samo egzotični ostatak davnih vremena. Prošlost. Džaba pričati.

A taj Peti zet, brate nekako blag, mekan, gotovo svilen. Nikada ga ne viđe da povisi ton, da lupi šakom o sto, da pogledom zagrmi i zgromi. Da pokaže da je glava kuće, domaćin. Sve, „zlati moj“, „sunce tatino“, „srećo moja“. Nikada da sastavi dvije rakije, da zapjeva, da podvrisne, povisi ton. I osmjeh mu ko crkvena vodica, „nako“. O poslu i radu na imanju ili bilo kakvom fizičkom naporu niko nije ni pomišljao da razgovara sa Petim. I šta ga je posebno čudilo. Sve je postizao tom svojom mirnoćom. Došla su čudna vremena. Poslije ručka morao bi obavezno prileći da odmori od nečega. Od čega?

„Bog me ubio ako mi je ikada bilo jasno?“

Lakše bi mogao vidjeti oznojenu zmiju. Kada bi išao sa Domaćinom da obiđe blago, nikada nije spustio ruku ni na jednu životinju. Nije potapšao ždrijepca, pomilovao kravu, počešao svinju. Nije dao ovcama soli ili se poigrao sa jaganjcima. Ništa. Valjda se plašio da ne uprlja ruke? U zadnje vrijeme nije progovorio ni jednu riječ. Niko nije vidjeo sjaj u oku pri pogledu na to bogatstvo, na taj sklad prirode i čovjeka. Bježao mu je pogled u prazno. Nije izustio ni riječ, niti jedan komentar, kojom bi pokazao poštovanje iskonskog čovjekovog stvaralaštva. Sve je to prolazilo, „onako“ u ništa. Niti vino, niti voda.

153

Andol. Uvijek odsutan u „teškim brigama“ i „velikim

mislina“. I uvijek na suprotnoj strani od života, nikada niz vjetar. Kao da sve brige svijeta čekaju samo na njega.

„E, jebo je ježa u leđa onaj kome on bude rješavao probleme. Ili će umrijeti od starosti ili od gladi“.

Sreća da nije svjestan svoje zablude. Dobro je da je oženio vrijednu i pametnu ženu koja neće dozvoliti da potone. Prirodna ravnoteža.

Miljenik i Domaćin su potkivali konja. Domaćin se divio lakoći sa kojom je tekao posao. Slušao je kako Miljenik pjevuši i zvižduće kao da je u šetnji. Svaka mu čast. Ovakvi daju nadu da ćemo ipak opstati. Neko mora nositi svijet na svojim leđima. Moje vrijeme polako prolazi. Dobro je znati da ima ko da nastavi put. Jedini put koji postoji. Rad iznad svega.

Pogleda na uzvišenje iznad kuće. Peti zet je odsutno gledao u daljinu. Nešto je teško dumao. „Bistri svjetske probleme“. Visoka politika. Trt Milojka. Bježi od života. Lijepi strah. Lakše je „šupljirati“ o svjetskim problemima nego rješavati ove svakodnevne. Pokušaj potkovati konja, otkovati kosu, oteliti kravu. Svjetski problemi mogu čekati. Samo život ovaj naš nasušni ne čeka. Zadnjih mjeseci nije mogao prepoznati tog čovjeka. Usamio se, izolovao. Nestalo je one žiške u očima. Nestalo ideja po kojima se uvijek izdvajao. Zbog kojih je slovio za „čovjeka ispred svog vremena“. Bio je nekako drugačiji. Izgubio se . A volio je tog čovjeka. Iskreno i toplo,
154

samo više se nije moglo doprijeti do njega. Nešto se dešavalo? Nešto mnogo teško? Zla slutnja mu se zavukla pod kožu. Brinuo

Miljenik uhvati zabrinuti domaćinov pogled i upita:

„Boga mi je ovaj odkumalesum“?

Teška bora ureza se na Domaćinovom čelu. Glas mu je zadrhtao, skoro se mogao osjetiti vapaj u njegovom glasu, dok je sa puno tuge rekao:

„Šta će jadan, nije on kriv“.

Odmah nakon zalaska sunca, Peti zet je pozvao svoju čeljad da krenu kući. Nije volio noć i želio je zavida da bude u svom domu. Domaćin je ispratio goste do kola, u gepek uredno smjestio sledovanje, za unuke odvojio po deset maraka i oprostio se. Tužni su rastanci. U vazduhu se osjećala zlokobna slutnja.

„Hvala vam djeco na svemu. Čuvajte se.“

U retrovizoru je gledao Domaćina kako maše hrapavom rukom pocrnjelom od teškog rada. Zadnji zrak sunca silazio je sa njegova lica i nestao. Zauvijek.

Kada su zamakli za prvu šumicu domaćinova kćer poče tiho plakati. Znali su već par mjeseci da je Domaćin teško bolestan i da broji svoje zadnje dane. Samo kako da mu kažu. Kako da kažu da neće dočekati da obere kukuruz, da neće vidjeti kako jaganjci rastu, da neće ispeći gromovaču. Znala je da je zadnji put vidjela ga uspravnog i sretnog. Željela je da takvu sliku ostavi u svom mozgu. Za sva vremena.

155

Ništa ne ponižava čovjeka kao bolest i starost.

Peti zet bez riječi zagli ženu i privuče je na svoje rame.

Volio je tog čovjeka i nije mogao da se raduje kada bi mu pokazivao svoje blago, njive... Nije bilo vrijeme za radost.

Išao je uvijek korak iza Domaćina, bez riječi slušao, plašio se da mu glas ne zadrhti, da iz njega ne krene vulkan bola i ne pokvari zadnje srećne dane čovjeku što odlazi na put bez povratka. Nije ga mogao pogledati u oči. Sve bi se vidjelo. Držao se po

spomenika (tačno nakon godinu dana), svima smo saopštili:

„Svi koji su dužni našoj kući da zaborave na dug. Svima neka je bogom prosto ili kako su naše komšije muslimani govorili, halalosum. Nama je Bog dao i više nego nam je potrebno tako da smo zahvalni za tu milost i ne želimo teretiti svoje dužnike. Njima je potrebnije nego nama.“

Govor koji sam održao za godišnjicu smrti niko nije shvatio. Ni moji najbliži, majka i sestra. Nisu me poznavali, pred svima sam bio stranac. Stranac o kome nisu ništa znali i od koga su mogli svašta očekivati. Najmanje ljubav i toplinu.

157

Strašno je biti stranac u svojoj kući, stranac za one koji su ili bi bar trebali biti tvoji najbliži. Ljubav je uvijek imala svoju logiku. Nesrečne ljubavi najduže traju, nesrečne ljubavi su najdublje i ostavljaju najteže ožiljke. I najdublje tragove.

Listajući arhivu iza pokojnog oca pronašli smo njegova svjedočanstva o školovanju. Diplomom osnovne škole (četiri razreda prije drugog svjetskog rata), kao i diplomu gimnazije u koju je išao početkom rata. Bila je tu i diploma visoke škole za poštanske službenike završena 1946. godine. Odmah iza ovih diploma bile su uredno složene diplome o ponovnom školovanju. Diplome o svih osam razreda završene osnovne škole u periodu 1955 do 1960. godine. Nakon toga slijedile su diplome građevinske škole završene do 1965. godine.

Bio je tu i indeks sa građevinskog fakulteta sa položenim ispitima. Nikada završen. Nešto u svemu nije štimalo. Nije bilo logike u cijeloj priči. Nedostajala je karika. Ta karika i riješenje svih dilema je bilo saznanje da je otac u periodu 1948. do 1952. godina proveo na Golom otoku.

Dugo godina poslije toga, sinonim za

stradanja ili opomena da ne činimo ništa što nije u skladu sa zakonom i politikom bio je zatvor. I to ne bilo koji. Goli otok je bio nešto kao mač nad glavom za sve naše postupke. Znali smo da za svaku grešku slijedi kazna.

158

XVIII

Nasuprot takvom strogom pristupu odgoja djece i shvatanja života moj pristup svemu sam gradio na drugim principima. Vjerovao sam da je dobro biti dobar. Čak i po visoku cijenu i saznanja da mnogi zamijene dobar i budala. Vjerovao sam da takvu zamjenu čine uglavnom glupi, oni koji nisu vrijedni moje pažnje. Stavovi takvih osoba nisu nikako mogli uticati na moje promišljanje. Razumni, mudri i vrijedni pažnje nikada nisu bili u većini. Brojnost nikada nije značila kvalitet. Prije bi se moglo reći da je prosjek i većina podpadala pod osrednjost i bezličnost. Samo pojedinci iznad i izvan vremena doveli su svijet na ovaj nivo razvoja. Oni koji su iskoračili deset, pedeset ili više godina bili su lokomotiva koja je pokretala svijet. Leonardo da Vinči je otišao najdalje. Petsto godina ispred svog vremena. Polivalentan, nedostižam kao umjetnik, naučnik u medicini, vojnim naukama, istraživač i pronalazač. Sve je znao staviti u svoju funkciju, pragmatični oportunist ispunjavao je želje po dvorovima evrope da bi mogli kraljevi ratovati a on nastaviti istraživati i pomjerati granice nauke i tehnike. Rijedak primjer ličnosti koja je dovela sve u sklad i pomjerala granice, a uz sve ostao živ i dočekao duboku starost. Mnogi su naučnici, genijalni stvaraoci u istoriji čovječanstva bili tamničeni, ubijani ili odstranjivani iz društva upravo zbog svoje genijalnosti i nemogućnosti da se uklope u tadašnje okvire društva i u tadašnja shvatanja života. Vrijeme

159

koje je dolazilo često je znalo potvrditi njihove ideje, stavove ili izume. Za mnoge je tada već bilo kasno. Ne kaže se uzalud.

Pijetao koji rano kukuriče prvi završi u loncu. Samo uvijek će biti onih koji se ne mire sa bezrezervnim klimanjem glave i bezpogovornom poslušnosti. Zrno skepticizma iznjedrilo je mnoge nove istine. Svijet bi bez odvažnih i nepokorenih stagnirao. Samo sa posebnim, nepokorenim stiže progres. Novi pristupi, nove ideje ne znače nazadovanje. Gotovo u pravilu bar retroaktivno se pokaže ispravnost odstupanja od stereotipa. Od svega što mi je godinama servirano kao matrica, pobjegao sam i u sebi gradio svoj svijet. Okrenuo sam sve naglavačke. Nepovjerenje sam zamijenio povjerenjem, skepticizam optimizmom. Strah i mržnju sam protjerao iz svojih grudi. Za svoju životnu filozofiju uzeo sam tezu:

„Jedini opravdan razlog za naše postojanje je ljubav.“

Pokušao sam pronaći ljude koji šire ljubav, pozitivnu energiju i slijediti njihove primjere. Upijao sam te rijetke dragulje koje sam sretao u životu i oni su bili reperi i mjera moga poimanja života.

Pokušavao sam da skupljam sve vrijednosti u svojoj glavi i da iz njih crpim nadahnuće i formiram na osnovu njih svoje ponašanje i svoj odnos prema društvu.

Bilo je divnih ljudi, onih koji su urezali duboki trag i sa ponosom se uvijek vraćam njihovim primjerima. Učitelji, nastavnici i pedagozi u moje

160
vrijeme bile su ličnosti koje su predstavljale svijetle primjere koje smo slijedili. Bilo je razlike među njima. Meni je nastavnik ruskog jezika Šavija Mladenko ostao u srcu kao svjetionik i primjer kome težim. Sve se desilo ako se dobro sjećam baš ovako.

Škola je za sve učenike uvijek bila izvor znanja. Tu bi se sticale radne navike, otkrivala vrata za odaje u kojima je pohranjena pamet, razvijao takmičarski duh i birale svoje buduće staze. Želja svih prosvetnih radnika da odgoje što bolje mlade ljude pune znanja, izgrađenih radnih navika, vaspitane i poslušne, često je zapostavljala duhovnu izgradnju tih budućih nosilaca svakog društva često važnija i od pokazanog uspjeha u školi. Razdoblje u kome počinje traženje puta kojim će se kretati budući život u mnogome zavisi od onih osoba koje imaju najviše uticaja na njih, a u školskom uzrastu ponekad presudnu ulogu imaju nastavnici. Čovjek koji je iskoračio korak dalje u svom obraćanju djeci je bio nastavnik ruskog jezika Šavija Mladenko. Osim svog predmeta koji je predavao sa puno mašte i ljubavi, pokušao je da svakome od nas pokaže bitnu razliku između poštenja i laži, između dobra i zla. Odisao je smirenošću, uvijek odmjeren svakoj rijeći našao bi mjesto i prije nego je izgovori. Izdvajao se iznad svih i po tome što je u ponašanju svakog učenika najviše cijenio skromnost, pa je znao reći da je za njega najbolji onaj učenik koga zadnjeg primjeti. Huligana, nevaspitanog i nemirnog đaka svako prvo zapazi ali to ne znači ništa dobro, naprotiv. Iz tog vremena ostala je njegova filozofska misao: „Nametni se skromnošću“.

161

Cijenio je znanje i njegove ocjene uvijek su bile realan pokazatelj znanja svakog od nas. Pored toga pokušavao je da pronikne u dušu svakog učenika i osim pokazanog znanja za opštu sliku o svakome gradio je mišljenje na osnovu njegovih ljudskih i duhovnih kvaliteta. Pokazati neznanje mogla je biti samo trenutna slabost važno je bilo biti čovjek i ostati čovjek. pokušao je od nas stvarati ličnosti. Ličnosti oplemenje znanjem i poštovanjem

pravih vrijednosti. Svom predmetu pristupao je sa punom ozbiljnošću i objasnio da mnogi koji su koristili parolu:

“Narugaj se srpski pa ćeš dobiti ruski“

Takvi su znali najčešće ostajati postićeni i smiješni. Na jednom primjeru iskrivljenog ruskog vrlo slikovito smo mogli uočiti istinitost tih tvrdnji. Mladić koji se udvarao djevojci ne poznajući dovoljno ruski jezik pomislio je da će biti dovoljna i improvizacija, lupio je i ostao živ:

„Kak u vas krasivi život.“

Možete zamisliti do čega je dovela rečenica koja u prevodu znači:

„Kako je kod vas crven stomak.“

Način njegovog rada brzo su zavoljeli svi učenici, a prava mala svečanost bilo je slušanje na gramofonu ruskih pjesama. Ruske romanse, klasici, arije. Bio je pravi praznik za sva čula prisustvovati njegovim časovima. Ja sam bio oduševljen i predavanjem i životnom filozofijom nastavnika ruskog jezika i sa zadovoljstvom sam se trudio da pokažem da mi je i predmet i mišljenje samog nastavnika jako bitno. Čitanje, prevođenje i gramatiku savlađivao sam bez većih teškoća, a učenje svih pjesmica napamet za mene je bilo pravo zadovoljstvo. Jedino što nikad nisam naučio bilo je pisati na ruskom jeziku. Sav moj trud je padao u vodu čim bi morao napisati i najobičniju rečenicu. I dok su za većinu učenika matematika ili fizika bili bauk za mene tokom čitavog školovanja rak-rana je ostalo napisati bilo šta na ruskom jeziku. Nastavnik ruskog imao je i titulu majstora u šahu i u školi je bio formiran šahovski klub koji je svo znanje i kvalitet crpio iz velikog iskustva nastavnika Mladenka. Mi smo redovno pratili njegove rezultate na turnirima i u svojim učenicima imao je najvatrenije navijače. Mirnoća i skromnost kojom je

prihvatao i najveće uspjehe učinili su da su svi prema njemu imali posebno poštovanje. Na ličnom primjeru najbolje je pokazivao ispravnost svog mota:

„Biti čovjek i ostati čovjek.“

Peti razred je većina učenika dočekala kao najtežu godinu. U petom razredu svako od nas se ponovo morao dokazati i izboriti za svoje mjesto. Umjesto jedne učiteljice sreli smo mnogo novih nastavnika koji su tek trebali da izgrade svoj stav o svakom od nas. Meni je taj razred ličio na trku sa preponama. Onaj ko zapne na preponi teško se vraćao u trku. Zato sam taj razred najozbiljnije shvatio što je rezultiralo zaista briljantnim uspjehom. Moja najbolja godina u cijelom školovanju. Peti i šesti razred sam briljantno savladao i taj period pamtim po tome što su nastavnici bili toliko oduševljeni mojim znanjem da su mi ostavljali dnevnik i nalivpero da za vrijeme njihovog vanrednog odsustvovanja iz škole

163
ocjenjujem učenike. Privilegija do tada nezabilježena u školi.

Jedina nezgoda u tom razredu mi se desila na času ruskog jezika. Zadaću koju sam uredno napisao zaboravio sam ponijeti u školu. Ponadao sam se da će nastavnik samo nekolicini učenika pregledati zadaću kako se to obično i dešavalo. Međutim, to nije bio moj srećan dan i nastavnik je pošao po razredu i svima pregledao zadaću. Mene je plašio minus koji sleduje kao kazna za nenapisanu zadaću zbog toga jer nikad nisam mogao znati kako će završiti pismeni koji je redovno prijetio da mi snizi ocjenu i pokvari opšti uspjeh, jer u to vrijeme učenik sa jednom trojkom nije mogao proći odličnim. Na upitni pogled nastavnika koji je stajao kraj moje klupe rekao sam: „Zaboravio sam svesku.“

Trenutak je bio dug kao vječnost.

„Zaboravio svesku ili zaboravio ispisati

zadaču?“

Većini učenika uvijek je bilo lakše reći da su zaboravili svesku nego da nisu ispisali zadaču.

„Zaboravio svesku“ u mom glasu nije bilo dileme.

„Pa dobro onda idi donesi svesku.“

Stanovao sam tačno jedan kilometar od škole i nisam čekao da mi se dva puta ponovi. Izlazeći iz učionice čuo sam kako se poluglasno smiju oni što nikad nisu vjerovali u to opravdanje. Možda do tog dana moj rekord na dva kilometra i nije bio vrijedan pomena ali mogućnost da ispravim grešku dala mi je snagu i bio sam siguran da sam tada postavio lični
164

rekord. Noge su mi počele klecati od umora a niz lice se slijevao znoj kad sam zadihan vratio se u razred.

Već sa vrata sam otvarao svesku i krenuo prema katedri gdje je sa osmjehom na licu sjedio nastavnik.

Nisam prešao ni dva koraka kad je rekao:

„Sjedni odmori se, zadaču neću pregledati.“

Ovaj događaj odredio je sav budući naš odnos.

Sva moja želja da savladam pisanje ruskog jezika ličila je na čupanje iz živog pjeska i što sam se više trudio zbog opšteg uspjeha i zbog otvorene simpatije prema nastavniku iz godine u godinu pokazivalo se moje totalno odsustvo sluha za pismeno izražavanje na ruskom jeziku. Mnogo puta moje dobre ocjene iz usmenog morale su se stiditi jedinice iz pismene zadaće što je značilo da zaključna ocjena nije mogla biti veća od trojke i svi snovi o odlikašu tu su padali u vodu. Dani kada se radile pismene vježbe za mene su bili dani pakla i proganjali su me kao mora.

Samo mi je jednom sreća bila naklonjena i pomogla da bar jednu pismenu zadaću pamtim po dobroj ocjeni. Išao sam u sedmi razred i prve dvije

pismene vježbe pokazale su svu tragiku mog neznanja jer sam pored jedinica pokvario i opšti uspjeh. Kako sam to shvatio ozbiljno mnogo vremena sam proveo uz knjigu. Pročitao sam na polugodištu sve udžbenike do kraja, unaprijed uradio skoro sve prevode, a pjesmice sam sa zadovoljstvom naučio napamet. Danima prije pismenog rada meni se ježila kosa na glavi, a strah od novog neuspjeha sputao mi 165

je i zadnji trun samopouzdnja. Treća pismena zadaća bila je prevod sa srpskog na ruski jezik koji je bio ispisan na tabli. Usmeno prevesti tekst nije predstavljalo neki problem ali to napisati meni se činilo nemogućim. Razmišljao sam čak da odmah predam svesku da se ne brukam pokazujući neznanje kad sam u napisanom tekstu poznao lekciju sa kraja udžbenika koju još nismo bili radili. To me je stavilo pred dilemu. Ili da dobijem jedinicu ili da pokušam prepisati prepoznato štivo. Znao sam da nastavnik ima princip da svako prepisivanje ako se uhvati kažnjava se jedinicom ali ako se ne uhvati onda bez obzira što je to prepoznatljivo, učenik nikad neće biti kažnjen. Ono što nije dokazano kao da se nije ni desilo. Sve je govorilo da je ljudski bar pokušati. Kako niko nije znao da se radi o lekciji sa kraja udžbenika koji smo svi imali niko nije ni obratio pažnju na to što sam se poslužio knjigom. Sve do ispravka niko u razredu nije ni slutio da su zadani tekst imali na dohvat ruke. U strahu su velike oči pa o mojoj tajni nisam nikom govorio. Strah mi je presjekao dah kad sam otvarao svesku da vidim ocjenu. Morao sam dobro protrljati oči da bih prvi i zadnji put u svom životu iz pismenog rada vidio peticu. Tačnije pet minus što je bilo za mene kao najljepši san. Mojoj klupi prišao je nastavnik o objasnio.

„Minus je zbog pogrešno napisanog

zaglavlja.“

Jedino što nisam prepisao bilo je: „Treća pismena zadaća.“

166

I u te tri riječi napravio sam dvije sitnije greške. Tog dana sam dotakao od sreće nebo i nije mi zasmetalo što je pri kraju časa objašnjavao da ocjena ne mora biti mjerilo znanja. Ponekad ocjena pokazuje snalažljivost i nagradi trud i dodatno praćenje svega što stoji u knjizi. On od svojih principa ocjenjivanja nije odustao i dalje je dosadašnji princip važio za sve učenike. Još se uzbuđenje oko pismenog nije ni stišalo a nastavnik je kao sledeću lekciju izabrao jednu veoma lijepu i dugu pjesmicu. Već ranije sam bio oduševljen njenom ljepotom i naučio je napamet. Na sledećem času nastavnik je možda i slučajno rekao:

„Ko zna pjesmu napamet dobija peticu.“

Bio je to moj trenutak. Jedini sam znao u razredu bez greške odrecitovati pjesmu a nastavnik je aludirajući na pismeni uz osmeh upitao:

„Ovaj put nisi varao?“

Ljudi koji drže do sebe nikad ne pogaze zadanu riječ i tako sam u rubrici ruski jezik nenadano naredao dvije petice. Pred samo tromjeseče još jednom sam usmeno odgovarao i dobio četvorku.

Kako je to bilo zadnji čas pred tromjeseče, nastavnik mi je odmah i zaključio ocjenu uz komentar:

“Ovaj put četvorka bez problema.“

Da sam prije ovih događaja mogao da poželim neku ocjenu to bi sigurno bila četvorka iz ruskog. Znao sam da moje ukupno znanje nije moglo ni sanjati veću ocjenu, samo brojke su čudo. Pet, pet pa četiri bez obzira na sve bili su bliži petici. Pljuvačka

167

u ustima poprimala je gorak okus a u očima su se počeli skupljati oblaci.

„Da li si zadovoljan ocjenom?“

„Da.“

Brzo sam slagao ne izazivajući sudbinu, jer nije bila tajna da je ocjena iz pismenog bila snalažljivost a nikako znanje, ali to onda govori da sam ipak bar malo kažnjen i da ta ocjena nema težinu. Čak i ocjena za pjesmicu bila je tanka ali meni je kroz glavu hučkalo pet, pet i četiri to je uvijek davalo pet naročito što je i obrnuti red ocjena četiri, četiri i pet i slične kombinacije u pravilu zaključivao na veću ocjenu. Ljudi što mogu pronaći u tuđu dušu lako osjete skrivene misli i ja sam ponovo čuo:

„Da nemaš neku primjedbu Bobane?“

“Ne, nemam.“

Rekao sam to ali sam morao skupiti svu snagu da to zvuči prirodno. Mada sam znao da ni to nije prevarilo čovjeka koji je sa lakoćom čitao naše misli, šahistu što zna svaki naš potez unaprijed. Na sledećem času razrednik je čitao sve ocjene, odsutno sam lutao mislima nezainteresiran jer sam sve ocjene znao unaprijed. Trgnuo sam se samo kad je razrednik prokomentarisao:

„Šta će se to desiti kad Boban ima peticu iz ruskog jezika.“

S proljeća kad sunce počne da mami život a zemlja zamiriše na uzoranu brazdu dolazi vrijeme odluka. Dok vrbe svojim cvijetom opijaju proždrljive šarane, livade počnu tkati svoj cvjetni tepih u školama počinje groznica odlučujućih bitaka za što

168
bolji uspjeh. Mene nisu morili ti problem,i jer su mi sve ocjene bile dobre jedino što mi je zadalo glavobolju bila je četvrta pismena zadaća iz ruskog jezika. Usmeno sam već bio odgovarao i ključ cijelog mog uspjeha u toj godini zavisio je od tog pismenog. Realno stanje je bilo takvo da sam gotovo bio siguran da ću dobiti jedinicu, a to je značilo zbogom odličnom

uspjehu i na tu pomisao vidjeo sam očev prijeki pogled a nastavaka nisam želio ni da zamislim. Hiljade misli u mojim kombinacijama na kraju su se svele na jednu. Po svaku cijenu morao sam izbjeći pismeni. Tada bih imao zadnju ocjenu pet iz prepisanog pismenog, a ako ne to onda bar nemam ni jedinice. Samo taj plan nije bilo lako izvesti. Odustvovati cijeli dan bilo je nemoguće jer moj razrednik je stanovao u kući do mojih roditelja i kako sam bio njegov miljenik sigurno bi se zabrinuo da nisam bolestan i došao bi da me posjeti. Tako bi moj otac saznao da taj dan nisam bio u školi i tada ... Ma to sam odmah izbrisao iz glave.

Kako nam je ruski bio prvi čas bilo je najbolje da izostanem samo sa tog časa i da se već idući čas kada nam je razrednik predavao geografiju opravdam posjetom zubaru. Bio sam oduševljen svojim genijalnim planom i dana „d“ samo sam pristupio sprovođenju zacrtanog plana. Na kraju prvog časa u dvorištu sam sačekao da učenici izađu na odmor i vrebao priliku da se neprimjetno umješam u grupu koja se vraćala u učionicu. Kada sam iza ugla škole skrenuo ka jedinim ulaznim vratima zastao sam kao ukopan. U parku na klupi koja je gledala na ulazna vrata mirno je sjedio nastavnik Mladenko. Nikada u 169

svom životu nisam ga vidio da sjedi na toj klupi, niti je imao naviku da na odmoru izlazi iz zbornice ali baš toga dana je sreća meni okrenula leđa. Zvono za ulazak požurivalo je i zadnje učenike da krenu u učionicu a ja sam se uzaludno nadao da će i nastavnik zaputiti se prema zbornici. Bilo je zadnji momenat da uhvatim grupu učenika i sa njima se neprimjetno provučem u školu jer nisam ni pomišljao da ne dođem na čas moga razrednika. Znate već on bi pitao tatu, tata bi pitao mene Kao u bunilu primicao sam se ulaznim vratima kad me je kao grom

sasjekao glas:

„Bobane, dođi na trenutak.“

Znao sam zašto me zove, jer moj strah od pismenog nije mogao ostati tajna čovjeku koji je i u šahu svaki potez znao unaprijed a ovo je ličilo na igru mačke i miša. Samo za sekund pomislio sam da mogu izmisliti neku laž kao opravdanje ali znao sam da je to glupost. Jedino što sam mogao bilo je sve pošteno priznati i otrpiti zasluženu kaznu. Znao sam šta to znači i već sam se pozdravljao sa odlučnim uspjehom dok sam teška koraka išao prema klupi. Zastao sam na dva koraka do klupe gledajući ispred sebe u zemlju koja je imala crvenkastu boju. Pomislio sam da je to od stida i rekao:

„Izvolite družice nastavnice.“

„Kako si Bobane?“

Pitanje me je toliko iznenadilo da sam jedva progovorio:

„Dobro.“

170

Zvučalo je jadro jer je pravo pitanje visilo u vazduhu i ja sam znao da ako hoću da ostanem čovjek moram reći istinu. Podigao sam glavu i kada sam već otvorio usta da progovorim, šahista što zna sve moje poteze unaprijed podiže ruku i uz osmjeh reče:

„Onda ništa, požuri u učionicu da ne zakasniš.“

U osmom razredu vjerovali smo da smo već formirani ljudi i da još samo treba da dobijemo te diplome. Nastavnici su sa nama osmacima imali posebno blag odnos, a pravi ljubimac svih učenika bio je nastavnik ruskog Šavija Mladenko. Kako đavo nikad ne miruje tako je i ljudska zloba, sitnoračunđijski interesi, zavist i ljubomora stvorila najveću aferu od postanka škole u kojoj je žrtva zavjere bio baš naš miljenik. Dvadeset dugih dana je

proveo u zatvoru. Meni niko nije mogao dokazati tu suludu opštužbu za moral čovjeku kome je to bila najveća vrlina i koju je on pokušavao da ugradi u svakom svom učeniku. U jeku najgore kampanje mogao sam ruku položiti u vatru kao zalog njegovih moralnih i ljudskih kvaliteta. Istorija i život najbolji su svjedoci kako i nevini ljudi mogu nastradati samo zbog toga što su nadrasli sredinu ili ne prihvataju lokalne veličine već ostaju vjerni univerzalnim ljudskim vrijednostima. Samo tako sam mogao doživjeti zatvor mog nastavnika, a nikako kao njegov moralni i duhovni pad. Ponekad pravda bude spora i mnogi ne dočekaju njen dan ali ovaj put već nakon mjesec dana blijed i upalih obraza ali sigurna koraka i glasa u razred se vratio Šavija Mladenko. Mjesec 171

dana je bilo potrebno da istina pobjedi laž i da ljudskoj zlobi i tirjanstvu stane nogom za vrat. Sledećih dana novine su preko čitave stranice objavile tekst izvinjenja i osude krivaca koji su doveli do nastale greške. Bilo je određeno visoko obeštećenje, ali sam znao da više od zatvora boli nepovjerenje i zloba kao i razočarenje u mnoge u koje je vjerovao. Za mene je bila neopisiva sreća vidjeti voljenog nastavnika ponovo među nama. Moje srce klikalo je pjesmu dobrodošlice jer je to za mene bilo vraćanje povjerenja u sve što sam vjerovao. U očima su se skupljali proljećni oblaci iz kojih je počela padati biserna kiša. Tekla je priča ranjenog čovjeka, a niz moje lice kotrljale su se radosnice. Nisam osjetio stid jer sam se radovao čovjeku koji je svojim životom, radom i čistom filozofijom ostavio trag u cijelom mom životu. Ništa nije moglo promaći čovjeku koji nas je poznavao u dušu i koji je znao i ono što nikad nismo rekli. Zastao je na trenutak kroz njegovo grlo je skliznula knedla i on je drhtava glasa lagano riječ po riječ pitao:

„Bobane, zar ti mene toliko voliš?“

Ustao sam iz klupe bez riječi i izašao u školski park. Sjeo sam u klupu koja gleda u ulazna vrata od škole i gušeći suze rekao:

„Volim.“

172

XIX

Moju priča o nastavniku ruskog jezika svojim tužnim pogledom pratio je ne trepčući moj vjerni drug Pero.

„Što ti je život? Baš ti zavidim, pozitivno naravno. Imam i sam iskustva sa nastavnicima.

Nažalost, sasvim suprotna“

„Nastavnici bar u naše vrijeme nisu samo ocjenjivali. Učili su nas životu.“

„Većina jeste, samo ima i onih koje je najbolje što prije zaboraviti.“

„Vidiš ja mislim da su i oni dali svoj doprinos našem formiranju. Bar samo mogli razdvojiti žito od kukolja.“

„Uvijek sam znao koji je nastavnik došao na nastavu zbog učenika i želje da prenese svoje znanje i iskustvo na učenike a koji da liječi svoje frustracije.“

„Sjeti se kad je uletila u učionicu supruga od nastavnika tehničkog. Bilo mi ga je žao. Samo što se nije sakrio ispod katedre ili iza učenika.“

„Nemoj njega da diraš. Bio je dobar čovjek.

Da nije nikad se takva žena nebi usudila upasti u razred i mlatiti kišobranom kroz učionicu. To je mentalni sklop dobronice ali ne lošeg čovjeka i lošeg pedagoga. Drugi tipovi su opasni. Oni koji obožavaju da se iživljavaju na djeci.“

„Svi koji su se trudili da otkriju koliko učenik zna su dobri nastavnici. Oni što su po svaku cijenu

173

tražili šta učenik ne zna su loši. Smisao je valjda da se otkrije koliko učenik zna.“

„Zamisli kako bi se osjećali nastavnici da učenik ima pravo da traži ono što oni ne znaju?“

„Sjećaš se kada je Kemal dok je odgovarao istoriju čitao iz knjiga?“

„Znam, rekao mu je da je sve čitao iz knjige i dao jedinicu.“

Taj događaj je dugo prepričavan u školi. Bilo nezamislivo ono što je Kemal rekao nastavniku:

„Jesam čitao ali i Vi dok držite predavanja čitate iz knjige.“

Bio je to šok za sve učenike. Kako li se tek osjećao nastavnik istorije, mogli smo samo da zamislimo. Lako se moglo vidjeti kako mu se lice zajapurilo od bijesa.

„Stvarno je imao muda.“

„Džonson je bio legenda. Istina negativna i sa puno anegdota ali legenda. Da su ostali nastavnici znali koliko njih više cijenimo zato što znamo da nisu kao Đonson mogli su mu komotno podići spomenik.“

Nije svako zlo za zlo, rekao bi naš narod.

Može se u svakom zlu pronaći nešto dobro, ili bar iz svega se može izvući dobra pouka. Znati kako ne treba i znati odvoji žito od kukolja je vrhunsko unjeće i smisao života.

„Dobro mogu li ja na miru ispričati svoju priču?“

174

Nije volio da mu se prekida misao. Plašio se da će mu pobjeći misao, da neće sve prenijeti kako je zamislio.

Ovaj put maramicu nije vadio. Gotovo sa radošću započeo je svoje iskustvo iz osnovne škole.

„Ponekad kada sretnemo neku osobu prvi put učini nam se da se poznajemo godinama i između nas lebdi neki pozitivan naboj i tada znamo da je to naša „srodna duša“. U takvim trenucima potrebno je malo riječi i još manje truda pa da se sve kaže a

ponekad je dovoljno čutati i sama blizina je dovoljna da sve kaže. Naravno da svako priželjkuje samo takve susrete i samo takve osobe u svome životu ali na svakom putu postoje sasvim suprotne osobe i tada činimo sve da takvi trenutci budu što kraći a susreti sa takvim ljudima sve ređi. Samo ponekad sudbina nas kazni da moramo trpjeti takve teške susrete i mimo naših želja. Čovjek koji je samo svojom pojavom donosio nemir i koji nikada nije uspio uspostaviti kontakt sa velikom većinom učenika bio je nastavnik istorije i srpskog jezika. Već sa vrata sa njegovom pojavom u razredu uvlačila i negativna energija i nepotrebno podizala tenzije i uvijek sam mislio da u takvim trenucima bila je dovoljna iskra da izazove eksploziju. Pokušavao sam da taj osjećaj potisnem i da uzroke tražim u sebi ali vremenom netrpeljivost među nama dovela je do otvorenog sukoba i bila je stvar mog samopoštovanja i takvim nadmudrivanjima izaći kao pobjednik. Poseban revolt u meni su izazivali zloradi komentari u trenucima kad učenik pokaže neznanje i začuti.

175

„Samo polako, ne mogu da te pratim.“

Taj najčešći komentar koji je on smatrao vrhuncem duhovitosti i njegov pobjedonosni osmijeh u početku me je zbunjivao, jer sam vjerovao da svako neznanje ima bar indirektnu vezu sa predmetnim nastavnikom ali sam vremenom shvatio da su to najsrećniji trenuci i prava duhovna hrana za iskreno priznanje omrznutog nastavnika. I mada je većina nastavnika za mene predstavljala divne ljude i još bolje pedagoge a pojedince sam gledao i kao svoje životne idole, ta netrpeljivost sa Džonsonom vremenom je samo postajala jača.

Sve je počelo početkom šestog razreda kada je u našu školu došao novi nastavnik. Vrlo brzo zaradio je nadimak Džonson i taj nadimak ostao je

među učenicima kao pogrdni naziv za sva buduća vremena. Novi nastavnik imao je i novi metod predavanja istorije. Prvo je na tabli napisao teze kao potsjetnik pa tek onda pristupao predavanju. Kako redovno teze nisu sve mogle stati na tablu to je nakon prvog dijela lekcije tabla brisana, pisalo se potom drugi dio teza i na kraju bi čuli drugi dio lekcije. U zaista dobroj namjeri predložio sam da pokuša predavanje pretvoriti u cjelinu te sam predložio da se teze pišu sa obje strane table koju su dva dječaka mogla za sekundu okrenuti i time bi se dobilo kontinuirano predavanje. Ta moja ideja u početku je bila odbačena sa prezirom da bi nakon par prespavanih noći predavanja počela da se odvijaju po mom prijedlogu. Samo ovaj moj „patent“ nije doprinjeo poboljšanju odnosa sa Đonsonom već je kod njega izazvao izvjesnu odbojnost prema meni i

176
taj osjećaj nije me napuštao kroz cijelo školovanje do odlaska iz osnovne škole.

Posebnu sklonost i ljubav imao sam prema istoriji i kako je bio princip ocjenjivanja jasan a odgovori egzaktni, to ni ocjena nije zavisila od procjene nastavnika već od pokazanog znanja. Svakog tromjeseća održalo bi se jedno testiranje koje je bilo najbolji pokazatelj znanja svakog učenika a usmeno ispitivanje bila je samo dopunska ocjena i većini je služila da svoju ocjenu pokušaju popraviti. Od prvog kontrolnog nakon pročitanih ocjena morao sam slušati uvijek istu rečenicu:

„Jedan učenik me je posebno iznenadio.“

I mada sam iz svakog kontrolnog dobivao peticu ta rečenica meni je govorila da moj nastavnik nikada nije povjerovao da zaista posjedujem znanje pokazano na testiranju. Istina je da sam imao razrađenu taktiku za svaki kontrolni i ona se obično sastojala od toga da prvo odgovorim svako pitanje

gdje sam siguran u tačan odgovor a tek tada sam pristupao planu broj dva. Iskoristio bi priliku kad Donson na mene prati i tada se uzmuvaio pretvarajući se da prepisujem. Pobjedonosno je skakao sa stolice i kao orao se obrušavao na mene: „Da vidimo šta se tu dešava?“

Počeo bi da pregleda test, klupu pa čak da mi pregleda rukave što sam sa pretjeranom predusretljivošću dočekao i sam pomažući pregled jer sam znao da nigdje ništa nema što može služiti za prepisivanje. Velika tuga mogla se čitati u očima mog nastavnika jer osjećanja su bila obostrana i on bi se

177

razočaran vraćao za katedru. Jednom ismijan nije više pokazivao znake strogoće prema meni i mogao sam mirno ne samo prepisati sporna pitanja kojih i nije bilo mnogo nego sam pomagao i drugim u svojoj blizini. Ova strategija pokazala je sjajne rezultate i malo je bilo kontrolnih gdje moj učinak nije bio stoprocentan. Naravno da se papagajska rečenica ponavljala ali su i usmena ispitivanja postajala sve detaljnija. Jedne godine izbjegavajući da me pita aktuelno gradivo izvlačio je pitanja iz naftalina ali baš tada se desio nesvakidašnji kiks za čovjeka koga zovu Džonson. Sve moje usmene odgovore u cijeloj godini začinjavao je pitanje:

“ Objasni ti nama pojavu fašizma?“

Na kraju godine kada je postavio isto pitanje iz prvog tromjeseća nisam mogao da ne prokomentarišem:

„To pitanje iz prvog tromjeseća do sada sam odgovarao više puta i znam ga napamet, pa vas molim da nađete neko drugo pitanje jer meni je svejedno pošto sve znam.“

Prije nego sam završio rečenicu znao sam da je glupo izazivati sudbinu i da je bilo pametnije da odrecitujem pomenutu lekciju, ali neki đavo mi nije

dao mira. Sa nevjericom je pregledao po dnevniku i sam spoznajući da isto pitanje postavlja cijelu godinu i zbunjen tom činjenicom rekao: „Zaključno pet možeš ići na mjesto.“

Bio je to jedan od najljepših dana u mom osmogodišnjem školovanju. I koliko god nemao problema sa ocjenom iz istorije to je činjenica da je 178

istorija zahvalan predmet za šaptanje donosila mnogo dodatnih problema sa Džonsonom. Posebno sam se trudio da pomognem Ranku i Miši pa sam shvatajući da o klasičnom šaptanju nema govora smislio malu podvalu. Na koricama velike sveske napravio sam tablu i tu pisao godine i imena kredom da onaj ko odgovara može da ga vidi. Mnogi svoju ocjenu bar djelimično mogu zahvaliti tom patentu koji nije otkriven. Svu svoju snagu i znanje ulagao sam da nadmudrim Džonsona i koliko god mi to iz istorije polazilo za rukom Džonson mi je sve to sa kamatama vraćao na časovima srpskog jezika. Nije ni tu bilo problema prilikom usmenih odgovora, jer razred je bio najbolja zaštita od nerealne ocjene jer svi su znali koliko je znanja potrebno za koju ocjenu. Kod iskakanja iz kriterijuma svi u razredu reagovali su jednoglasno i nastavnici su izbjegavali takve scene. Moji usmeni bili su praćeni sa posebnim sočivima i nikada nije se desilo da budem drastično oštećen. Samo je jedan dio odgovora bio ostavljen na slobodnu procjenu nastavnika bez ikakve provjere kolektiva ili mogućnosti da se to pokazano znanje vrednuje se sa egzaktnim mjerilima. Bila je to šansa da mi se Džonson osveti za sve moje podvale i da naplati sve dugove. Prije pojave novog nastavnika moji pismeni radovi bili su uvijek isticani kao najbolji i često su završavali na školskim zidnim novinama. To mi je podizalo rejting kod djevojčica i donjelo nadimak Pjesnik ali samo par dana iza toga svi bi zaboravljali

na rad i na privremeni nadimak. Bio sam ubijeden da već znam lijepo se izražavati i nemalo sam se iznenadio kad sam vidjeo trojku ispod pismenog
179

rada. Moje iznenađenje zamjenilo je zaprepaštenje kada sam za sledeći pismeni dobio dvojku. Bio je to znak za alarm i shvatio sam da ponovo moram pribjeći lukavstvu i nadmudriti nastavnika. Za zadnju pismenu zadaću pokušao sam predvidjeti temu i za svaku sam iz knjiga pronašao prigodan tekst. Zaista sam imao sreće kada sam vidjeo zadani naslov; „Moj ljubimac.“

Izabrao sam priču „Golub“ od Tolstoja ili Turgenjeva više se ne sjećam i uz kraći uvod i par završnih rečenica prepisao priču od prve do zadnje rečenice. Sa nestrpljenjem sam iščekivao ispravak i novu ocjenu.

Nikada se nijedan učenik nije obradovao jedinici ali mojoj sreći nije bilo kraja kad sam ispod išarane pismene zadaće ugledao jedinicu. Tačnije dobio sam jedan plus. Da moje zadovoljstvo bude kompletno nije bilo nigdje naznake da sam promašio temu, ali sve drugo je bilo prekriveno crvenom olovkom. Rečenice su kidane na pola ili jednostavno križane i posebno je bilo kritikovana kompozicija priče i nevješto iskazivanje misli. Mirno sam radio ispravak i primio kritike nastavnika koji je objasnio da je plus zbog urednosti i dobrog služenja gramatikom a sve ostalo nije bilo vrijedno pomena po njegovoj ocjeni. Na kraju časa sakrio sam svesku od pismenog i nikome nisam spominjao svoju malu prevaru. Kada je došao razredni čas i moj dobri razrednik upisao u dnevnik obavezni dio, javio sam se za riječ. Pripremio sam tekst „Golub“-a i svoju pismenu vježbanku i
180

donio na uvid zbunjenom razredniku. Dugo je upoređivao dva teksta i na kraju teška glasa rekao:

„Pa znači Tolstoj kod Džonsona dobio jedinicu.

Dugo nije znao šta da kaže i rekao je da mora o svemu izvjestiti direktora. Nije baš bilo uobičajeno da se učenik žali direktoru na nastavnika. Očito je mene zapadalo da budem pionir u mnogim dešavanjima. Sumorno je ipak rekao:

„Sreća da Tolstoj ne može saznati za ovo inače bi se mrtav u zemlji prevrno.“

Najveća nagrada za mene je bila na sledećem času srpskog jezika kada sam vidjeo da je Džonsonov cinični osmijeh zamjenila mrtvačka zabrinutost. Na kraju sve se završilo tako da ocjena iz pismenog nije ni unošena u dnevnik ali znao sam da će Džonson uvijek pamtiti „Goluba“. Nenamjerno tada sam dobio i najveći i najgluplji kompliment od nastavnika, jer ako sam za svoj samostalan rad znao dobiti i trojku a za Tolstoja jedinicu bila je to nada da ću jednog dana i sam dostići makar dio sjene slavnog pisca.“ I tako mi je moj Pero ispričao o svom nastavniku, dok smiješak nije skidao sa lica.

Taj moj Pero stvarno je bio poseban. Malo tajnovit, možda malo ošinut. Uvijek je imao svoju, kosu projekciju. Nije se uklapao u standarde. Kao da je bježao od stereotipa. Bio je lak na suzu. Kaže:

„Samo emocije prave razliku između životinja i čovjeka. Pokazati svoja osjećaja je hrabrost, ne sakrivati svoje suze je tako iskreno i ljudski. Uvijek

181

sam bio ponosan što nisam robot. Zar da se stidim što nisam životinja?“

Pitao je i ne očekujući odgovor. Ličio je na „Malog Princa“ iz proslavljenje knjige. Imao svoju priču na koju spoljni svijet nije mogao uticati. Tuga je bilo njegovo matično raspoloženje. Volio je da šeta po kiši, prisjeća se uvijek sjetnih epizoda koje bi zalio suzama. Kišne kape krile bi suze. Nebeski sanjar

pere svoj vrt, moj dobri Pero posprema u svojoj duši.

182

XX

Pokušavam zamisliti djetinstvo moga oca.

Kao dječak je otišao u partizne. Isticao se hrabrošću.

Dobrovoljac u svim akcijama. Sa šesnaest godina nosio je mitraljez i dobio prve činove. Kraj rata je dočekao u Beogradu, gdje je poslan kao jedan od pet odabranih mladih skojevaca za velika djela. Ponuđen mu je izbor. Mogao je da ide u Rusiju za generala.

Ništa logičnije nije ni bilo za tako mladog, školovanog i podobnog mladiča. Ratni komandir, između ostalima i Rajifu Dizdareviću (kasijem predsjedniku države), odbio je prvu ponudu. Bilo mu je dosta vojske, opasača, ratovanja. Želio je samo da se vrati kući i nastavi posao za koji ga je otac spremao.

Imali su kafanu Ibrik na Dolac Malti, na samom ulazu u grad. (tada je tu bila kapija Sarajeva).

Vjerovao je u svojoj naivnosti da sve što je bilo u vlasništvu njegove porodice da će i ostati. Gradio je svoju budućnost na onome što je bilo prije rata. Nije ni slutio da je rat sve okrenuo naglavačke. Nije mogao znati da je nestalo sve što je generacijama stvarano. Sudbina velikih svjetskih događanja. Kovao je planove kako da ponovo krene u osvajanje života. Mnogo toga je preskočio, mnogo toga nije okusio. Mladost je poklonio borbi, sada je došlo vrijeme da ubire plodove tolikog odricanja.

Sanjao je porodičnu malu mljekaru, čeze i par lijepih konja za jahanje. Svoju budućnost je tu vidjeo u nastavku porodičnog posla u koji je bio počeo uspješno se uklapati. Unaprijediti porodično imanje,

183

razviti započete poslove i biti svoj gospodar. Ideja koja ga je nagnala da odbije i poziv da ode u Mostar i postane pilot. Uzalud su ga pokušavali nagovoriti: „Veljo, beli lebac bacaš iz ruku.“

Ostao je nepokolebljiv, želio je što prije postati „svoj čovjek“.

Bilo mu je dosta opasača, dosta komande, vojska je za ljega postala prošlost.

Vratio se kući u predgrađu Sarajeva.

U italijanskom gradu Faenca, sredinom prošle nedelje, od 27. do 29. septembra, održan je Međunarodni forum posvećen sećanju na represiju i njenoj istoriji, na kome je, kao jedini učesnik iz Srbije, govorio akademik Dragoslav Mihailović, sa kojim o tome razgovaramo odmah po njegovom povratku u Beograd.

– Govorio sam detaljno o Golom otoku, o 40.000-60.000 tamo zatočenih, a pozvao sam se i na bivšeg ministra unutrašnjih poslova Srbije Obrena Đorđevića koji je video upisnik sa imenima 55.000-60.000 golootočana. Pomenuo sam da je u Zagrebu objavljen podatak koji je savezna Udba svojevremeno prosledila republičkoj Udbi Hrvatske o 30.100 zatočenika Golog otoka. Možda to može biti i realno, ali su potrebni i dodatni dokazi – naglašava Mihailović.

– Učesnike je pogotovo zainteresovalo moje kazivanje o naročitom teroru samoprevaspitanja na Golom otoku, koji je značio međusobne svađe logoraša, prebijanja i međusobna ubijanja, čega nije 184

bilo u drugim mirnodopskim logorima, osim možda sada u Gvantanamu, u šta nisam siguran – kaže Mihailović. – Zato je Goli otok bio najstrašniji mirnodopski logor u Evropi – tvrdi naš sagovornik. Na skupu u Faenci, Mihailović je izneo niz podataka o velikoj smrtnosti i o samoubistvima na Golom otoku, o neprekidnom radu u trku, koji je trajao 10-12 sati.

– Za takav rad je potrebna ishrana sa 5.000-6.000 kalorija, a doktor Nikola Nikolić, i sam

golootočki zatočenik, tvrdi da je ishrana sadržala manje od 1.000 kalorija, što je izazivalo brzo propadanje organizma. Prema Nikoliću, u takvim okolnostima prvo stradaju masti, onda se rastaču dugi crveni mišići, pa dugi beli mišići, onda žlezde, jetra, gušterača, potom srce i najzad mozak. Podrobno sam govorio o Nikolićevim zaključcima, a odgovarajući na jedno od pitanja, obavestio sam učesnike da sam o Golom otoku napisao 2.500-3.000 stranica i da je to štampano u Srbiji.

Nije znao da su ustaše mjesec dana prije oslobođenja odvele mu oca Nikolu u Jasenovac. Vispren kakav je već bio, djed je mjesecima prevodio domobrane iz Sarajeva u partizanse jedinice. Bio je glavna veza između partizana i ilegalaca iz grada. Prenosio je informacije, dostavljao lozinke i pronalazio načine da oni koji žele prebjegnu iz okupatorske u oslobodilačku vojsku. Iznenadna uzbuna odredila je njegovu sudbinu. Jedan njemački vojnik prilikom uzbune obukao je šinjel domobrana 185

koji je dobio uputstvo za prelazak u partizane. Na pisanoj ceduljici koja je bila propusnica, bilo je ime: Petričević Nikola.

U tim smutnim vremenima dovoljni da istog dana djed završi u zatvoru. Gestapo je imao uhodanu šemu za takve slučajeve. Nakon „obrade“ slijedilo je ekspresno prebacivanje u Jasenovac. U tom logoru sretni su brzo umirali. Oni drugi su se mučili i preživljavali strašnu golgotu ali samo stotinjak nije imalo fatalni kraj. Takvu sudbinu doživio je i moj djed. Nikada nisu pronađene njegove kosti niti se saznala istina o njegovom nestanku. Kao i hiljade drugih, jednostavno su nestali bez traga. Nikada se nije vratio i ništa se nije saznalo. U zajedničkoj grobnici na Vracama i danas postoji zajednička grobnica, spomenik u kome su posmrtni ostatci sarajevskih

rodoljuba i imena nestalih. Tu je i ime Nikole Petričevića, moga djeda.

Mada su partizani obećali da će minirati prugu i spriječiti deportaciju srba za Jasenovac i mada su stvarno srušili prugu, moj djed nije imao sreće.

Nijemci su saznali da se prema diverzija i voz je krenuo prije planiranog vremena. Zadnja isporuka za Jasenovac iz Sarajeva bila kao i sve predhodne uredno isporučena a sa njom i glava kuće Petričevića. Naknadna eksplozija koja je raznijela prugu možda je spasila nečije živote ali za moga djeda stigla je prekasno.

Nije znao i da su kuće koje su imali, zapaljene. Da je od svega ostalo samo zgarište i mnogo jalove zemlje. Štale su bile prazne, nagorjele i 186

kao aveti stajale ne služeći ničemu. Nije znao da je već tada zaradio veliki minus u očima svoje partije, da je stavljen pod nadzor i da će sve što čini biti budno praćeno. Ostao je madalački duh koji ga je nosio. Uhvatio se hrabro u koštac sa novom situacijom. Nikada nije tako loše da bi se predao. Samo neke borbe su teže. Uputili su ga na školovanje za poštanske komunikacije i kao mlad. Školovan i vispren, lako je savladao i tu prepreku. Otvarala su se vrata svijetloj budućnosti. U vrijeme kada je pismenost bila vrhunsko dostignuće, njegovo znanje bilo je garant brzog napredovanja i velike perspektive. Vjerovao je da postoji uvijek prilika da se pokaže i dokaže prava vrijednost.

„Bio je za koplje ispred i iznad svih.“

Ponos porodice, uzdanica. Neko je morao da stane na čelo kuće. Mada je imao i starijeg brata, njemu je po inerciji i poštovanju svih nezvanično pripala ta dužnost. Preuzeo je odgovornost i visoko uzdignuta čela krenuo u novi svijet koji je i sam stvarao. Pred porodicom Petričević otvarali su se

divni vidici.

Otvarale su se pošte po Bosni i svuda je stizao. Podučavao i sam se uzdizao u vremenu kada nije imao od koga da uči. Život je ponovo počinjao dobijati lijepe konture. Stizalo je vrijeme napretka, ljubavi, uspjeha. Počeo je da razmišlja o osnivanju svoje porodice. Na lice se vratio osmijeh.

Život može biti lijep. Možda i može.

Đavolji posao nije da miruje već da traži načina kako da sve pokvari i kako da u samom

187

začetku uništi dobro. Svako radi najbolje što zna svoj posao. Đavo je nebrojeno puta dokazao svoje stvaralačke sposobnosti. Dolazila je 1948. godina. Na đavolovom licu pojavi se osmijeh. Njegovo srećno vrijeme.

U Siminoj šumi ispod velikog panja od pamtivjeka je postojao izvor. Ljeti kad suša isprazni bunare i većina vrela presuši jedino sigurno mjesto za snabdijevanje pitkom vodom bio je Simin izvor. Snažnim mlazom kristalno čista voda probijala se iz zemlje i niz padinu šume pravila maleno udubljenje formirajući svoje korito. Za vrijeme jesenjih kiša ili s proljeća kada se snijeg topi sa okolnih brda slivala se voda u korito formirano iz Siminog izvora i zajedno nastavljalo put ka centru sela i dalje sve do ušća u rukavac Bosne. S jeseni i proljeća u svom donjem toku potok se pretvarao u pravu malu rječicu pa su se ponekad znale tu naći i zalutale ribe sa ušća. Negdje do kraja školske godine potok bi sasvim presušio i korito bi obralo u visoku travu. Voda je ostajala tek u većim udubljenjima i jedva vidljiv trag vode provlačio se prema ušću. Nikada potok nije dobio ime i zbog toga što je bio jedini koji protiče kroz Dobroševiče i nije nikada bilo sporno o kome potoku se radi. Dovoljno je bilo reći potok i svi su znali da je to Bezimeni potok. Ulivao se u rukavac Bosne u kome

sam naučio da pecam ribu. Lovili bi ponekoga šarana ili linjaka, mada smo najčešće uspijevali uloviti malene grgeče koje bi obično puštali ponovo u vodu. U vrijeme velikih voda rukavac bi se spojio sa svojom maticom Bosnom. Sa prestankom kiša sve bi se nakon par sunčanih dana vratilo u prvobitno stanje.

188

Obilazili smo radoznalo oko nanesenih drangulija nadajući se da je voda donijela neku loptu ili sitnicu koju bi radoznalo zagledali. Bile su to naše prve istraživačke ekspedicije na kojima smo najčešće ostajali praznih ruku. Pomekada bi u pretjeranoj radoznalosti učinili korak više i upadali u vodu. Tada bi promrzli i ljuti prerano prekidali naše traganje. Tačno ispod spomenika palim borcima u drugom svjetskom ratu preko puta škole uz cestu koja polovi selo naslonio se Bezimeni potok. Ljetnim žegama isušeno korito gotovo redovno se počelo puniti sa našim polaskom u novi razred jer to je bilo i vrijeme kiša. U početku stidljivo provlačio se pored nas malen i neprimjetan. Velike kiše mijenjale su njegovu čud kad bi prljavo žuta vodena masa slila se u bijesnom huku i nezaustavljivo nosila sve pred sobom. U svom bijesu potok je pravio i dva-tri velika vira koji su kod mlađih izazivali strah a oni odvažniji gonjeni znatiželjom pratili su njegov trag do samog ušća upoznavajući svaki njegov buk i vir. Vremenom sam se i sam odvažio da prekosim nabujalom potoku. Preskako sam njegove virove, gazio do samog vrha čizama mjerio dubinu najvećeg buka i sve to je bilo kao mala istraćivačka misija. Svaki put otkrivao sam nešto novo i punio se zadovoljstvom jer činilo se da polako ali sigurno krotim taj tajanstveni vodeni put. Samo jednom potok je uzvratio udarac i nova čizma tek kupljene završila je negdje u dubini rukavca Bosne. Sa jednom čizmom na nozi i zlom slutnjom u srcu krenuo sam kući, poražen. Kroz glavu

mi je prošao očev strašni pogled, samo mi je još Bog mogao pomoći i primjenio sam taktiku:

189

„Spašavaj se kako znaš i umiješ.“

Naravno da mi batine nisu mogle izmaći a očeva ruka bila je teška i da nije bilo moje vile zaštitnice u liku majke i sestre fiskulturu sigurno bi preskakao sledećih dana jer nije baš ugodno skinuti se kad je čovjek pun modrica. Poslije toga moja istraživačka misija je prekinuta i Bezimeni potok sam najrađe zaobilazio.

Na samom sjeveru sela na njegovom najvećom brdu nalazila se kuća koja je nekada pripadala mome djedu Nikoli. Velika ćerpićara izgrađena negdje iza prvog svjetskog rata tada je bila imponozantno zdanje jer je osim velikih podruma imala još dva nivoa gdje su poslije djedove smrti stanovali njegovi sinovi. Novo doba iza drugog svjetskog rata promjenilo je način dotadašnjeg života i jedan za drugim Nikolini sinovi su napuštali rodnu kuću i išli bliže gradu. Zadnji je kuću napustio moj otac i po uzoru na braću negdje krajem pedesetih godina moja porodica je prodala staru kuću i prešla u Donje Dobroševiče bliže samom gradu. Tada četvoro djece i sam u potrazi za boljim životom i izvjesnijom budućnosti za svoju porodicu. Iz svog zavičaja nije mnogo ponio ali jedan drveni kofer ljubomorno je čuvao uspomenu na rodni kraj.

Često u časovima nostalgije znao je otvarati kofer i tada se na vrh mogla vidjeti kapa ukrašena zlatnim koncem kojim je neko sa puno ljubavi izvezao stari grb. Ispod kape bile su uredno složene slike, ikona i dokumenta a sasvim na dnu i drvene dvojnice. Neobični instrument sa dva piska i dva reda rupica na

190

dnu izazivao je uvijek posebnu pažnju svakog djeteta. Dvojnice su imale tamnu boju i puštale su

divan zvuk kada je Marko na njima svirao kolo. Na naše velike molbe Marko je svakom od nas samo na trenutak davao sviralu da kroz nju ispustimo par zvukova i već je nestrpljivo druga ruka grabila dvojnice. Sa strahom je Marko pratio sviralo i sa ispruženom rukom jedva bi iščekao zadnji naš pisak kada je uzimao dvojnice, nježno i puno ljubavi polagao svoju sponu sa zavičajem na dno kofera i opraštajući se pogledom od uspomena zatvarao kofer. Iz tog vremena ostala je uspomena na plašljivu djevojčicu Veru koja je na prvi zvuk vjetra bježala u kuću i tu tražila najsigurnije sklonište obično ispod stola ili kreveta. Naša nova kuća nalazila se skoro na obali Bosne i meni je dugo nedostajao onaj pogled kada sam kao na dlanu mogao vidjeti panoramu od Igmana pa sve do Čengić Vile. Ponekad kad smo znali posjetiti stari kraj najčešće da oberemo voće ili pokupimo sijeno znao sam dugo ostati uživajući u jedinstvenom pogledu. Takvi trenuci postajali su sve ređi pa iako je svo zemljište i šuma ostalo u našem posjedu jer otac nije mogao da se lako odrekne onoga što je djed sa mukom stvarao ipak su naše posjete rodnom mjestu postale sve ređe dok se nisam potpuno odselio i gotovo zaboravio na djedovinu. Mnogo godina kasnije novi rat ponovo će moje roditelje vezati za mjesto na kome su proveli svoje prve zajedničke godine života. U prirodi sve kruži pa vjerovatno i sam čovjek.

Godine koje prolaze izmjenile su cijeli kraj i same ljude i jedino što je ostalo isto bio je Bezimeni
191

potok. Kao nijemi hroničar proteklih vremena pamtio je sve i pohranjivao negdje u dubinama svoga ušća. Njegove nabujale vode i dalje su nosile pocjepane pismene radove redovno sa istom ocjenom i dalje su njegova njedra punili tajnim pisamcima zaljubljenih maturanata iako su to obično bivala ona zadnja

oproštajna pisma što su nosila gorčinu dok su ljubomorno za sebe čuvali pisma puna ljubavi. Samo nijedna tajna nije ostala sakrivena tom nijemom stražaru jer i najveće tajne kažu se lakše uz njegov šum.

Vrijeme kad sam i sam bio maturant osnovne škole i pred mene donjelo je iste dileme. Iznenada i bez najave i moje snove ušetala je na samom početku osmog razreda ona djevojčica što se tako panično plašila vjetra. Kratki jesenji dani nestajali su iza obronaka Krstca već nakon četvrtog časa i ta polutama budila je maštu i dva duža pogleda bila su dovoljna da zaikri ljubav. Tada nastaje najteži problem u životu svih petnaestogodišnjaka. Kako od snova i mašte sastaviti rečenicu. Čak i kad tu prepreku riješi treba mnogo hrabrosti i sreće pa to reći. Zato smo morali da koristimo lukavstvo i uz pomoć svih davali smo spomenar našoj simpatiji i od njenih odgovora zavisila je sudbina našeg daljeg nastupa. Otvorene simpatije bila su normalna pojava i većina nas je znala ko je čija ljubav ali rijetko se dešavalo da se to pretvori u „vezu.“ To je u žargonu značilo da se „skontaju.“ ili zabavljaju. Postojala je tada bitna razlika između simpatije i prave veze. Onaj ko je imao simpatiju mogao je to slobodno reći, znalo se da su uvijek u istom društvu a kad se igraju fote

192
slobodno je svako mogao poljubiti svoju simpatiju. Sve to nije bilo dopušteno kad se počne neko zabavljati. Istina da su vrijeme provodili zajedno ali dohvatiti za ruku svoju izabranicu bilo je nezamislivo a ni najveći zavodnici u nadahnutim trenutcima ni kao mogućnost nisu spominjali poljubac. Sve se svodilo na zajedničko stajanje u tajnijem uglu dvorišta gdje su pričali samo užareni pogledi a svaka riječ bila je rijetkost i tada je to bilo neko svakidašnje pitanje: „Koliko imaš časova?“ ili ono najgluplje i najčešće:

„Kad se vidimo?“ Naravno da je svaki odmor bio i svaki novi susret ali obavezno štivo je bilo i maksimum izrečenog. Mnogo hrabrija bila su pisma koja su često prepisivana iz šund časopisa „Čik“ je bio list izmišljen za prepisivanje ljubavnih izjava.

Obavezan kraj takvih pisama bilo je veliko:

„Volim te. Uvijek tvoja ...“

Skoro kao po pravilu to dopisivanje nije dugo trajalo i već nakon velikih izjava ljubavi ubrzo je stizalo i pismo drugačije sadržine i velika ljubav time je dolazila do kraja. Takva pisma nosio je skoro svakodnevno Bezimeni potok ravnodušno u svoje ušće jer znao je da se srce petnaesetgodišnjaka brzo regeneriše i da već sutra čita zaneseno neko drugo pismo puno ljubavnih izjava. Ni moja prva ljubav nije bila bolje sreće i nakon predivnih pisama punih topline i ljubavi dobio sam i ono poslednje koje je završilo u nabujalom potoku. Puna dva dana sam bio neutješno nesrećan ali iskra u oku koja me je gledalo iz druge klupe natjerala me je da zaboravim prošlost i shvatim da je ispred mene nova „velika“ ljubav.

Ponovo su mi dlanovi u blizini drage osobe počeli da
193

se znoje a naboj u vazduhu bio je tako jak da svako onaj ko uspije ukrotiti tu energiju konkuriše da zasjeni sve pronalazke Nikole Tesle. Ponovno sam počeo igrati fote gdje sam ispitivački pratio reakcije svoje izabranice. Samo toga je često znala da od najboljih namjera napravi komične situacije. Ma koliko se svi trudili da Božanina fota poljubi Mišu jer jedina djevojčica koja nije krila svoje simpatije i koja je glasno rekla da je za nju Mišo najljepši i najbolji dječak, bila je Božana ali tada nismo uvijek igru uspjevali voditi željenim tokom. Zato se znalo desiti da Božana mora sva razočarana umjesto Miše poljubiti Željku. Niz obronke Krstca silazio je snijeg, decembar je dan sveo na minimum pa furuna iz ugla

učionice nije stizala ugrijati sve učenike. Treći čas bilo je vrijeme zalaska zadnjih zdraka sunca i tada su iz druge klupe Željkiine oči sjale najače i donosile nemir u moje srce. Negdje oko sredine učionice pogledi su se sudarili i tu visoko iznad svih ostajali zajedno zaneseni i sretni. Samo nastavnici koji su davno bili mladi i koji se nisu mogli sjetiti svoje mladosti prekidali su grubo naša maštanja.

„Neko će na kraju iskrenuti vrat.“

Komentar što nas je vraćao u razred nije ni slutio da prekida najdivnije trenutke koje nosim iz svog školovanja. Taj nebeski osjećaj nemoguće je opisati i ma koliko se svi pisci trudili da prenesu taj osjećaj na papir još nikome to nije uspjelo. Uvijek je nedostajalo baš ono što je taj trenutak činilo veličanstvenim i neopisivim. Iskre u očima nikada nisu našle put do mene niti sam imao snage i znanja da sve što nam se dešavalo pretvorim u nešto više ali

194

kad zatvorim oči i poletim iznad života uvijek negdje daleko u polutama vidim onaj iskričav pogled pun ljubavi. Možda baš to što nikad nisam dobio nijedno pismo niti dokaz da je sve ovo zaista se desilo daje svemu tajanstvenu i veličanstvenu draž.

„Imao je zelene, prodorno ledene oči. Nekada su vjerovatno bile tople, nažalost tu toplinu nisam nikada upoznao. Prije nego sam stigao da uhvatim taj topli pogled život je od njih isklesao kamen i ostavio za cijeli život. Biti iznad ostalih, stršiti znanjem, izgledom i svim ostalim, to je usud tvoga oca.“ Pola vijeka iza ovih dešavanja govorio mi je o mom ocu, dobri Boško Stanišić, živa legenda Sarajeva i veliki zaštitnik moje porodice.

„Nije ličio na svoje okruženje. Izdvajao se u svakom pogledu. I bio je mlad. Ubila ga ljudska zloba.“

Bolju definiciju i ljepši opis za svoga oca

nisam mogao poželjeti. Sa tako malo riječi, cijeli jedan život je bio odslikan kao na dlanu. Divio sam se uvijek ljudima koji su vladali rečenicom, ljudima koji znaju šta žele da kažu i da to sažmu u tako jasnu sliku da i onome ko ne želi bude jasno o čemu govori. Nije bio jedini koji ima visoko mišljenje o mom ocu. Bez izuzetka, stare komšije, muslimani koji su došli na sahranu i na sve ostale obrede vezane za očevu smrt su govorili:

„Budi ponosan. Imao si oca za primjer.“

„Aferim, takvih više nema u komšiluku.“

Znam da su iskreno govorili. Životom i djelima su potvrdili da tako misle. Bio sam ponosan. Kroz sva 195

burna vremena lik i život moga oca su samo dobili na cijeni. Znamo da se u smutnim vremenima mnogi ponašaju kako ne dolikuje ili kako nikada nisu mislili da će postupati. Kada prođu ta zla vremena mnogi se stide svojih postupaka. Imao sam sreću i privilegiju da kada su sva luda vremena prošla, moja porodica nije imala nijedan razlog da se zastidi. Naprotiv, bili smo ponosni na svoje postupke. Otac kao glava porodice Petričević, bio je najsvjetliji primjer takvog ponašanja.

196

XXI

Moj Pero je retko otvarao dušu i zato nisam voleo da ga prekidam kad bi posle mučnih priča o svom ocu nastavljao da prosipa svoje misli i dileme o svemu.

U ova tmurna, izazovna nova vremena, kad je djavo zadobio mnoge divne i primamljive oblike, najviše je i mene i Peru mučilo teško opstajanje porodice, nestajanje porodične topline, okupljanja,

nestanka pravih i dugih ljubavi, usamljenost modernog čovjeka koji traži sebe do svojih poznih godina, živi od izgovora i nametnutih površnosti, uvezenih iz „naprednijih“ zapadnih civilizacija. Doba cinizma. Otuđenost ima svoja mnoga lica, a nadje se i u onom najdivnijem i najprirodnijem odnosu između majke i deteta, materinstvu.

Znam da je Pero majku jako volio, ali nije se libio da kaže da na Balkanu postoji sindrom 'tiranije materinstva'. Materinstvo je svijesna odluka današnjih žena, i nikada čini se one nisu bile više zbunjene i opterećene svojim višestrukim ulogama, nego što je to na Balkanu u dvadeset prvom vijeku. I nikada djeca nisu bila veći projekat i veći teren za ispunjenje samoljublja, nego što je to u takozvanoj „modernoj porodici“. To se vidi na svakom koraku! Svako ko šeta gradom vidjeće kako lako trgovci odgovaraju tom 'roditeljskom nagonu i porivu' i lako prodaju san o divnom roditelju. Trgovina potrepštinama za djecu je uspješna privredna grana i 197

sve „kvalitetno“ za djecu se mora kupiti u najboljim radnjama. I loše plaćen radnik štedeće za markiranu majku djetetu. Djeca i njihove primarne potrebe su postale zakon. Zaljubljujemo se u svoju djecu, jer se kao narcisi ogledamo u njima, slikamo ih i divimo im se neuki, u nedostatku prave ljubavi šire porodice, one ljubavi što se od baka i djedova prenosi na roditelje, a od roditelja na mnogobrojnu djecu. Mi se zaljubimo u jedino svoje dijete i ponovo živimo neispunjenu ljubav svojih roditelja, negde na više stotina kilometara od rodnog kraja. Svaka markirana roba i svaki i površni razvoj djeteta, pretvara se u punjenje naše duše, toljenje one iskonske gladi za snevanom pravom ljubavlju.

Šta je prava ljubav? Pero je to znao: prava ljubav je bezuslovna ljubav, briga za drago biće i

njegov razvoj i slobodu. Slobodu ličnog izbora. Znale su naše bake, a zaboravile naše prezaposlene i televizijom vaspitavane žene. Strah je najveći neprijatelj ljubavi!

Naša generacija doživjela je zato, sasvim slučajno, tiraniju materinstva. U tom grču za veličanjem porodice, jer ona propada, materinstvo je postalo novi zakon. U osnovi porodice, sa rođenjem djeteta, rađa se ogroman roditeljski strah. Da se dijete ne oznoji, pa prehladi, pa dobije virus, pa da ne padne, da se ne opeče, da ne dobije jedinicu u školi, pa da slučajno ne okrvavi koleno u sokaku, da ne padne razred, da se ne uda ili oženi sa nekim ko nam se ne svidja, pa da ne ostane bez posla, da ne puši, pije, da se ne kocka, da se ne drogira!!! Užasi današnjice opsedaju roditelje i oni posežu za uzdama
198

i uzicama kojima vezuju djecu, zamene ljubav za kontrolu, a ta spona ima dva kraja.

Majka je oduvjek bila simbol žrtvovanja za svoje potomstvo. Žene su pribegle tom zabranu i modelu žrtve, jer im današnje društvo ne daje drugi izbor. Taj stid i grč za dokazivanjem kao majka, žena je dobila zbog emancipacije. Pogođena je 'jednakim' pravima, umjesto jedne obaveze – da neguje potomstvo - sada ima dvije: i da neguje potomstvo i da se postara za egzistenciju, to je čini rastrzanom, poljuljanom i nekad podstiče osećanje krivice da za djecu dovoljno ne čini, u njoj se sve buni i dijeli! Materinstvo je na ispitu: da li je žena koja radi i uspešna je u svom poslu, dobra majka? Da li je žena koja šalje dijete u vrtić dobra majka? Da li je žena koja se razvede od nasilnog muža - dobra majka? Da li je žena u osnovi po svom ženskom rođenju dobar roditelj ili to može biti i otac, pa makar i homoseksualac?

Svako se za odgovore snalazi kako umije,

nema forme, nema šire porodice, tetke, ujaci, stričevi, babe , dede... da nas neki uzor vodi. Moramo da tumaramo i pronalazimo svoj put ljubavi, a strah od nepoznatog hoćemo da prevazidjemo čitajući površne novinske članke i recepte za srećan život: ' 5 razloga da ga ostavite' , ili ' 10 uslova za srećan brak'' ili ' 11 i po načina da upropastite vaše dijete'' Vapimo za tim konačnim odgovorima, makar konačnim brojem odgovora, a plašimo se slobode koja nam daje beskonačno mnogo izbora, ali i 199

odgovornosti! Zaboravljamo da nismo sami, da su i naša djeca ljudi, da možemo i njih da oslušnemo! U svakoj porodici dolazi do prelamanja starog i novog i sve ono što je povezano sa materinstvom dobija novu naglašenu notu i preispitivanje. Onda svaki postupak prezaštićivanja djece pere savest roditelja: otac pušta majku da se ona nametne cijeloj porodici, misleći da čini dobro. Majka prezaštićuje djecu, pronalazeći tako ravnotežu svojih frustracija. To se reflektuje na djecu, jer je sve dozvoljeno majci, čak i da djecu otudjuje od oca.

Kao rezultat, dobijaju se nesamostalna i neispunjena djeca, isfrustrirana majka koja se i u poznim godinama bori za svoju ulogu majke i optužuje druge za svoju ulogu žrtve, izfrustrirani odbačeni muž i otac koji teško sebe može da pronadje, jer mu je oteta uloga lidera, onog koji zbrinjava porodicu, svi su žrtve.

Biti žrtva, za ženu postaje stil dominacije i manipulacije drugima oko sebe. Pero i ja se smejemo kada on priča kako je jednom ušao u stambenu zgradu u nedelju prije podne, kad majke sređuju stanove, očevi prate tv program, a djeca pišu zadaću, i iz svakog drugog stana se čuje majčin povišen ton: ' Ja se za sve vas žrtvujem, a vi to ne cijenite, meni niko ne pomaže!' Djeca odrastaju pod pritiskom i

prevelikom dominacijom zaposlene majke koja se u kući samo priprema za život i vreme provodi sa papilotnama na glavi, kako bi pred koleginicama u ponedjeljak imala frizuru! Ona nema svoj život, samo tuđe živote i brige.

200

Očevi se povlače i traže ljubavnice, a žene nemaju hrabrosti da sebi kažu: ' Da! Ja sam dovoljno dobra majka iako sam zaposlena žena, iako nije svaka čipka popeglana, iako prozor idealno ne cakli, iako su sudovi ostali neoprani, iako djeca dobijaju loše ocene, iako moj život ne liči na naslovne strane bazara i kataloga!"

Nemaju, jer je taj model još nov, iznudjen i nametnut, neutaban, nerazradjen i mlad. Željeti unapredjenje, lični razvoj, za ženu je majčinski grijeh, a savjest mora da se opere punjenjem samoljublja putem pretjetrane žrtve, žrtve koju neko mora da ' plati' .

Društvo podstiče ženu na ' žrtvu' i ona se priklanja opštem trendu. Muškarci su često isključeni, jer žena preuzima vodjstvo i sve na sebe, jer ' ona bolje zna' , a on? ' On se ne upušta, gleda utakmice i igra komjuterske igrice, postaje nepotreban!" na to se žale zaposlene žene i majke uz jutarnju kafu koleginicama.

Tiranija materinstva čini djecu u poznim godinama zavisnim od majke, čini same majke izgubljenim kad ta faza njegovanja i brige o djeci prodje. Ostaje ogromna praznina, a kasno je da se pronadje suština, i sopstveno biće, ono bespolno dijete u sebi koje bi da bude priznato i voljeno samo po sebi, takvo kakvo jeste.

Naravno da su za sve ' krivi" oni najbliži.

Posebno muž koji se u vrijeme zapostavljenosti okrenuo nekim drugim aktivnostima. Sport, ribolov, lov ili društvo, alkohol, kocka... Svi za svoje postupke

201

imaju opravdanje i krivce nalaze u drugima. Lako je pronaći razlog. I svi su u pravu ako gledamo iz njihovog ugla.

Kada istu priču govori otac, priča ima drugu dimenziju. Sklad mladog bračnog para, ljubav sa kojom su ušli u brak, bila je velika kao i njihove želje. Kao i uvjerenje da će tako biti cijeli život. Sve je to moralo doživjeti transformaciju dolaskom na svijet djeteta. Do tada jedini medij njene ljubavi postao je drugorazredna sfera interesovanja. Tek kada sve poslove završi u kući, kada uspava dijete i onako umorna, iscijeđena legne kraj njega, ljubav koja je do juče plamtjela nije se mogla prepoznati. Tek blijedi obrisi onog plamena koji je nosio njihov život. Osjetio se zapostavljen, ponekada i odbačen. Zaboravljen. Izgubio je svoj prostor, izgubio svoj značaj. Morao je da čeka, ali neka, to je sve zbog djece!

Tiranija materinstva tjerala ga je da sve češće izbiva iz kuće, sve češće potraži utjehu i ljubav na drugoj strani, samo da ne poremeti njegu djece u kući! Polako ali sigurno muž i otac je postajao stranac u svojoj kući. Muška nepokornost, potreba da održi svoje stavove po svaku cijenu, unosila je nemir i razdor u porodici. Nije želio da se mijenja, mijenjaju se samo slabići. Ako je krivo rastao, neka krivo i umre. Zar da pogazi ponos, da prihvati da ga svaki povjetarac savije. Ne može dozvoliti da izgubi svoje dostojanstvo, da izgubi samopoštovanje. Muškarac je matiran u današnje vrijeme i u nemogućnosti da ostvaruje svoje iskonske porive za zaštitom i korišćenjem svoje snage, sputan u okvire jednakog

202

društva, gde se njegova snaga ne može da razmahne.

Zato u poslednjoj generaciji, imamo u porodicama često dvije majke, majku i oca koji iz

želje da bude divan otac, kopira ulogu majke, jer biti pravi muškarac u moderno vrijeme je često nemoguće.

Pokušavajući da djecu zaštititi od svih udara života, roditelj, tražeći odgovore na njihova pitanja na koja ne zna i ne može znati odgovore, stvara zavisnost sve do edipovog kompleksa. Podiže zid koji štiti djecu od udara ali taj zid ne dozvoljava djeci da postanu samostalni, da dišu punim plućima i da se ostvare kao pojedinci. U nedostatku ličnih izazova, roditelj svoje ambicije prenosi na djecu!

Žalosno je vidjeti muškarce sa četrdeset ili pedeset godina kako bespogovorno slušaju majku i ostaju neoženjeni, žive u roditeljskoj porodici, neostvareni kao ličnosti. To je živi dokaz tiranije materinstva, zakona pretjerane roditeljske brige za djecu, pretjerane pomoći djeci i preteranog vezivanja djece za roditelje.

Obično su to „dobra djeca“, osobe koje odišu dobrotom, navikli da pred autoritetom i roditeljem budu pokorni, jer nemaju zamjerke – neko im je sve savršeno učinio i dodao, uradio i odlučio najbolje umesto njih! Kako to zamjeriti! Kako zamjeriti predobroj majci koja je sebe žrtvovala za potomstvo, podčinila svoj život materinstvu do svojih poznih godina? Kako zamjeriti ocu što je podlegao tim majčnim težnjama? Kako zamjeriti bilo šta što smo

203
dobili ' na tacni' ? I kako ne očekivati u svojoj porodici da se buduća žena postavi kao žrtva?

Virus tiranije materinstva, prenosi se s koljena na koljeno. Slušao sam jednog prijatelja, kaže: raskinuo sa djevojkom jer nije htjela da isprži doručak, pa zar da takvu oženi? Zar da uvrijedi majku što mu doručak sprema već 40 godina, neko mora preuzeti to. Jeste da je nezaposlen, ali žensko je žensko, a muško je muško. Nije žensko ako ne

spremi doručak, nema veze što je ona zaposlena, ali ljubav nestaje bez maminog doručka!

Neke žene pristale su na to i svjesno igrale do kraja svoju ulogu majke, i od 'tiranina' jednog dana postale sopstvene žrtve. Znamo ih, to su one žene što ostaju same, sa ogromnim praznim prostorom u duši, prostorom koji nisu na vrijeme ispunile skrećući pažnju sa već odrasle djece, prostorom za sebe!

Suva grana, osušeno ognjište, bez prijatelja, druženja, hobija, životne radosti. Svaka stara kuća na Balkanu, čini se kao da krije po jednog 'roba', jednu osuđenicu, vezanu za kuću i okućnicu. 'Stara majko, pa što ne odeš u banju ili u goste kod unučića? Što ne izadješ u šetnju?' Često mladi pitaju 'Pa ko će da pazi na kuću, sine? Ko će da ispeče neki kolač ako neko naidje? Ko će dvorište od lišća da počisti?' Zbog čega i zbog koga, ne znaju da kažu. Ionako niko neće doći, djeca su se otrgla, brakovi raspali, komšije otudjile, rodbina pogubila po bijelom svijetu. Slika krhotina porodice je ono što još puni dušu stare majke.

204

I tako u krug, asimetrija porodičnih odnosa, narušena emancipacijom žena i jednakošću polova, potrošačko društvo koje njeguje samoću da bi svi sebi posebno kupovali sve, sve te tekovine modernog društva, napravile se neravnotežu koja će se kao more talasati još nekoliko generacija, a na našem starom – novom Balkanu je svako talasanje jače i temperamentnije, tu se talasi sudaraju sa svih strana i prave vrtloge kao nigde u svijetu.

To će trajati sve dok se konačno ne formiraju nove uloge i novi modeli ljubavi i porodičnih odnosa, dok ljudi ne pronadju sebe u realnosti odnosa u kojoj nema potrebe za žrtvom i nema potrebe za nadoknadom žrtve. Ljubav će se onda prestati poistovećivati sa materinskom 'žrtvom'. Tada će

svaki dom obasjati novo svjetlo: majčin veseli osmeh, nema nervoze, nema zamora ni brige, ništa ne toli dušu u porodici kao kad majka veselo pjeva! Ništa ljepše od voljene žene, ništa ljepše od ljubavi žene!

E, moj Pero!

Slušao sam duge i „važne“ priče od kojih nisam ništa shvatao. U takvoj porodici, gdje majka i otac vode svoje borbe, gdje je gubitak prostora katastrofa, normalno je da nastrada i biva ' ugušen' najslabiji.

Pero je bio najmlađe dijete u porodici.

Predodređen da bude gubitnik. Gubitnik, jer nisu znali ono što je Pero vrlo rano shvatio. Ostao je da pokuša pomoći, balansirati između čekića i nakovnja. Primao je udarce, nadajući se da svaki udarac po njemu

205 sačuvao je nekoga od onih koje je najviše volio.

Njegovo tolerisanje u želji da spasi sve oko sebe vremenom je poprimalo dimenziju mazohizma.

Kretao se između članova porodice kao sijenka, svakome dajući ono za čim žudi, svakome govorio ono što želi da čuje. Nije disao, nije postojao.

Lijepo je činiti da se ljudi osjećaju lijepo.

Posebno ako su to oni koje najviše voliš. Vidjeti sreću na licima onih koji te okružuju postala je njegova vodilja.

Peri nije ništa bilo potrebno, ali baš ništa! I

kad bi ga pitali: ' Šta želiš Pero?' - dugo bi po svojoj duši iskreno prebirao, razmišljao , prisećao se najranijih dana pre nego što je u sebi suzbio poslednju ličnu sebičnu želju! Pero više ništa za sebe nije želeo!

„Važna je ljubav. Cijena nije bitna“

Znao je da kaže svoj moto kome je ostao vjeran cijeli život. Ostao je u porodici sve dok mu roditelji nisu umrli. Greška ili ne, njemu nije bilo

važno. Želio je da svojim postupcima nikoga ne povrijedi. Znao je da njega , pravog njega, niko ne primjećuje i stvarno ne vidi, znao je da njegovu toleranciju niko ne cijeni, da za njegova osećanja niko ne mari.

Priznanje nije ni tražio. Vjerovao je da sve jednoga dana stiže na naplatu. Ako ne stigne da naplati on, ostaju njegova djeca, time nagrada postaje veća.

„Imaš samo ono što si dao drugome.“ - Ono što su drugi ponjeli o tebi.

206

Svi smo subjektivni. Samo postoje dvije vrste ljudi. Davaoci i primaoci. Pero je bio eklatantan primjer davaoca. Vjerovao sam da život iznjedri poneki dijamant života. Dijamant kao savršenstvo prirode. Pravilan oblik izbrušen sa svih strana. Bez i najmanje nepravilnosti. Ako postoji ljudski dijamant onda je Pero bio najbliže tom zamišljenom liku. Gledao sam ga sa neskrivenim divljenjem. Podnositi sve bez traženja krivca.

„Nikada niko nije kriv. Svi imaju svoje razloge.

Život je samo posljedica.“

207

XXII

Nova vremena donose nove navike, svi pokušavaju da se bave samo profitabilnim stvarima. Potrošačko društvo, demokratija, ljudske slobode. Danas je veći problem zgaziti psa nego ubiti čovjeka. Za pse postoji zakon. Postoji azil, obaveza društva da se stara o psima beskućnicima. Predviđeno je da azil ima i prijemnu sobu, sobu za boravak, kupatilo, sobu za feniranje. Gotovo da čovjek pozavidi psima lutalicama. Tako bar stoji u zakonu.

Homoseksuaci su povlaštena klasa, imaju svoje emisije u udarnim terminima. Kažu plaćaju porez. Znam da je i moj otac bespogovorno 84

godine plaćao porez i nikada se nije pojavio na televiziji. Imaju svoju paradu ponosa. Pravo da se žene i usvajaju djecu. Čiju djecu? I šta će ta djeca sutra biti. Imaju li ta djeca pravo izbora da budu normalna ili „privilegovana“. Pomislim ponekada da je svijet zalutao, upetljao se u kućine svojih nemogućih želja i kompromisa. Priroda je uvijek pronalazila najbolja i najlogičnija rješenja. Samo daleko smo mi (ili oni koji odlučuju) od prirodnih zakona, daleko od logike koju nam bespomoćno nudi naša planeta Zemlja. Sve je svedeno na šuškanje zelenih novčanica i na pravila koja one nameću. Gdje vodi ovakav put, svako ima svoj odgovor.

Zaštita čovjekove sredine je u srcu svih interesovanja. Bar tako se deklarativno izjašnjavaju svi na našoj planeti. Disciplinuju sve koje mogu (čitaj 208

male, poslušne, nebitne) u želji da za njih (moćne i nedodirljive) ostane više prostora da mogu nekontrolisano i bezobzirno raditi šta žele. Naravno, sve u službi već pomenutih zelembaća. Ambalaža, izduvni gasovi, (priznajem i meni se desi da nekontrolisano ispuastim gasove, kriv sam, priznajem, pokušaću kontrolisati oslobađanje svojih izduvnih gasova), zdrava prfoizvodnja hrane. Zdrava prirodna sredina, briza o vodama, šumama, zemljištu. Priča koja se tako lako pije. Priča za koju se lako zalijepiti i u koju je lako povjerovati. Samo od djetinjstva sam naučio lekciju. Najslađa je šarena laža. Kako postajemo stariji ništa se u principima ne mijenja. Samo se mijenjaju forme i oblici obmanjivanja ciljane grupacije.

Čudo, svaka sitnica se stavlja pod lupu. Da zaštitimo floru, faunu, ružu vjetrova. Mravi, pacovi, bube, mušice i sitni glodari nesmiju trpjeti cijenu napredka čovječanstva. Za sve treba studija izvodljivosti, proračuni, elaborati. Da bi postavio kiosk

svaka mjesna zajednica mora dati svoj stav, svaki građanin mora se izjasniti kako će to uticati na životnu sredinu i dati saglasnost za takvu aktivnost. Moje neznanje dovelo me je do toga da sam na seminaru organizovanom na visokom nivou od predstavnika velikih zemalja naivno postavio pitanje: „Shvatam tu priču oko kioska. Zanima me da li i za druge aktivnosti i veće pomjeranja u atmosferi ili na zemljištu potrebno je imati ekološku saglasnost“ „Naravno, apsolutno za svaki projekat neophodna je ekološka saglasnost.“

209

Bio sam zbunjem

„Baš me zanima da nam pokažete ekološku saglasnost, studiju uticaja na životnu sredinu kada su bile velike aktivnosti poput Milosrdnog anđela, njegov uticaj na floru, faunu, miševe i na ružu vjetrova. Da li su mjesne zajednice i građani dali saglasnost na te aktivnosti?“

Zzzzzzzzz

Jedna muha je dosadno kvarila tišinu.

Bila je toliko glasna da je samo njeno zujanje čulo se u zaprepaštenoj sali.

Gledali su u mene kao da sam ja bacao bombe sa osiromašenim uranijumom.

„Odgovor ćeš dobiti na pauzi koja upravo sada počinje.“

Vanredni prekid predavanja o tako važnoj disciplini većina je jedva dočekala za izlazak na čist vazduh i odmor od smarača. Sa osmijehom sam čekao da mi mudre glave ponude razumno objašnjenje za moje dileme.

Uskoro mi je prišao „vođa parade“ i bez uvoda upitao:

„Znaš li ti koliko sam ja plaćen da serem?“

„Zar da mi rušiš seminar svojom zajebancijom?“

Pogledao sam ga i vidio govno.
„Nisam dovoljno plaćen da slušam tvoja
sranja.“

Ustao sam i napustio seminar.

210

Znao sam da je vrhunsko umjeće svoja govna
prodavati kao svetu vodicu i nisam bio pretjerano
iznenađen takvim objašnjenjem. Nekome ništa nije
sveto.

Znam da postoji pravilo da se šut i rogat se ne
bodu. Znam da postoje tabu teme. Znam da postoje
velike zvjerke i miševi. Samo ponekada lijepo je
seronji reći da je seronja.

Jednostavno nisam odolio izazovu. Ko zna
kada ću i da li ću uošte više ikada imati takvu šansu.

Zločin bi učinio prema sebi da nisam tako reagovao.

Politika je na velika vrata ušla u naše živote.

Mnogi su tu vidjeli svoju životnu šansu. Prava
profesija za sve koji traže „hljeba bez motike“.

Osnovno je bilo da potencijalni političar ispunjava par
opštih uslova koji su potrebni za početak karijere.

Političar nikako nesmije biti gadljiv, mora imati dobar
želudac i da može da gleda u oči svakoga dok sere.

Odnosno dok daje obećanja. Taj osnovni uslov bio je
prag koji određuje dobrog političara od drugih.

Ukoliko se desi da uz osnovni uslov zna da palamudi
i zadrži pažnju stada, političar ima veliku šansu da

postane čoban. Vremenom čoban sakupi dovoljno
ovaca ili druge stoke i postane političar od karijere,

imena i funkcije. Novo vrijeme nametnulo je mnogim
dobrim stručnjacima dilemu da li da nastave solidnu
karijeru u svojoj struci ili da grade karijeru političara.

Politika je droga, porok kao i svaki drugi samo mnogo
jači koji traje cijeli život. Sve je postalo politika. Borba
za glas. Glas koji će omogućiti vladavinu pojedinca u
ime demokratije. Postati Glavni Mačak bar jedan

211

mandat. Sve je podređeno tom cilju. Priča obično ima prepoznatljiv scenario.

Godinama slušamo kako je onaj Glavni Mačak, što vlada našim torom, jedini krivac za sve naše nevolje. Kriv je i što je u njegovom toru vječni glib, što niko ne poštuje tuđu teritoriju, što se stoka otima za svaki zalogaj, što nikada nije ni pokušao da napravi red. Da se zna ko kosi a ko vodu nosi. Kriv je što je glavni, kriv zato što mu je sve dato a on ništa ne vraća. Kritikovao ga je i olajavao ne samo njegov tor već su priče o njemu kao negativcu otišle tako daleko da se o njegovoj sudbini počelo pričati i u Velikoj šumi. Gospodar šume morao je intervenirati da malo primiri razularenu stoku. Imao je Glavni Mačak i pozitivnih strana, vjerovatno mnogo kvaliteta koji su ga sa pravom izdizali iznad obične stoke. Samo stoka je stoka. Sitna stoka koja koja zuji kao muva bez glave, koju ne možeš uhvatiti ni za glavu ni za rep, priglupa stoka koja za svaku glupost mora naći dežurnog krivca. Koga da okrivi sitni miš što je donio kući malo sira. Naravno Glavnog Mačka. Koga da okrivi što na uspijeva zadovolji prohtjeve i želje svih koje mu je majka priroda natovarila na leđa. Ko može biti odgovoran za loše stanje u toru, za katastrofalno stanje higijene i prehrane. Koga okriviti za sve pehove, slabosti, traume i nevolje sa kojima se bore iz dana u dan. Neko je odgovoran i za inertnost, za šugav dan i loše vremenske prilike. Ko može biti kriv za bolesti, devijacije, za drskost da obični pijetao zaskoči pauna. Postoji još razloga milion i za sve je kriv, naravno, glavom i bradom, Glavni Mačak.

212

Svake četiri godine stoka bira svoga vođu.

Traži se predvodnik krda. Svake četiri godine oni što se takmiče za titulu Glavnog Mačka se ubiše dokazujući da su upravo oni rođeni za tu ulogu i da

samo oni mogu valjano nositi to strašno, odgovorno i časno mjesto lidera njihovog malog tora. Svi znaju šta nije dobro, svi znaju prava rješenja, svi znaju sve. Svake četiri godine se sitna stoka „ubi“ od zaklinjanja u novu stranicu u istoriji, zaklinje se da nikada više neće birati takve vođe. Zaklinje se da će je voditi pamet i logika. Stoku?

Da će se njihov tor povećavati, da će sve voditi razum a ne nagon. Svi tih dana pričaju bajke. Bajke su uvijek bile priče za malu djecu. Samo male djece i onih velikih koji nisu nikada uspjeli odrasti ima taman toliko da popiju svaku bajku. Stoka.

Kako se primiću dani izbora stoka se uskomeša, posvađa među sobom, podjeli u svoje obore, svako priča svoju bajku i svako vidi sebe kao Glavnog Mačka.

Međutim taj zanos i euforija brzo splasne kada se pogledaju u oči i vide da nemaju nikog ko podržava njihove snove, nikoga ko bi povjerovao u njihovu bajku. Brzo shvate da nisu uspjeli da se izvuku iz gliba u kome žive cijeli život. Borba se sve češće čini besmislenom i polako se počne shvatati da i nije baš lako biti vođa tora.

Priča o Glavnom Mačku se mijenja, postaje tolerantnija, blaža pa i blagonaklona. Mjesec pred izbore niko se ne sjeća kako je proživio zadnje četiri godine, svi razmišljaju kako da iskoriste trenutak da

213
dobiju svoj komad sira. Miš kada ogladni za komad sira daje sve. I tako Glavni mačak do dana izbora ponovo postaje jedina opcija za izlaz iz sadašnjeg gliba. Postaje jedina nada da neće biti gore, o boljem niko više i ne razmišlja. Mišljenje se promijenilo? Zbog komadića sira, zbog jednog trenutka zaborava? Zar je to moguće? Zar se ne sjećaju onoga od juče?

Miš ima memoriju koja pamti samo četiri

minuta. Pametnima taj podatak je dovoljan. Moj dobri djed Risto, Bog dušu da mu prosti, bio je divan, plemenit, mudar i dobar čovjek. Volio je životinje, volio je svu stoku ali je posebno volio ovce. Ovce su stoka sa posebnom logikom, znaju da slušaju slijepo. Znaju da isključé mozak i prepuste svoju sudbinu svome vođi. Samo ponekad ovce bi se uznemirile, pred kišu ili kada navale stršljenovi. Jedino tada ili kada zavlada velika glad, stado se uznemiri, zaobada i dođe do granice haosa. Taj haos kratko bi trajao. Djed je znao za jadicu i spremno bi dočekao takav trenutak. Mudar, kakav je već bio u džepu je uvijek imao spremnu šaku soli. Zavukao bi ruku u džep, izvukao malo soli protrljao u ruci i uzviknuo:

„Prrr, so, prrr, so, so.’

Ovce bi prilazile, lizale ponuđenu ruku i sretno mljackale jezikom. U očima se vrati blaženi sjaj i ubrzo bi se čulo zadovoljno blejanje. Kako je djed Risto vješto vladao ovcama. Znao je sa stokom. Ovcama moraš dati soli.

214

XXIII

Svako pokušava kroz život ići linijom manjeg otpora. Ta linija nije uvijek u skladu sa etikom i moralom i samo časni ljudi mogu odoliti iskušenjima da na tuđem zlu grade svoje dobro. Mjesni četnik iz drugog svjetskog rata, jajara i sitni doušnik Neđo Oplakan (kako mu samo prezime pristaje), pokušavajući da dobije naklonost novog režima, otkucao je moga oca Veljka Petričevića 1948. godine tadašnjoj udbi da naginje rusima.

Prema njegovom iskazu tvrdio je da je otac rekao da je Rusija dvadeset puta veća od Jugoslavije, da nikada nije napala na našu zemlju i da se to sigurno neće desiti. Još je tvrdio da je Rusija oslobodila skoro cijeli svijet i da je to slobodarski

narod. I to je bila njegova greška. Partija mu nije mogla oprostiti taj grijeh

Ovo je bio krucijalni dokaz da je moj otac inforbiroac i da je rusofil. Nikada nije osuđen, nikada nije dobio nikakvu presudu, nikada niko nije rekao da je kriv za bilo šta. Imao je blistavu, gotovo savršenu prošlost i to je bilo nesporno. Nesporno je bilo i njegovo ponašanje u ratu i poslije rata, kao i njegov boravak na Golom otoku od tri godine. Revidirao je stav, ma šta to značilo, priznao da je pogriješio (mada nije znao šta) i po savjetu kuma Dušana isljedniku iskreno priznao da se kaje da je kazna bila djelotvorna i da je postao „novi čovjek“. zavrijedio je da dobije šansu na novim radnim pobjedama koje su 215

čekale mladu državu. Kada se napokon vratio, dobrovoljno se prijavi na radnu akciju gdje je ostao godinu dana kada je završio u bolnici zbog iscrpljenosti i neuhranjenosti. Gromada od čovjeka koji je sve do smrti imao oko 90. kilograma u bolnicu je otišao sa 46.

Kada je završen prvi ljudski vijek postalo je sasvim jasno da je život veoma težak. Ta istina vremenom se samo potvrđivala i mudre glave su se dale u potragu da bar riječima ublaže takvo stanje. Jedna od spasonosnih ideja bile su utješne misli. Prva utješna riječ bio je pozdrav. Danas je to stvar vaspitanja i kulture, ali prvobitna funkcija nije izgubila ništa na aktuelnosti. Dobardan, dobro jutro ,dobro večer kao i sve varijacije na temu svi bezbroj puta izgovaramo. Istina o tome kakav je zaista dan, kakvo je naše duhovno i fizičko stanje ništa ne mijenja u pozdravu. S utješnim mislima se budimo, živimo i liježemo u krevet. Laku noć. Kada prva utješna misao bude prihvatpena, to je samo početak jednog niza bez kraja. Uz pozdrav ide i pitanje: Kako si? Ovo pitanje otvorilo je mogućnost za novu utješnu

misao. Odgovor koji redovito glasi: dobro, niti dopiredo bilo koga, niti ima bilo kakvo značenje. Riječ dobro je jedna od najorginalnijih utješnih misli jer ima dvojako značenje.

Naime, prijatelju uvijek bude drago da čuje ovakav odgovor, a neprijatelju može da bude samo krivo.

Ponekad razgovor dotakne i ozbiljne teme, samo što i tada utješne misli ne gube bitku. Nema
216

problema, biće bolje, ko zna zašto je to dobro, svako zlo ima svoje dobro - samo su neke misli koje otupljuju oštricu svakom ozbiljnom razgovoru.

Prednost je u tome što se svaki problem relativizira, a odgovornost snosi neko drugi, tvorac utješnih misli.

Niti jedan problem nije riješen utješnim mislima, ali život je težak, i mala laž i sitna prevara, koje smo svi svjesni, bar na trenutak nas odvaja od teškoća svakodnevnice.

Biće bolje. Možda i neće, ali lijepo je nadati se. Kada se moj otac konačno malo oporavio, vratio iz mrtvih, dobio je novu priliku za novi početak. I to baš doslovno, novi početak. Krenuo je od nule. Dali su mu kramp i lopatu i zaposlili u građevinskom preduzeću Sigma. Mješao je malter, prenosio vreće cimente i bio irget majstorima.

Shvatio je da mora krenuti u borbu za svoje mjesto. Polagao je razred za razredom. Imao je „sreće“. U to vrijeme direktor osnovne škole u Dobroševićima bio je Vojo Zečević. Izuzetan čovjek, pedagog i motivator. Osim što je od male i zapuštene škole stvorio respektabilno zdanje koje i danas ni za dlaku nije izmijenjeno osim što je naziv škole promijenjen i što je fasada načičkana imenima šehida poginulih u posljednjem ratu.

Vojo je shvatio da mora zaostalu sredinu pokrenuti iz njene učmalosti, pokušati opismeniti

stanovništvo. Uveo je i tečajeve za žene. Tražio one najbolje da uputi na dalje školovanje. Prvi iskoraci u tom polju i svi pozitivni efekti vezani su za ime Voje Zečevića.

217

Došavši u Vojine ruke otac je brzo završavao razred za razredom. Znao je za godinu završiti (ponovo) tri razreda. Prva velika pobjeda bila je završetak osam razreda osnovne škole. U periodu između dva svjetska rata osnovna škola je trajala četiri godine. Tako je ni kriv ni dužan otac završio osnovnu školu i prije i poslije rata.

Znao je da je i malo napredovanje u poslu vezano za taj uspjeh. Odlučio je da nastavi školovanje. Radio je u građevinskoj firmi i logičan izbor bila je građevinska škola. U to vrijeme malo je bilo stručnjaka sa srednjom školom i taj se posao visoko cijenio.

Bilo je to vrijeme stvaranja novog doba i stvaranje novog čovjeka. Vrijeme kada se vjerovalo. Uvijek je naporan rad bio izvor zarade, posebno za one koji vode posao, samo je motivacija uvijek zavisila od zarade radnika. Tu na scenu stupaju utješne misli direktno u službi stvaranja profita.

Rad je stvorio čovjeka. Utješna misao koja se ponavlja samo kao dodatni motiv povećanju profita bez dodatnih sredstava. Uvijek je pametnim korisnicima radne snage bilo lakše deklamovati utješne misli nego povećati platu. U radu je spas. Nagovoriti druge da rade i ubijediti sebe da je to sreća vrhunskaje, genijalnazamisao. Pokušati sve, a ne dati ništa osim fraza, ideja je koje se teško odriče svaki korisnik ljudskog roda. Na ulazu u Aušvic i danas stoji natpis: Rad oslobađa. Ko radi ne boji se gladi. Ova krilatica gubi na snazi od kako je protok

218

informacija dostupan običnom čovjeku. Od kako je statistika postala dostupna svima, jasno je da su radnici na dnu svih ljestvica i da utješne misli gube bitku sa životom. Istina je da napredak donose pametni, oni što svaki fizički posao smatraju ponižavanjem uma, samo što je interes nalagao da zabluda traje što duže.

Neka živi, živi rad. Zadnji je vapaj onih što fizičke aktivnosti upoznaju samo na sportskim terenima. Samo modernizacija i poboljšanje osnovnih ljudskih standarda može relativizovati uticaj utješnih misli. Do tada stvaraoci istih moraju uložiti dodatne napore da opravdaju njihovo postojanje.

Smrti su sve češće kucale na moja vrata. Nije samo rat odnio mnoge drage ljude. Moderna vremena, moderne bolesti. Brzo se živilo. Još brže umiralo. Svaka smrt trošila je moju dušu. Osjećao sam kako nastaje vakum u grudima. Od nekih sam se čutke oprostio. Nekima sam pokušao se odužiti pričom za uspomenu. Takva je bila i smrt doktora Drage. Sluto, slutavi rekla je Fata Muji kada je zatekao u krevetu sa Hasom. Godina je Mujo nagovještavao da će ga Fata prevariti. Ma koliko se branila uvijek bi Mujo zloslutno nagovještavao takav epilog. I šta je mogla drugo da kaže kada se to stvarno desilo.

„Sluto slutavi“.

Godinama smrt se lagano približava. Priprema „teren“ za novu žrtvu. Umiljava se, dodvorava. Sve češće sebe i prijatelje viđam na sprovodima. Groblja postaju sastajališta. Gotovo prirodno okruženje.

219

Vremenom se čovjek srodi sa tim ambijentom. Logično je da za života sagradi svoje movo prebivalište. Da izabere mjesto, materijal i susjede. Uhvatim sebe u tim mislima. Da li je to vrijeme pripreme. Mjerkam lijepu lokaciju. Nije mi strana ovaj

novi doživljaj smrti. Potrese nas meka iznenadna, poprijecka smrt. Teško je kada nestaje mladost. Kada odlaze najveći i najbolji.

220

XXIV

Moj Pero je imao tananu dušu. Nagovarao sam ga da počne baviti se pisanjem. Tako tanane misli, osmišljene priče rijetko je neko mogao napisati. Dugo je mislio da se šalim na račun njegovih opširnih priča i izbjegavao da razgovara na tu temu. Jedna iznenadna smrt dragog prijatelja navela ga je na razmišljanje. Vjerovao je da smrt velikih i bliskih prijatelja zaslužuju da ostave trag. Dugo se lomio oko načina kako da iskaže svoja osjećanja. Tu veče je počinjao priču o pisanju obilazeći oko suštine kao mačak oko vruće kaše.

„Zašto ne priznaš šta te muči? Pucaj.“

Još je oklijevao jedan trenutak, mjerkao me je da ocijeni koliko može da mi se povjeri. Zavukao je ruku u džep i izvukao presavijen papir.

„Napisao sam priču.“ Zaiskrio mi je pogled.

Baš mi je probudio znatiželju.

„O čemu?“ Osjetio je nestrpljenje u mome glasu. Znao je da mi može vjerovati.

„Pročitaću, ako si spreman da čuješ?“

Namjestio sam se u položaj slušaoca. Istinski sam se pretvorio u uho. Pero je otvorio papir, još jednom me upitno pogledao i tada sam čuo njegovu prvu napisanu priču.

Priča ide ovako:

221

“U zadnjem času života sve proleti u jednom trenu. Prošlost se vrti kao ubrzan film. Prve slike.

Djed I baka. Otac I majka. Djetinstvo.

I veliki hrast u blizini kuće.

Volio je taj hrast.

Sa njegovog vrha vidio je sunce mnogo duže

nego sa zemlje.

Pratio je njegovu putanju. Hvatao zadnje zrake, odlagao nestajanje. Zalazak sunca, velika crvena kugla tone u ponor, kao tiha smrt.

Kada bi sišao sa hrasta na zemlji bi već bio mrak. Želio je da ukrade još minut svjetlosti, da uhvati još koji minut života, prije nego tama obavije krajolik. Osjećao je snagu prirode, stopio se sa iskonskom snagom moćnoga hrasta. Zadrhtao pred nemoći dana da se odupre mraku. Zlo dobro pobijedi uvijek, proganjala ga je zlokobna slutnja.

Rastajao se od djetinstva. Sutra kreće u školu. Prvi razred, velika prekretnica u njegovom životu.

„Drago, sine, hajde kući. Kasno je.“ Čuo je brižno dozivanje majke.

“Sutra ideš u školu.”

„Samo još jedan minut.“

Kada je sišao pogledao je u vrh krošnje. Na vrhovima listova gasnulo je sunce.

Osnovna škola proleti u trenu. Ušao je na jedna vrata, izašao na druga. Bio je dobar učenik, drago dijete, puno života.

222

Na velikom raspustu prije srednje škole zadnji put je gledao zalazak sunca sa najviše grane. Čekala ga je gimnazija. Veliki grad, Banja Luka. Puna izazova, ljubavi, saznanja, dilema,Vrijeme odrastanja, sudara sa životom... Nije više bio dijete.

Kao da je odsanjao jedan san. I sve lako, uz osmijeh, širok osmijeh i zarazan optimizam koji je širio oko sebe. Život je nudio toliko toga. Vrijeme radosti. Trudio se biti čvrsto na zemlji. Biti u skladu sa sobom i drugima. Prirodna ravnoteža, logika čiste vode. Nikada ne iznevjeriti sebe i druge. Samo visoki ciljevi daju velike rezultate. Znao je šta želi. Znao je svoj put. Medicinski fakultet, velike škole, doktor. Ponos

svakog roditelja.

“Sve je ništa ako nisi Čovjek!” - ostade mu dedov nauk, njegova vodilja za cijeli život. Mudra starina je istinu crpjela iz prirode i njenih zakona. Iskustvo.

Rat je došao iznenada. Mislio je da se to nama ne može desiti. Poslije oluje ostaju tragovi. Sve ispreturano. Gradovi, ljudi, sudbine. Pošao je gdje ga je sudbina vodila. Najbolje se vidi srcem. Slijedio ga je. Nikada ga nije iznevjerilo.

Brod je grad koji ima dušu. I dvije duše su se pronašle. Jedna je hranila drugu. Ubrzo je doktor Rendić postao “naš Drago.” Davao se i više od onoga što je mogao. Njemu je ljude tjerala nevolja, pa zar da takvima ne pomogne. Kako bi mogao pogledati se u ogledalo. Ili stati pred djeda, oca. Logično je zato i bilo za svoju suprugu izabere kolegicu. Zajedno mogu mnogo više.

223

Težio je savršenstvu. Specijalizaciju je završio u Beogradu. Uvijek je dobro učiti od najboljih. Spojiti znanje i čistu dušu. Ostaviti trag koga se neče stidjeti. Samo da ne iznevjeri one što mu vjeruju. Roditelje, kolege, pacijente, grad koji voli. Borio se da ostane uspravan, da širi optimizam, da vratiti bolesnima nadu. Vodio je svoje borbe, svojim idealima vjerno služio. Nadao se i vjerovao u bolje sutra. Vjerovao da je dobro biti dobar. Neko će znati. Uvijek neko zna. Nije važna cijena, važan je cilj kome se teži. Svetinja kojoj je posvećen, zakletvi koju je položio i koje se držao. Nije se štedio. Nije mislio na sebe. “Lako je za mene”. A nije bilo lako. Bilo je teško. I svakim danom postajalo je teže. Pomoć nije prihvatao.

“Sam ću se izboriti. Uprkos svemu”.

Plaćao je skupo svoje cehove. Plaćao vlastitim zdravljem. Drugačije nije mogao, drugačije

nije znao.

„Mogu ja.“ - I kada nije mogao.

“Sve će biti dobro”. - Vjerovao je. Nikada nije gubio nadu.

Imao je toliko prijatelja. Kolega. Zar njemu bolest da otme sjaj iz oka? Kome ostaje nada ako doktor ne vjeruje u svoju nauku.

„Još jedna bitka i pobjediću.“ - Nije ostavljao sumnju.

Nesreća ima svoju logiku. Nesreća ne bira.

Kao grom iz vedra neba, nenajavljeno i nemilosrdno,
224

stigla je bolest. Kobna, a nije slutilo tome. Samo je tog utorka sve zaledila tužna vijest.

“Umro je naš Drago”.

Umro je a da nije uspio da se pozdravi sa najbližima. Nije uspio da podvuče crtu ispod svog života i da vidi rezultat. Zadnja misao mu je bila: Da nije nešto pogriješio? Možda nije ispunio očekivanja svih? Ili je iznevjerio možda sebe? Nikada nije dokućio odgovor. Samo je zatvorio oči i otišao. Sigurno je samo prešao u raj, tamo je pripadao. Nije dočekao „svoje vrijeme“. Vrijeme za koje je položio svoj život.

Umro je Dobar čovjek.

Dom zdravlja. Njegova prva kuća. I zadnja.

Direktor dobroga srca. Tu je našao smisao života.

Činio je sve da pomjeri granice. Još toliko posla je stajalo ispred njega. Toliko toga je želio za kolege, osoblje, pacijente. Za njegov Brod. Samo je zaboravio na sebe. Zaboravio je da nesreća nikada ne miruje. Zlo ne spava, vječno žrtve bira. Najbolji su uvijek u prvim redovima.

Ostala je prazna stolica. Ostala je nevjerica saradnika i prijatelja. Samo je zlokobno brujao glas.

Na crkvi su zvonila zvona. Udarala su jako kao bol što je preplavio grudi i pustio suze iz oka. Zvonila je

tišina mukom. Ostala je praznina.

Brod zna ko je doktor Rendić. Čovjek koji je volio ovaj grad. Grad gdje je ostala njegova duša.

Njegov trag za vječnu uspomenu. Trag za ponos.

„Drago, sine zar si me ostavio?“ - lelek majke odzvanjao se stoljetnom šumom. Krajolik su prekrile
225

ljudske sjene. Hiljade nijemih duša. Nevjerica. Vapaj.

Prijatelji, kolege, drugovi, pacijenti, rodbina, poznanici. Nijema povorka isprekidana kricima majke, oca..., na putu za vječni počinak.

Ječala je krošnja njegovog hrasta. Zadrhtaše grane, utihnu šum. Vrijeme tuge. Otišao je Dobar Čovjek. Umro je naš Drago.”

To je bila Perina prva priča, o dobrom doktoru koji je umro mlad.

Presavio je papir I pogledao me. Sve je bilo jasno. Bio sam ponosan na njega. U današnje vrijeme riječi nam ne služe više da se izrazimo, već da se njima naoružamo. Hrabar je onaj ko se upusti u pisanje, jer se pažnja čitaoca svela na jedan kompjuterski prozor ispunjen senzacijama, a sve što je suptilno više ne dodiruje otupjela čula. Pisanje iz srca je čudno, možda za čitaoca i neprijatno, dok čita on očekuje da ga nešto zavrti, ubode, zgadi ili ponizi, a ako toga nema, počne da se neprijatno meškolji i ostaje razočaran zašto ga neko nije ‘izuo iz cipela’, zašto mu neko nije servirao i podilazio najnižim porivima, kako se pisac drznuo da čitaocu ostavi da misli?

“I bilo je vrijeme! – pohvalio sam Peru oduševljeno.

“Stvarno znaš sa riječima. Žao mi je što se morao pojaviti takav razlog pa da se odlučiš za pisanje. Ali sretan sam zbog tebe.”

Pogledao sam ga krajičkom oka. Sjedio je zamišljen, zabrinutog pogleda. Imao sam osjećaj da

se stidi svojih osjećanja prenesenih na papir.

226

Zbunjeno je vrtio u ruci otkinuti prut kako bi svoju nervozu prenio na njega. Prvi put je čekao odjek svojih riječi iz tuđeg ugla. Stvaralaštvo je uvijek skopčano sa rizicima od neuspjeha. Možemo stvoriti genijalne stvari ali mnogo toga je potrebno da se poklopi da bi to bilo shvaćeno i prihvaćeno. Mnoge genijalne ideje i kasnije prihvaćene kao notorne činjenice u samom početku znale su biti neshvaćene i osuđivane. Istorija je prepuna slučajeva kada su mnoge umne glave završavale na lomači, kada su tamničene i izolovane od javnosti zato što su se pojavile prerano. U svemu je potrebno imati sreće pa pogoditi tajming za ono što radimo padne na plodno tlo.

“Morao sam to učiniti. Bilo mi je lakše kada osjećanja pretočim na papir. Kao da je neki nevidljivi teret spao sa mojih leđa.”

Znao sam taj osjećaj. Čovjek je socijalno biće. Mora razmijeniti svoja osjećanja. U svijetu uzimaju psihologe, angažuju stručnjake da razgovaraju o problemima i tako baš malo olakšaju dušu čovjeku. Kod nas još uvijek postoje prijatelji, komšije, rodbina koja preuzima taj teret. Ponekada je dobro kada svi zataje da se bar jednosmjerno iskažu svoja osjećanja. I papir je mnogo bolje riješenje nego pohranjivanje u duši. I duša ima svoje limite, limite koje moramo poznavati. Narušiti te limite znači izgubiti sebe. Ostati bez sebe najveća je životna kazna.

“Nešto me muči. Zar danas u ovom vijeku da ljekar umre zbog bubrega?”

227

Isto sam i sam pomislio. Ponižavajuće je za sve što su dozvolili da se tako nešto desi.

“Poznavao je i ministre i premjere.”

“Bio je ponosan, nije želio nikoga da moli.”

“Da je nekome u džep gurnuo kovertu sve bi bilo drugačije.”

“Sprečavala ga ljebarska etika. Zamisli da podmićuje kolege?”

“Gdje je bila njegova porodica, da donira bubreg?”

“Imao je žive roditelje i brata.”

“Da je baka bila živa ona bi sigurno dala bubreg.”

“Svaka porodica je velika tajna. Nije baš puno pričao o njima.”

“Šta da kažem, meni je sve jasno.”

228

XXV

Slika novih odnosa u društvu, ilustracija otuđenosti u porodicama. Vremena kada se svi začaurimo u svoje ljuštore. Važno je da nije po našoj glavi. Ne shvatamo da će red i na nas sigurno doći. Samo tada će drugi biti daleko. Otuđenost je proces koji brzo napreduje. Ponovno vraćanje povjerenja i starih odnosa gotovo je nemoguć. Gubitak svakoga čovjeka je gubitak cijele zajednice. Nažalost to se danas veoma rijetko primjećuje. Nikada čovječiji život nije bio na nižoj cijeni. Došlo je doba cinizma.

Nestaju ljudi. Shvatamo prolaznost života.

Shvatamo da mnoge greške nikada nećemo stići ispraviti. Nemamo priliku da se izvinemo svima koje smo povrijedili. Nemamo vremena da završimo sve što smo započeli. Gledamo kako nam život poput pješčanog sata klizi kroz ruke. Zaboli istina da nema istine. Nema konačnog znanja i definitivne pravde. Cijeli život uzalud pokušavamo dati novi značaj sebi i svojim djelima. Kao da smo bitni, kao da smo važni. Koja zabluda.

Treba znati da smo stvorili samo ono što smo dali. Ljepota darivanja je ono što treba znati. Uvijek je

sretniji onaj koji daje od onoga kome se daje.
Bogatstvo je poklanjati ljubav. Stvarati pozitivne odnose, graditi mostove među ljudima. Sve ostalo je ništa. Materijalno bogatstvo je obično zlo oko koga se nasljednici otimaju. Posebno dramatično je kada dođe do nesklada između novčanika i mozga. Mozak 229

mora biti glavni organ. Kada novčanik nadraste mozak uvijek dolazi do kratkog spoja. Često sa fatalnim posljedicama.

Po izgradnji nove kuće u dolini rijeke Bosne počela je nova era u životu moga oca i moje porodice. Konačno je izašao iz zajedničke kuće. Shvatao je da je zajednica kao oblik života prevaziđena i da mora imati svoj dom i svoj mir. Zajednica je imala svoju funkciju u jednom vremenu čovjekovog razvoja. Kada je život bio sveden na preživljavanje, opstanak je bio mnogo lakši u zajednici. Snaga svakog pojedinca mjerila se snagom zajednice u kojoj živiš. Vremenom život je postajao lagodniji, nijenjali su se uslovi života i potrebe. Svaki pojedinac je imao svoje želje i potrebe, svaki pojedinac je vagao svoj doprinos i kako nikada ne gledamo realno na sebe, osjeća bi kako je njegov doprinos zajednici mnogo više od privilegija koje dobije od same zajednice. Pojavila su se prva nezadovoljstva, prva odvajanja od zajednice. Uporedo sa tim procesom došlo je do slabljenja uticaje glave porodice i do pucanja razloga koji su držali zajednicu na okupu. Sve je to dovelo do stanja da je zajednica postala nepoželjan oblik života i da je svako vukao na svoju stranu. Vrijeme je pregazilo takav način života i razmišljanja. Došla su nova doba i novi pogledi na svijet u kome živimo. Konačno je glasno rečeno:

„Zajednica, gola guzica“.

U prirodi postoje ustaljena pravila. Dobro je

razumjeti zakonitost prirodnih dešavanja. Procesi u
230

društvu su uglavnom predvidivi. Teško je na osnovu izuzetka stvarati pravilo. Upravo izuzetci su potvrda pravila. Zemlju su na ovaj razvojni nivo podigli pojedinci. Pojedinci koji su iskoračili ispred vremena. Svojim vizionarstvom pokretali su procese, donosili nova revolucionarna saznanja i usmjeravali tokove istorije. Svi ostali samo smo statirali na pozornici koju zovemo život. Dobro je kada učimo od boljih, onih koji su primjerom pokazali i utrli put mnogim iza sebe. Razumni se uče na tuđim greškama i tuđim iskustvima koja su svoju primjenu ovjerali u praksi. Sport je grana o kojoj svi sve znamo. Vjerujemo da možemo biti treneri, selektori i inovatori. Ne shvatamo da je i to ozbiljna naučna disciplina. Čitavi timovi najumnijih ljudi rade na procesu usavršavanja metoda treninga, mentalnog jačanja sportista kao i drugim popratnim aktivnostima.

Sport je veliki posao, velika nauka i ogromno znanje se ulaže u postizanje velikih rezultata. Ponekada nas ponese neki usamljeni iskorak pojedinca da pomislimo da je sve moguće. Samo takav bljesak nikada dugoročno nije donio sistemski rješenja niti se potvrdio kao pravilo. Slavni Real iz Madrida upao je u ozbiljnu krizu. Kraljevski klub ima sve što se poželjeti može. Najbolje uslove, vrhunskog trenera, logistiku. Sve što može čovjek zamisliti i poželjeti u Realu možeš ostvariti. Čitam sastav prvog tima. Vanzemaljci. Pogledam listu rezervnih igrača, nikakva razlika. Možda nešto mlađi ali igrači za poželjeti. Malo pretražim internet i dođem do imena drugog tima. Nevjerovatno, sve as do asa. San svakog trenera. Saznam tragajući da imaju i treći tim i
231

igrače na pozajmici. A o mlađim kategorijama da ne govorimo. U svakoj starosnoj kategoriji više timova,

koje prate timovi stručnjaka svih profila. Takav gigant zapao u krizu. Strašno. Drugi (trenutno) u nacionalnom prvenstvu. Nisu ubjedljivi ni u Kupu šampiona ali „guraju“. Samo nema te ljepote, te magije kojoj takav klub mora težiti. Dogodi se zamjena igrača. Dogodi se i smjena trenera. Dogodi se i smjena uprave. Samo Real ostaje Real. Ništa se ne mjenja u sistemu i shvatanju u filozofiji takve institucije. Institucija ne smije biti ovisna o pojedincu. Institucija je iznad svega. Kada se pojedinac izdigne iznad institucije to je najbolji pokazatelj da institucija više ne postoji. Svaki šaraf ima svoju rezervnu varijantu. Svako ko ugrožava sistem bude odstranjen. Principi iznad svega. Narodski rečeno, postoji red. Zato je Real veliki. Nikada nije dozvolio bez obzira na veličinu pojedinca, da pojedinac zasjeni instituciju. Šikare iz Broda ove godine nižu „strašne“ uspjehe. Pobjeđen je najveći rival Bakare. U klub je stiglo i veliko pojačanje iz Vinske. Čudo od igrača. Navijači ga prozvali Munja. Nosi cijeli tim na svojim leđima. Stigne u odbranu ali i u napad da svojim golovima donese pobjedu. Na svim utakmicama na kojima je igrao Bakare su odnijele pobjedu. O njegovim „slobodnjacima“ pričaju bajke. U igri glavom je nenadmašan. Treneru ništa ne preostaje osim da aplaudira njegovim potezima. Već su počeli stizati emisari da ga odvedu u veliki klub. Ako ostane do kraja prvenstva Šikare će

232
vjerovatno uspjeti da se plasiraju u veći rang takmičenja. Ako njihovu Munju ne pokosi neki gladijator željan krvi iz ljubomore ili neznanja. Ako ga ne zadesi neka glupa prehlada i bude primoran da izostati (ne dao Bog) sa dvije utakmice. Ta dva poraza mogla bi odvojiti Šikare od ispunjenja velikog cilja. Ako na dane utakmica ne bude mobe na kojima

se rješavaju krucijalne stvari; kosidba, svinjokolja, oranje ili da se možda krmača ne prasi baš kada je dan derbija. Samo da Munja zadrži formu i ne pređe u drugi klub.

Bez Munje sve pada u vodu. Bez Munje Šikare ne postoje. Bez Munje fudbal i nije fudbal. Bez Munje Šikare gube smisao. Šikare to je Munja. Svi smo mi Munja (bar za nas iz Šikara)!. Munja je institucija!

I tada se dogodilo. Kao grom iz vedra neba. Nema više. Ništa više nema smisla. Munja se oženio i žena mu čuva trudnoću. Postoje prioriteti. Munja više ne igra fudbal. Čuva ženu i nada se rođenju sina.

Munja svaka ti čast!. Samo institucije imaju kontinuitet i mogu imati plan i strategiju. Svi koji su pojedince pretvorili u institucije doživjeli su sunovrat. Riječi koje izgovaramo samo su jedan oblik izražavanja naših misli. Često pomislimo da smo neke misli već čuli, da se neki događaji ponavljaju. Međutim, čak i kada doslovno prenosimo neke misli ili govore mi ne govorimo isto. Nije isti ambijent, nisu iste osobe koje nas slušaju, nije vrijeme isto. Zamislite da je neko prije sto godina govorio o danas

233
običnim stvarima: mobilnom telefonu. Proglasili bi ga za đavola i spalili.

Znanje koje nosimo određuje prijem informacija. Njihov odnos prema njima i određuje naše korake u skladu sa tim saznanjima. Tako je i moj život odredilo neznanje, nedostatak informacija i mladost koja je podložna prvoj impresiji. Moj pogled na porodicu je tada mogao biti jedino takav kakvim sam ga doživljavao. Nažalost takav splet okolnosti, otuđenosti i nepovjerenja trasirao je i moju sliku o ocu.

Iz mog ugla izgledalo je da život je shvatao

kao šansu da zadovolji svoje želje. Hedonista koji koristi svaku priliku da ono najbolje prigrabi za sebe. Dovoljno je ispostio u mladosti, bio je red da uzme svoje ise životnog kolača. Djeca će imati svoju priliku, pred njima je cijeli život, a ko zna koliko će njegov trajati.

Bilo je normalno da za stolom uvijek ruča sam i to naravno odabrano i najbolje što se našlo za stolom. Tek poslije je stizala na red supruga i djeca. Bio je centar svijeta, neko kome su svi dužni, neko o koga su se svi ogriješili i treba da ispaštaju. Naravno svi nisu stizali na red da budu kažnjeni ali oni koji su mu bili na dohvrat ruke, oni sa kojima je trebao dijeliti ljubav, dijelili su njegovu osvetu. Čudna mješavina bijesa, koji je znao eksplodirati u sekundi sa nesagledivim posljedicama, donosili su strah. U vazduhu je uvijek visila ta zlokobna slutnja. Nikada nije u kući bar na tren zavladao spokoj. I kada bi se

234
djeca razigrala i u svojoj igri zaniijela, majka bi brižno prozborila:

' Nemojte djeco, oplakaćete!' - Svaka radost nosi zrno pakla.

235

XXVI

Porodica Petričević dobila je prezime po svom dalekom pretku Petriču.

Kao što od Krstića potiću svi Gornjaci, tako od Vukosava potiću svi Donjaci. I Krstićevo i Vukosavovo potomstvo se u prvinu slabo množilo i tako poslije nekoliko pasa dođe na dva brata Baja i Grujicu.

Bajo je imao dva sina: Vujana i Mijata. Od Vujana su Vujanovići/Petričevići, Markovići, Mašanovići i Kovači/, a od Mijata su Strugari, tako nazvani po mjestu naseljenja na Gornjem Ceklinu, a inače se nezvanično zovu Mijatovići po ocu Mijatu.

Drugi Vukosavov potomak Grujica imao je tri sina: Vukmira, Borišu i Prela. Od Vukmira su Vukmirovići, a od Boriše Lopičići, tako nazvani jer im je to bio nadimak. Od Prela nije ostalo potomstva. Vukmirovići se dijele na: Vukmiroviće, Kraljeviće i Dragojeviće. Kraljevićima je to nadimak nastao po tome što je nekom pretku koji je išao u Mletke Dužd mletački poklonio kraljevsku dolamu.

Vujan je imao četiri sina: Petrića, Marka, Mašana i Kojicu. Od Petrića su Petričevići, od Marka Markovići, od Mašana Mašanovići a od Kojice Kovaci. Pošto su braća rano ostala bez oca dogovore se da se podjele. Da bi prigrabili i imanje najmlađeg brata Kojice dogovore se da ga ubiju. Majka nekako doznade za zavjeru braće i noću pobjegne u Lješansku nahiju odakle je bila rodnom. Ovo dijete da bi se nekako preživjelo i izdržavalo

236

sebe i majku uz neke kovače u tom kraju nauči se da kuje. Kovao je samo na bližoj rodbini i ujčevini da bi ga ovi izdržavali. Poslije nekoliko vremena Deklinjani ostadoše bez Kovača zato poruče za ovoga da dođe da im kuje. On im odgovori da će doći ako mu bratučedi dadu njegov dio imanja. Rođaci su se protivili tome, ali ih Ceklinjani prisile da pristanu te mu dadoše pravi dio i on se vrati na Ceklin. Kovao je dugo vremena ali samo saplemenicima. Kasnije on dobavi druge kovače sa strane, predade im sav pribor i ti strani kovali su na uljetnicu. Ovom Vujanovom potomku ostade nadimak Kovač pa i njegovo potomstvo nosi nadimak Kovači. U to vrijeme sramota je bilo baviti se kovačkim zanatom i smatralo se da je on svojstven samo ciganima. Sva ova četiri uža bratstva vode se kao Vujanovići. Vujanovića ima na Ljubotin ali nijesu od Vujanovića sa Ceklina oni su Sarapi i doselili su se od Sarajeva.

Od Vujanovića najviše ima Petričevića jer dobar dio od njih i danas nosi prezime Vujanovići od njih se najviše i raselilo. Neki Dajica Petričević ubije nekog Jovičevića i uteče u Župu gdje su tada bili Bjelica, ali pošto Ceklinjani oteše Župu u Bjelica on ubije jednoga Jankovića i pobježe u Zetu i naseli se u selo Bisticu. Poslije ubije jednog Turčina i morade bježati iz Zete. Jedan od njegovih sinova ostane kod kuća u Zeti a pet sinova pobjegnu preko Morače, kada mu Turci rane jednog sina u nogu i on ostane u Bjelopavlićima u selo Požaru. Ostali pobjegnu u pravcu Bosne. Jedan sin mu ostane pod Romanijom na Glasincu a ostali prijeđu u Liku gdje ih danas ima 237

priličan broj. Od ovih sa Glasinca kasnije se rasele po Istočnoj Bosni a od ovih ispod Ostroga na Kosovo i Srbiju. Tako danas Petričevića ima u Grnoj Gori: na Ceklinu, Meterizima, Drušićima, Goričanima, Požaru: Kosovu i Metohiju, Srbiji, Bosni i Hrvatskoj.

Uglavnom su svi pravoslavne vjere sem jedan dio u Hrvatskoj koji je priješao u katoličanstvo, ali dobar dio njih zna za porijeklo.

Moj pradjed Nikola naslijedio je svog oca Cvjetka koji mu je ostavio na domak Sarajeve imanje puno teške zemlje i šuma. Bio je, kažu težak vispren i sposoban čovjek. Ponekada naprasit i tvrdoglav, ponekada ispred vremena, spreman da sve podredi svojoj ideji. Uvijek ga je supruga Milka dočekivala u dvorištu sa djecom. Pomogli bi mu da siđe sa konja, donijeli stolicu na koju bi sjedo da mu operu noge i podnesu dnevni „raport“. Nije tolerisao nikakve pogovore. Sve je bilo kao u vojsci. Uradi i da ti ne padne na um da se žališ. Kažnjavao je teško. Takva mu je bila i ruka. Bič ili grana su bili uobičajena pomoćna sredstva u primjeni vaspitno popravnih mjera. Nije puno razmišljao o stvarnom krivcu. Kolektivno kažnjavanje pokazalo se kao

najdjelotvorniji način za sprovođenje discipline. Kada su svi kažnjeni svi će se truditi da ne ponove grešku. Poslije oni neka između sebe riješavaju i otkrivaju stvarnog krivca. Borio se za svoje mjesto u društvu. Borio se da porodicu odvoji od prosjeka, da mnogobrojnoj djeci omogući bolji život. To je tražilo žrtvu i odricanje svih.

Samo visoki ciljevi mogu dovesti do velikih rezultata. Znao je da je to težak ali za njega jedini
238

ispravan put. na tom putu nije štedio ni sebe niti bilo koga drugoga. Imao je planove za sva četiri sina. Najstariji, zna se, zemljoradnja. Da se ne ostane gladno. Drugi sin, trgovima. Držao je malu kafanu na Dolac Malti. Tada je tu bio ulaz u grad. Njegova kafana „Ibrik“ imala je lijepu perspektivu. Mala mljekara je tek počinjala da se formira. Za drugog sina pravi poslovi i veliki izazov. Već je počeo da ga uvodi u posao. Biće od njega nešto. Treći sin je bio blag i povučen. Najbolje je da ode za sveštenika. Svaka ozbiljna porodica ima nekoga ko služi Bogu i crkvi. Treći sin je bio po prirodi predodređen za takav poziv. Četvrti sin je bio vidra. Vojnik od prvog dana je bilo zanimanje koje bi mu lijepo pristajalo. Kćeri nije računao. Tuđa kost. Udače se i služiti drugima. U ženama je gledao nižu vrstu biča. Sluškinje koje služe za rađanje i zadovoljavanje muških potreba. Tako je sve bilo spremno za podizanje velike porodice i njen uspon na društvenoj ljestvici. Ni rat nije gledao kao nepremostivu prepreku. Svako vrijeme nosi svoje breme. Važno je biti pametan, pragmatičan, oportunist. Nastavio je tvrdoglavo svoj put rješavajući uspješno sve životne zamjke na koje je naišao.

Zlo ne miruje, vječno žrtve vreba.

Bližio se kraj rata. Beograd je bio oslobođen.

Čekalo se da saveznici oslobode Sarajevo. Valter je

nastao mnogo godina kasnije. Proljeće je bilo pred vratima . istina još uvijek su vozovi uredno deportovali zatvorenike za Jasenovac ali i tome se bližio kraj. Početkom marta u jednoj od uzbuna zbog savezničkog bombardovanja, jedan ustaša greškom

239

je obukao šinjel nekog domobrana. U rukavu šinjela pronašao je propusnicu za bijeg u partizane. Kao veza u cijeloj operaciji naveden je Nikola Petričević. Njegov sin Veljko od ranije je bio poznati partizan. Ustaša je sve uredno prijavio Njemcima koji su isti dan uhapsili moga djeda. Partizani su dali obećanje da će minirati prugu i spriječiti deportovanje za Jasenovac. Nažalost, voz je ranije otpremljen, pruga kasno minirana i moj djeda Nikola je završio život u Jasenovcu. Kostii nikada nisu pronađene. Sahranjen je u zajedničku grobnicu na kojoj je podignut spomenik, na Vracima. Navratim ponekada, otrgnem zaboravu. Krv nije voda. Neko mora prenijeti poruku. Uostalom njegov dolazak na te prostore je udarilo temelje porodice Petričević.

Ma koliko moja porodica bila apolitična ili se bar trudila da to bude već sa prvim danom škole društvo nas je uvlačilo u politiku i usmjeravalo u željenom pravcu. Paravac je bio samo jedan i on je vodio Titovim putem prečicom u svijetlu budućnost što su vjerovali svi koji su na vrijeme umrli. Znali smo da za nas misli partija jer svi smo mi Tito. E tu parolu nikada nisam shvatio. Meni je nepojmljivo bilo da ljekar i učitelj kao pijanica i ludak mogu biti jednaki ali jedno sam znao: ja sigurno nisam bio Tito. Bar nisam mogao sebe u to ubjediti. Naravno da sam i sam učestvovao u svim manifestacijama koje veličaju vođu i vladajuću partiju, samo imao sam osjećaj da se to sve dešava u nekom polusnu i me to sve dotiče samo u prolazu.

240

Sav život ljubav sam čuvao za porodicu i one najbliže i najdraže, tako da ljubav nisam rasipao na apstraktne pojmove. Većina učenika nije ozbiljno shvatala značaj političkog uzdizanja pa osim govora o Titu sve druge priče skoro da nisu do nas ni dopirale.

Najupečatljiviji primjer bila je smrt jednog od velikana tadašnjeg rukovodstva Hasana Brkića. U žargonu čest naziv za jedinicu bio je hasan i na vijest da je umro Hasan prva naša asocijacija je bila da više nema hasana tj. jedinica. Dok je posmrtno slovo čitao stari učitelj Svetozar ispred postrojenih učenika mnogi su rukom zaklanjali usta prikrivajući smijeh i malo je nedostajalo da cijela škola prasne u smijeh. Samo strah od jedinica iz vladanja spriječio je pravu erupciju veselja.

U školi sam saznao da Tito nije titula i da sledeći predsjednik države ako iko todočeka neće se zvati Tito i da je to samo nadimak doživotnog vladara. Od rođenja u svima nama njegovan je taj kult i najvažniji dani u životu svakog čovjeka a posebno pionira bio je dan prolaska voljenog predsjednika kroz naš grad. Pripreme su počinjale mnogo prije dana D i učitelji su đacima objašnjavali svaki korak. Svako je imao neko zaduženje, neko je nosio parole, neko buket cvijeća a najpovjerljiviji su bili zaduženi da paze na red i ponašanje. Kao prigratska škola u pravilu smo bili zaduženi da pokrivamo prazninu kako bi svaki dio maršute bio posut cvijećem i iskićen crvenim maramama i bijelim kopicama. Kada bi se pojavili crni mercedesi mi smo bacali cvijeće ispod točkova, frenetično aplaudirali i

241
klicali parole. Tjerani državnim obavezama i svečanim ručkovima crni mercedesi nisu usporavali vožnju i brzo u desetak sekundi mi smo odradili dugo pripremani program. Danima poslije to je bila glavna

tema i svako onaj ko je bar na trenutak kroz tamno staklo ugledao Tita bio je junak dana. Samo ko je to nije bilo baš lako ustanoviti.

Mnogi su sa stopostotnom sigurnošću tvrdili da je Tito sjedio u trećoj limuzini ali bilo je i onih koji su znali da je Tito bio u četvrtoj. Nije to bila jedina dilema jer svaki crni mercedes bio je sumljiv a nije bila zanemariva i tvrdnja da kolona ide bez predsjednika i da je on u helikopteru. Većina se ipak uvijek nalazila oko trećih, četvrtih kola i tada je nastao drugi problem. Svi smo mi sa slika znali da Tito ima crnu kosu a baš oni koji su sve najbolje vidjeli tvrdili su da je predsjednikova kosa smeđa. Bilo je i iznijansiranih verzija kao što je riđa ili kestenjasta i sve te dileme trajale su do velikog odmora na kome je izbila tuča zbog nogometa i to je prekinulo svaku diskusiju o najvažnijem događaju i vratilo nas u svakodnevnice . Samo su još nekoliko dana podsjećale na sve razbacane parole pored puta koje su komunalci udarnički sakupljali i miris pogaženog cijeća. Tako je mnogo parkova ogoljeno zbog jedne ljubičice.

U našoj kući politika je bila tabu tema. Kao dijete pamtim da je svaki dnevnik otac ispratio ljut i najpametnije je tada bilo ne izlaziti mu na oči. Osluškujuću atmosferu u nadi da nije bilo ružnih vijesti i da ćemo moći odgledati film znali smo najčešće čuti:

242

„ Pa ovi će pući od debljine. Samo svečani ručkovi i večere. Sreća pa kasno ustaju inače bi svećano i doručkovali.“

Nije nam bilo jasno zašto se ljuti kad su vijesti bile odlične sve same radne pobjede i najave svijetle budućnosti. Samo jednom majka se drznula da izrazi slične misli, a otac je samo bijesno rekao: „Lažu, sve lažu!“ - i ljutito izašao iz kuće.

Kako smo znali da majka i otac imaju suprotna gledanja na Boga, kralja, vladu i politiku smatrali smo da je to uzrok očeve ljutnje. Naime, otac je kao petnaestogodišnjak za vrijeme drugog svjetskog rata otišao u parizane i oslobođenje dočekao sa ranjenom rukom, činovima i odlikovanjem. Kao mlad i perspektivan kadar kraj rata odveo ga je u Beogradu gdje je bio određen za visoke vojne škole sa ovjerenim pasošem za Rusiju. San svakog ratnika nije se uklopio u viziju budućnosti moga oca i nikakve molbe prijetnje pa ni ocjene nisu ga mogle vratiti pod opasać. Samo jedan je tada imao cilj. Vratiti se kući. Prijedlog da u Mostaru uči za pilota izazvao je strah nošen od Njemačkih „roda“ i kako sva objeđivanja nisu pomogla ubrzo se obreo u Dobroševićima. Dočekala ga je opustošena kuća više puta paljena i obnavljena bijeda i neimaština i vijest da su ustaše na samom odlasku ubile mu oca. Ipak mladost i sloboda dali su krila i ublažila rane i pun elana i samopouzdanja započeo je novi život. Samo ne za dugo. Sasvim drugačiji životni put imala je moja majka. Živeći u kući starog domaćina koga su svi

243

uvažavali i poštovali kao djevojčica rat je prošla gotovo bezbolno.

Njen otac je znao sa ljudima i svakome je davao njegov dio a uvijek je prestizalo i za sve u kući. Majkin najstariji brat na poziv otađbine za odbranu odmah se stavio na raspolaganje svome kralju i mada su kasnije stvorene i druge vojske za stvaranje nove države on je bio zadovoljan i sa dotadašnjom i do kraja rata bio je u četnicima. Hrabar i nustrašiv posebno se isticao u odbrani svoga sela i malo je bilo onih koji se nisu plašili osvete strašnog Radoje. Provjereni megdandžija od prije rata kada je znao na dvoboj izaći i momcima duplo većim od sebe ali vještinom i spretnošću sve je nadoknađivao i u tim

vašarskim arenama redovno izlazio kao pobjednik. Posebnu averziju imao je prema prevrtljivim muslimanima i znao je sam odlaziti u njihovo selo i izazivati na dvoboj svakog njihovog kavgadžiju. Samo je jedan odvažio se i okušao sreću ali poslije njegove dženaze više se nije pojavio niko ko bi izazivao sudbinu. Za ljubav njegovog oca pred sam kraj rata mnogi viđeniji partizani pa i sam Triko Čelik dolazili su i pokušavali Radoju prevesti u partizane garantujući mu bezbjednost. Tim prelaskom sigurno bi izbjegao zatvor ali mnogi koji su bili na putu da promjene uniformu znali su biti nađeni mrtvi a nije baš mnogo nikom moglo vjerovati i odlučio je do kraja ostati vjeran kralju i otadžbini. Nakon oslobođenja pošteno je odrobijao svoju kaznu i nastavio mirno da živi i samo je u časovima velikog pijanstva znao reći: „Što nama Srbima treba žgadija, kad tad trebat će moja djeca ponovo se sa njima klati.“

244

Koliko je bio u pravu saznat će 1993.godine kad su herojski tukući se za prag svoje kuće u borbi sa balijama poginula oba Radojina sina Mišo i Nedeljko. Neutješno žaleći svoje i sve druge poginule sinove, proklinjao je ljubičicu plavu koja nas je spojila sa vječnim dušmanima i žalio što nije u prošlom ratu poklao sav taj šljam, jer sad bi bar njegova djeca živila u miru. Nepokretni invalid vezan za invalidska kolica, mogao je još jedino da moli Boga za brzu smrt, jer ni suze nisu više dolazile na tugom uvelo lice.

Vjerovao sam da ta razlika između očeve i majčine porodice gasi svaki razgovor o politici i da zbog mira u kući tu temu nikada ne dotiče. Istina je da se majka nikada nije stidjela bratove ratne aktivnosti, jer svi su u njihovoj kući njemu bili podrška i njihovo ubjeđenje nije moglo promjeniti baš ništa. Ostali su lojalni novoj vlasti ali i svojim starim

ubjeđenjima. Otac je samo ponekad više u šali rekao da imamo u kući četničku krv, ali obično je to bilo popraćeno smijehom i niko to nije uzimao za zlo. O vlasti i partiji nikad nisam imao priliku u kući čuti bilo kakav komentar ali za vrijeme mog sedamnaestogodišnjeg boravka u Dobroševićima iznad nas je vječno bio nadvijen crni oblak i ko ptica zloslutnica samo vrebao svoj trenutak kad će se ustremiti na nas. Vjerovao sam da je uzrok tog nespokoјstva u porodici, kao i vječno zategnute atmosfere, u netolerantnosti moga oca i ne mogavši izdržati nevidljivi pritisak koji je davio sve, sa nepunih sedamnaest godina otišao sam od kuće i Dobroševića da u miru nastavim život.

245

Nevjerovatno da iako u materijalno mnogo lošijoj situaciji moj život je poprimio mirne tokove pa sam sa mnogo više duhovnog zadovoljstva a samim tim i srećnije nastavio svoj život. Daleko od kuće i od ljudi koji su to smatrali za opštepoznatu stvar, saznao sam da je moj otac pa tako i cijela porodica nosila samar infobirovaca.

Polako sam saznavao sve o Petrovoj rupi, toplom zecu, bojkotovanim i revidircima. Prezime Petričević te kobne godine bilo je na udaru zbog Branka Kađe Petričevića istaknutog visokog oficira. Njegov pokušaj bijega sa Vladom Dapčevićem i Arsom Jovanovićem i ostalim u Rusiju, stavio je postupke moga oca u savim drugu ravan. Njegovi minusi sa kraja rata kada je odbio sjajnu vojničku i pilotsku karijeru, nisu više gledani istom lupom. Komšija Neđo je frizirano ulizavačkim nagonom, perući svoje postupke, dojavio Udbi da je na zadano pitanje: „Šta ako nas Rusija napadne?“ moj otac odgovorio: “Rusija je velika zemlja dvadeset puta veća od nas ali Rusi su naša braća i nikad nas nisu napali, neće ni sad.“

Ta rečenica bila je dovoljna za Golotočku golgotu i za vječni pečat za cijelu porodicu. Shvativši i uvjerivši se da je najteže na svijetu biti povratnik na Goli otok strah od toga i strah za svoje najbliže, sputao je cijeli jedan život i postupke svakog člana naše porodice nije vagalo samo društvo već i stalni očev strah od greške, koja bi mogla biti njegova povratna karta za pakao.

246

Zbog toga su moje granice bile na svakom koraku, a svaku mladalačku 'grešku' sam upamtio za cijeli život.

Novo saznanje pomoglo mi je da shvatim zašto nisam mogao biti predsjednik razreda, jer pobogu kako je društvo moglo dozvoliti da uzor nekome bude dijete jednog inforbirovca. Možda je učiteljica radila i protiv svoje savjesti, ali zaštita opšteg dobra i želja da se ne talasa, nalagala je njene postupke i poslije dvadeset godina prestao sam biti kivan na to silom oduzeto priznanje razreda. Da ovaj događaj nije slučajan i da trag kasela koje je otac nosio sa Vladom i u bratijom ostaje mnogo dublji, vidjelo se i na regrutaciji za vojsku. Komisija je nakon pregleda i dostavljenih podataka odredila da služim u gardi ali su naknada saznanja bila odlučujuća i ubrzo je moj rod bio promjenjen i vojsku sam služio daleko od Beograda, jer zamislite gardistu kome je nadohvat ruke čovjek koji je gotovo ubio njegovog oca iz čistog straha za svoje dupe, a na njegovu porodicu i njega samog stavio breme za koje nisu ni znali. Možda ova izmjena ima puni smisao jer nikada nisam zavolio plave ljubičice. Jedino dobro koje me je pratilo zbog očeve prošlosti je to da nikada nisam bio pozivan u partiju a sam nisam imao ni najmanje volje. Koliko je ta prošlost opterećivala i oca, najbolje pokazuje to da je već nakon prve penzije i otac napušta Dobroševiče i seli u Crnu Goru

da bi se vratio tek kada je trag i miris cvijeća potpuno izlapio.

247

XXVII

Postoji raskol u čovjeku. Želja za savršenstvom. Želja da se postigne idealno. Kada ne uspijevamo tako urediti svoj život, naša želja se prenosi na našu djecu. Time ustvari priznajemo vlastiti poraz i tu svoju neostvarenu želju ostavljamo kao zadatak za svoje potomke. I ma koliko bili tolerantni i bolešljivi prema sebi, toliko znamo da budemo strogi i nemilosrdni prema djeci. Ta dobra namjera i prevelika želja da neko drugi ostvari naše željene ciljeve zna dati za posljedicu narušene odnose između djece i roditelja.

Teško se mirimo sa svojom nesavršenošću ali još teže sa nesavršenošću djece koja jesu naš „proizvod“. Ne shvatamo kako savršenstvo ne postoji na zemlji i da je ono relativan pojam koji svako posmatra iz svoga ugla. Što je za nekoga ideal za drugoga je potpuna greška. Čak i da postoji „savršen čovjek“ on uopšte nebi bio omiljen. Naprotiv, bio bi vrlo usamljen i izbjegavan jer savršenstvo očekuje isto i sa suprotne strane. Nije rijetkost da su oni koji su se najviše približili savršenstvu budu omrženi i nipodištavani ili čak odbačeni od sredine. Linija manjeg otpora određuje ponašanje većine koja vrlo lako prihvata obične male ljude, ljude koji se ničim ne odvajaju od ostalih. Tipovi „dvorskih luda“ su uvijek bili omiljeni od dvora do ulice. Prihvatanje naše nesavršenosti ili čak vrednovanje naših mana kao nešto najnormalnije je put do lakšeg života. Ako shvatimo da smo svi satkani od mana i vrlina i da baš

248

takvi trebamo nekim drugim ljudima koji su isto satkani od mana i vrlina preskoćićemo prepreke koje sami stavljamo ispred sebe. Odustajati od nekoga

samo zato što nije po našoj želji je klasičan primjer egoizma i sebičnosti. Davanja značaja koji nam ne pripada. Pravo na svoju nesavršenost je osnovno ljudsko pravo.

Pucala je zora, iza planina se naslučivala prva crvenkasta svjetlost. Hladno praskotorje uvlačilo se pod kosti. Stesao sam se od hladnoće. Pero mi ispruži dobrano ispijenu flašu:

„Potegni.“

„Znaš da ne pijem..“

„Daj ne seri, potegni.“

Sa budalama i pijancima ne treba se sporiti.

Uzeo sam flašu i potegao. Iznenadio sam se. Prijalo mi je. Možda sam ranije trebao kušati. Kao da mi čita misli Pero upita:

„Jutra bez rakije su sranje. Jutro ledi krv.

Alkohol je prijeki lijek. Glupo je ne pomoći organizmu. Glupo je inatiti se, kao što to ti činiš cijeli život. Dobro je da si na kraju shvatio da si glup, i da se na svoj glupi način izvinjavaš svome ocu. Bilo je krajnje vrijeme. Možda hvataš zadnji voz. Možda sutra ne postoji.“

Ovo je ipak bilo previše.

„Niti se ja izvinjavam, niti se inatim. Meni je uskraćena ljubav. Meni je oduzeta radost porodičnog života. Ja nikome nisam ništa oduzeo. Meni je oduzeto.“

249

„Šta ti je oduzeto? Nisi bio predsjednik razreda? Jako mudo. Za koji će ti klinac takvo nešto. Nisi išao Titovim stazama revolucije? Strašno, sav sam se naježio. Ništa nisi propustio. Išao si na more. Šta misliš kome je bilo ljepše?“

„Znam, ali.....“

„Šta ali? Nema tu ali. Nisi išao u Titovu gardu. Nisu ti dovoljno isprali mozak? Šta ti je falilo u običnoj vojsci. I koliko se sjećam nije ti se ni tamo

svidalo. Koliko vidim ti pojma nemaš šta želiš. Ma, zaboravi.“

„Imao sam samo šesnaest godina. Nije baš sve tako.“

„Jok, nego kako. Odkud znaš da si rođen za radio Sarajevo, za novinara. I zar misliš da bi danas živio bolje kao novinar? Pa oni svi riknu do četrdesete, a ti gaziš dvije petice. I ko si ti da cijeniš? Ko si ti da sudiš? Da nisi sebi dao malo mnogo prava? Spusti se na zemlju, klapi ušima i priznaj istinu. Priznaj greške i olakšaj dušu. Manje boli.“

„Koju istinu? I kako da znam šta je istina?“

„Vidim ja šta je u pitanju. Tebi je samo prazno srce. Prazno zato što je lutalo daleko od onih koje voli. Nijedna ljubav ne može zamjeniti okrilje porodice. Cijeli život preživljavamo naše djetinjstvo. Ostao si nepotpun, nezavršen u duhovnom smislu. Duša ti se neće nikada smiriti. Samo iskreno priznanje i veliko pokajanje mogu ti vratiti mir.“

„Možda si u pravu ali ...“

„Tvoje glupo ali. Nema tu prostora za dvoumljenje. Razlog tvojih postupaka više ne postoji.
250

Nikada nećeš više moći ispraviti ono što se desilo. Kasno je. Promijenile su se okolnosti. Vrijeme je rješenje svake drame. Smrt sve poravnava i svede na svoju mjeru. Samo dobro je da si priznao.“

„Šta sam priznao?“

„Stvarno si glup. Ponekada se čudim kako uopšte izdržim sa tobom polemisati. Pa zar ne vidiš da cijelo vrijeme pričaš kako voliš oca? Samo se bojiš reći to glasno i jasno. Kao što si se bojao cijeli život. Tvoj kukavičluk te je spriječio da priznaš šta osjećaš. Ljubav nije mana, ljubav je privilegija. Samo neiskazana ljubav je zločin. Zločin je prećutati tako plemenita i uzvišena osjećanja. Dvostruka je kazna za takvo ponašanje. Kaznio si oca, ali još više sebe.“

„Zar za odnos oca i sina nije odgovoran otac?“

„U normalnom životu, normalnim okolnostima tako bi trebalo biti. Samo pokušaj problem sagledati u cjelini. Prođi kroz život svoga oca. Djetinstvo, rat, obnovu, Goli otok. Zar je to normalno djetinstvo. Zar je njegovo djetinstvo bilo lako? Kako je on preživio takva vremena i kakve su posljedice ostale od takvih vremena? Sebično je u odnosima sa drugim gledati samo sebe. Postoji i splet okolnosti. Postoji borba karaktera. Vaš problem je što se namjerio tuk na utuk. I zašto nisiš da je neko odgovoran? Zato da prebaciš krivicu na drugoga!

Tvoj otac može biti kriv samo sebi. I ti možeš biti kriv samo sebi. Da niste slika i prilika, da nisi pljunuti svoj ćaća, nikada se tvoja priča nebi ni desila.“

251

„Znači niko nije kriv?“

„Kriv je glupi ponos. Krivo je vrijeme straha i stradanja, koje vas je pronašlo u lošem trenutku. Da se sve dešavalo trideset godina kasnije takav scenario bi bio nemoguć. Strah je najveći neprijatelj ljubavi!

Samo tada u tom vremenu u takvim prilikama i odnosima desilo se to što se desilo. Ponos ima smisla ako nije usmjeren protiv ljubavi. Ljubav ima kontralogiku. Ko ljubav daje, ne mari za principe, pravo. Ljubav je davanje. Prava ljubav je najveće dostignuće! To što kukavice se uplaše ljubavi i pobjegnu u fiksiranu „istinu“ nije opravdanje već glupost.“

„Imao sam samo šesnaest godina. Nisam mogao znati.“

„Tada si imao šesnaest godina. Izađi iz tog vremena. Davno je sve bilo. Živi život u današnjem trenutku. Shvati da se sve promijenilo. Nema više

prilike za popraviti bilo šta. Samo ostaje žal i bijes zbog nemoći da se stvari poprave, promene.“
Nije baš sve moglo da se posloži u mojoj glavi. Nešto se bunilo u dubini moga stomaka. Zastala mi je knedla u grlu. Šta ako je Pero u pravu? Ako sam živio pogrešno cijeli život?

„Ti si stvarno lud. Lud i pijan!“

„Pijan ili ne, nije uopšte važno. Lud? Ako misliš da je to rješenje za tvoje probleme, neka ti bude. Samo pokušaj logično razmišljati. Šta ako ja nisam lud?“

252

Iskreno nisam baš vjerovao u tu odbranom izazvanu tvrdnju. Daleko je njegova priča od ludosti. Možda se samo previše približila istini. Ništa ne boli kao istina. Kao da hoda po mome mozgu, pratio je moje misli. Kratak ironičan osmijeh, znao je da je na pravom tragu. Pravi lovci kada namirišu plijen ne odustaju.

„Moj otac je umro davno. Imao sam strašna iskustva pa sam ipak ostao i iznio sve do kraja. Nije mi žao. Ponosan sam na svaki trenutak proveden u krilu porodice. Ja bolju nisam imao. Nisam mogao dozvoliti da „žute mrlje“, teški dani ili duboki pad, naprave nepremostiv jaz. Pokušaću svojim životom ispraviti neke greške. I to je sve što mi je ostalo. Promijeniti nebo nije uspjelo ni mnogo boljima, ni mnogo veći i umniji nisu ostvarili svoj naum. Nisam birao roditelje, nisam birao vrijeme, sve je došlo mimo mog uticaja. Jedino što sam mogao - to je da mijenjam sebe. Pokušavam napraviti sklad u vremenu i prostoru i sa onima koje volim. To je moj doprinos mom porodičnom stablu. Neću biti upisan velikim slovima ali sam bar nastavio niz.“

Prvi zraci sunca su parali nebo. Sa drveće se dizala jutarnja izmaglica. Polako je dan tjerao noć. Pucalo mi je pred očima. Odvojiti bitno od nebitnog.

Ne pokušavati promijeniti nebo. Promijeniti sebe.
Dovesti u sklad sa okolinom, sa ljudima koji te
okružuju i koje voliš.

„Presaberi se. Ko je od nas dvojice na
dobitku?“

253

Slomio je moj otpor. Pokazao da pored moje
istine postoje i druge istine.

„Imao sam samo šesnaest godina. Nisam
mogao znati.“

Znao je da je postigao cilj. Poraženog ne
treba ponižavati. Čutao je. Otpio dobar gutljaj rakije.
Koliko vredi osjećaj pobjednika? Više od
ljubavi? Koliko osjećaj da si nešto postigao. Više od
ljubavi porodice?

Prave vrijednosti nemaju cijenu. Ljubav je
jedina prava vrijednost. Ništa ne može ljubav da
zamjeni. Porodica je čuvar ljubavi. Porodica je ljubav.
Pogledao sam Peru. Pozavidio sam mu.

Stvarno je vidio dalje od mene. Imao je izabrano lice.
Život ga je nagrizao. Ostavio tragove. Samo neki
iskričav sjaj njegovog oka odavao je tajnu. Ne postoji
prevelika žrtva za ljubav. Pero je znao.

254

XXVIII

Zadnju noć prije smrti moj otac je snevao, i
snovi su ga odveli u Petrovu jamu. Ponovo su ga
vodili na strijeljanje. Uvijek su to bili sitni sati.
Pogledao je u mjesec. Blistao je nestvarno lijep na
svom putu. Bila je lijepa noć za umiranje. Kada su ga
izvukli iz spavaone znao je šta slijedi. Nije bilo snage
za opiranje. Nije bilo ni šanse da se bilo šta promjeni.
Ostalo je samo mirenje sa zlom sudbinom. Bio je tu i
Vlado Dapčević. Ali on je bio natprirodno hrabar,
ništa ga nije moglo uplašiti. Prkosio je udarcima,
poniženjima, uvredama. Ništa Vladu nije moglo
slomiti. Da sam bar kao Vlado. Samo svi su znali.

Nema takvih kao što je Vlado. Bilo ga je stid da pokaže strah pred tom ikonom hrabrosti. Potisnuo je osjećanja i malo podigao glavu.

U daljini je čuo valove kako se odbijaju od tvrdi golotočki kamen. Korak mu je bio težak. Niko se smrti ne raduje. Dvadeset i dvije godine su mu tek. Ništa još nije stigao napraviti u svom životu. Nikada nije stigao ni grešku učiniti. Život mu nije dao priliku za greške. Nije stigao da se zaljubi, oženi. Nema potomke, nema trag po kome bi ga pamtili. Njegov kratki život proveo je u borbi za opšte dobro. Borio se odvažno bez uzmicanja. Protiv okupatora, izdajnika. Borio se za novo društvo za bolje sutra koje grade za nova pokoljenja. Zaboravio je da ima samo jedan život. Zaboravio je da misli na sebe i na svoj život. I zašto je uopšte osuđen, kad nema presudu, nema ni suda koji će da kaže gdje je pogriješio, tek tako je
255

trebao umrijeti. Sve se u njemu bunilo. Nije mogao spoznati svoju grešku. Gledao je streljački stoj.

Puške na ramenima streljačkog stroja su se presijavale na mjesecini. Kao opčinjen gledao je u nišan jedne puške. Brzo su stigli do zida uz koji su postrojili nekoliko zatvorenika. Noć prenosi svaki šum jače nego je stvaran. Čula se glasna komanda. „Vod stoj!“

„Puške na gotovs!“

„Nišani!“

Vidjeo je odlučne vojnike kako podižu puške, kako nišane i učinilo mu se da vidi i plamen kako izlazi iz cijevi. To ga je probudilo, nije se sjećao da je vikao, nije stigao da poželi poslednju, samo užasan strah! Otvorio je oči i vidjeo nepoznatu prostoriju, ništa nije poznao, nije bilo njegove Rose da mu doda vodu, da ga umiri, vrati u stvarnost, nije bilo nikoga da mu kaže gdje se nalazi, šta je san a šta stvarnost, je li još na Golom otoku i čeka strijeljanje.

Ništa mu nije bilo jasno. Uхватила ga je panika, mrak je skrivao istinu, srce je počelo ludački da bije, grudi su eksplodirale, pokušao je da ustane, poslije prvog koraka pao je na pod. Tonuo je u ponor, poslednja misao mu je bila ' Naravoučenije" : priča njegovog sina, priča za njegove unuke, poruka za drugi život, za nezaborav, kako je glasilo, naravoučenije? Pokušavao je da se sjeti. ' Da li sam dobro prenio poruku?

Ponovo čitam lekciju koju sam naučio od svog oca. Lekcije u kojoj je bila cijela životna filozofija, filozofija za generacije koje dolaze. Za nezaborav.

256

Svaka moja knjiga od kako sam naučio lekciju završava istom lekcijom. Naravoučenije je moja ostavština, moja zadužbina, moj doprinos očuvanju porodičnog stabla.

Ovde na zemlji smo da produžimo vrstu, damo svoj doprinos besmrtnosti. Zato je poruka uvijek ista. Nije važno ko je prenosi, važno je da ostane i opstane. I da i unuci mojih unuka nastave započeto djelo. Smisao i jeste očuvanje i uspomena na prošlost iz koje gradimo budućnost.

Možda je moje insistiranje na poruci logično, jer ja nisam primio poruku. Morao sam sam da je otkrijem. Otac nije stigao, vjerovao je da je svo vrijeme ovoga svijeta pred njim. Nije stigao da poruku prenese na mene. Život mi je odredio teži put. Zato je moje saznanje jače, osjećaj odgovornosti veći.

Možda je moj otac za života skrivao svoju poruku od Golog Otoka, opasnost je prestala samo u onom poslednjem smrtnom času, tada sloboda više nije mogla biti narušena, i tada je sa sobom poveo taj užasni strah sa lica zemlje na onaj svet, konačno zaštitio svoje bližnje od pretećeg pakla. Osmjeh koji mu je ostao na licu označio je njegovu konačnu pobjedu.

257

Naravoučenije

Koka kola je najbolje piće. Hot dog iz Meka je najbolja hrana. Vijesti sa BBS a su jedina istina. Televizor i internet su jedini prijatelji. Svakome je za život dovoljno radno odijelo i spavaćica. Ženu može zamijeniti svaka životinja, čak ni pol nije bitan. Ljubav su izmislili slabići. Samo je jedna sila na našoj planeti. Samo je jedan Bog za sve ljude. Samo demokratija je pravi izbor. Ljepota i ljubav su izmišljene kategorije. Mozak kod običnog smrtnika je organ u izumiranju, čist višak.

Probudio me poj grlice iz voćnjaka. Zrak sunca spustio se na moje čelo. Svježije jutro ušlo je kroz otvoren prozor. U nozdrvama se širio miris prepržene šunke. Žena u kuhinji sprema doručak. "Danas će biti lijep dan".

Za doručkom svi imaju svoja mjesta. Na čelu stola djed. Uz njegovu lijevu ruku baka. Uz desnu ruku otac i majka. Do bake dva unuka. Tradicija! Na stolu bokal svježeg mlijeka, kozjeg.

"Dobro je za djecu".

Šunka samo malo porumenila, tek da se ugrije. Jaja na oko iz našeg kokošinjca.

"Baka jutros donijela".

Tegla domaćeg ajvara i slatko od jagoda.

Deda prvo iskapi gutljaj domaće rakije, prekrsti se i poluglasno reče:

"Bože pomози. Uzdravlje Vam"!

258

Tišina. Samo se čuje zveckanje posuđa.

U voćnjaku smo taj dan zasadili smokvu.

Sunce se bakarnom bojom crvenilo kada smo donijeli vodu za zalijevanje. Za koju godinu datće plod.

Možda sve nas nadživi. Ostat će trag. Dan nije izgubljen!

Čekamo ispod limuna da se pojavi profesor.

Laka trema nas obuzima. Sigurno ćemo saznati nešto novo. Nešto što nije bilo ni na jednom televizoru. Nešto što može dati samo "djedovo koljeno". Zlatna riznica znanja. Živa enciklopedija! Ispunjen novim vidicima liježem u krevet. Dobro je da neko zna. Posteljina miriše. Žena se privukla na moje rame i ljubi mi vrat. Vrijeme ljubavi! Ustajem da otvorim prozor. Na nebu se rasule zvijezde i mali princ, mjesec.

Nikada ne pijem koka kolu a možda je stvarno dobra. Nikada ne jedem hot- dog i brzu hranu. Nikada ne žurim. Tamo kamo svi idemo bolje je da stignem što kasnije.

Televizor mi je godinama u kvaru i nemam namjeru da ga popravljam. Istinu niko neće mi reći. Svako do svoje istine stiže sam! Prijatelji su mi poslije porodice, najvažniji. Živim za trenutak. Trenutak kada mogu da u oku koje me gleda vidim iskru i sjaj. Oku koje može bez riječi sve da mi kaže. Volim pogled sa visokih planina. Volim riječi koje govori srce. Volim srce koje govori riječi.

Život je ljubav! Sinovi rješavaju ukrštenicu. "Nemoj da im pomažeš. Pusti neka traže rješenja". Tople i sjajne oči pogledaše se i nastaviše traganje.

259

Glavni organ kod svakoga čovjeka je mozak. Život je sveta tajna.

Naučio sam osnove: "Igorov i Ognjenov otac je Dobroslov. Dobroslovov otac je Veljko, Veljkov otac je Nikola, Nikolin otac je Cvijan, Cvijanov otac je Cvjetko, Cvjetkov otac je Milan, Milanov otac je Danilo, Danilov otac je Todor, Todorov otac je Đurađ, Đurađov otac je Mrgud, Mrgudov otac je Damjan, Damjanov Vasilije, ..."

Neko mora reći. Da jesmo i da ćemo biti.

Zauvijek!

260

O autoru

Objavio sedam knjiga:

Tajna nit, Beograd, edicija Sveti Sava.

Bogati prosjaci, edicija Sveti Sava.

Dozivanje tišine, Herceg Novi, edicija P.P. Njegoš.

Dodir vjetra, Šabac, edicija Beli anđeo.

Zadnje tri knjige objavljene su u Brodu:

Imao je dobre namjere, aforizmi i kratke priče.

Riznica poroka, drama.

Aboridžini i pasije igralište, besjede, priče, govori.

Dobitnik nagrade grada za književno stvaralaštvo.

Dobitnik „Zlatne plakete“ Prosvete za kulturno stvaralaštvo.

Dobitnik „Pjesma ljubavi“ – za ljubavnu poeziju.

Uvršten u prvi leksikon: Najznačajnije ličnosti Republike Srpske.

Prema knjizi „Riznica poroka“ izvedena je pozorišna predstava pozorišta Ogledalo iz Beograda u saradnji sa Narodnim pozorištem.

Režija Ljubivoje Tadić, glavne uloge: Ružica Sokić, Tanasije Uzunović, Suzana Petričević, Igor Ilić ...
muzika: Boki Kostić.

2011. godine objavio CD – DVD zbirku odabranih ljubavnih pjesama „Ljubav iznad života“. Živi i radi u Brodu.

261

Rekli su o djelu

Roman ' U sjeni Golog otoka' čita se u jednom dahu, oseća u jednom dubokom grču koji zastaje u grlu i izmami suzu. Zar nismo svi mi sa Balkana, manje ili više žrtve balkanskih trvenja, starih i novih ratova, revolucija, reformi, tranzicija, pokreta i svih drugih manifestacija narodnog sazrevanja na ovim prostorima, zar nemamo svi neki ' Goli otok'?' Globalni nivo ne postoji, postoji samo ono što se reflektuje na čoveka. Jednog, usamljenog, rastrzanog čoveka i njegovu porodicu. Globalno je

zapisano u istoriji, to vidimo u medijima i na površini, a ono pravo i tačno dešavanje – u srcu jednog čoveka. Ono što se uproseči i statistički obradi, odjednom tako dobije istorijsko opravdanje, dobije naslov u udžbeniku i novinama i čini se da je lakše za podneti: da, ali ako se desilo nekom tamo drugom! Na globalnom nivou, ostaju borbe za vlast, resurse, moć, bogatstva, politike... Na nivou ljudskog života, ostaje samo borba za ljubav i mentalno zdravlje, očuvanje sebe i svog nasleđa, kontinuiteta. O tome nam govori Petričević, iz njegovih reči možemo osetiti razotrkivanje globalnog licemerja u korist borbe jednog ogoljenog čoveka. Algoritam takve borbe za ljubav, pokazao nam je u svom sledu misli i osećanja i dokazao da je mozak glavni organ ljubavi. Srce se slomi, presahne i može i da prezre i mrzi, ali mozak je taj koji pamti i sve posloži na svoje mesto, organ koji može spasiti ljubav.

262

Petričević nas poziva i utire put: kako da sva ona potisnuta sećanja, duboke utiske, boje, mirise, zvuke, vidike, ljude koji su prošli kroz naš život, sve ono što nas čini i vezuje za naše korene, kako da to pred sobom rasprostremo i stvarno zavolimo u svojoj nesavršenosti, kako voleti sebe, oprostiti bližnjima svojim kao što i neko nama oprašta dugove i grehe. Pronašao je svoju ' poruku". Podelio je sa nama svoje najdublje lavirinte u kojima čovek može i da se zauvek izgubi i tu poruku nikad ne pronađe. On ju je pronašao!

Oktobar 2012. godine,

Ljiljana Zdravković

263

Document Outline

- [Banja Luka](#)
- [Decembar 2012](#)
- [U SJENI GOLOG OTOKA](#)
- [I](#)
- [II](#)
- [III](#)
- [IV](#)
- [V](#)
- [VI](#)
- [VII](#)
- [VIII](#)
- [IX](#)
- [X](#)
- [XI](#)
- [XII](#)
- [XIII](#)
- [XIV](#)
- [XV](#)
- [XVI](#)
- [XVII](#)
- [XVIII](#)
- [XIX](#)
- [XX](#)
- [XXI](#)
- [XXII](#)
- [XXIII](#)
- [XXIV](#)
- [XXV](#)
- [XXVI](#)
- [XXVII](#)
- [XXVIII](#)
- [Naravoučenije](#)
- [Rekli su o djelu](#)

Table of Contents

[Banja Luka](#)

[U SJENI GOLOG OTOKA](#)

[I](#)

[II](#)

[III](#)

[IV](#)

[V](#)

[VI](#)

[VII](#)

[VIII](#)

[IX](#)

[X](#)

[XI](#)

[XII](#)

[XIII](#)

[XIV](#)

[XV](#)

[XVI](#)

[XVII](#)

[XVIII](#)

[XIX](#)

[XX](#)

[XXI](#)

[XXII](#)

[XXIII](#)

[XXIV](#)

[XXV](#)

[XXVI](#)

[XXVII](#)

[XXVIII](#)

[Naravoučenje](#)

[Rekli su o djelu](#)